

REVISTA GALEGA DE TRADUCCIÓN

VICEVERSA

A N E X O

Actas
do 1° Simposio Galego
de Traducción

Actas
do 1º Simposio Galego
de Traducción

Departamento de Filoloxía Galega
Universidade de Vigo

PRODUCCIÓN: Edicións Xerais de Galicia, S.A.

DISTRIBUCIÓN: Edicións Xerais de Galicia, S. A.
Dr. Marañón, 12. 36211 Vigo

IMPRESIÓN: Gráficas Numen. r/ V. Moreno, 16. 36201 Vigo
D. Legal: VG.372-1995
ISBN: 84-920675-0-0

REVISTA GALEGA DE TRADUCCIÓN

VICEVERSA

A N E X O

Actas
do 1º Simposio Galego
de Traducción

ÍNDICE

M ^a . C. NOIA, Presentación	9
CONFERENCIAS	
E. BENÍTEZ, Problemas e técnicas da traducción literaria	15
A. FERRARI, Literatura e traducción: falsos e verdadeiros problemas...	27
P. NEWMARK, Métodos de ensino da traducción	43
A. RIBAS, Formación de traductores e formación de redactores nos países bilingües.....	51
RELATORIOS	
M ^a . F. ATUNES PINA, A formação de tradutores no ISLA: problemas teóricos e prácticos	65
V. ARIAS, A traducción no proceso cara á normalización cultural de Galicia.....	73
E. CLUA, O ensino da lingua propia nos estudos de traducción.....	81
G. CONSTENLA BERGUEIRO, A traducción do inglés ó galego.....	91
X. GARCÍA CANCELA, A traducción xurídico-administrativa en Galicia.....	99
X. M ^a GÓMEZ CLEMENTE, O ensino da lingua galega na licenciatura de Traducción e Interpretación	109
X. RODRÍGUEZ BAIXERAS, Algúns problemas específicos da traducción doutras linguas románicas ó galego	121
J. RUTHERFORD, O obradoiro de traducción da Universidade de Oxford	127
J. ZABALETA, A traducción en Euskadi.....	135

PRESENTACIÓN

O I Simposio Galego de Traducción celebrouse no paraninfo do rectorado da Universidade de Vigo entre os días 30 de setembro e 2 de outubro de 1993, organizado pola Asociación de Tradutores Galegos e mailo Departamento de Filoloxía Galega da Universidade de Vigo.

A ATG, creada en 1984, coa finalidade prioritaria de organiza-lo proceso da traducción en Galicia e promove-las traduccions ó galego, propúxolle ó Departamento de Filoloxía Galega da Universidade de Vigo, onde se acababa de implanta-la titulacion de Traducción e Interpretación, a súa colaboración na organizacion dun Simposio sobre traducción, co convencemento de que na posta en marcha da nova titulacion habiamos necesitar dos coñecementos daqueles que xa tiñan experiencia na profesion e no ensino da traducción. Coa axuda dos que levan tempo no oficio, poderíanse entender mellor os problemas que supón o proceso da traducción e do ensino de linguas minorizadas nunha especialidade como Traducción e Interpretación, que se botou a andar no curso 1992-93.

E así, coa colaboración de ámbolos dous colectivos decidimos organiza-lo I Simposio Galego de Traducción tendo en conta que a situación lingüística de Galicia ten moitas necesidades e non poucas carencias.

Por unha parte, necesita incorporar, canto antes, ó seu patrimonio cultural os mellores textos elaborados noutras linguas de cultura, e por outra, necesita profesionaliza-lo proceso da traducción. Xa non podemos estar limitados polo ritmo do traductor espontáneo nin depender da iniciativa privada na produccion de traduccions.

Ademais, os estudos de traducción na Universidade de Vigo, únicos na Comunidade Galega, non poden quedar reducidos a catro anos de ocupacion xuvenil que rematen na creacion de profesionais desconectados das necesidades culturais desta comunidade lingüística. O I Simposio Galego de Traducción quixo ser un primeiro paso para que os tradutores que se licencien en Vigo sexan fundamentalmente tradutores para Galicia.

E, para empezar a solucionar estes problemas debidos ó proceso de normalizacion que se está desenvolvendo na cultura escrita en galego, é preciso promove-los contactos cos elementos máis activos nos distintos centros de ensino e práctica da traducción en Europa, pero, tamén, espertar nos futuros tradutores galegos a conciencia da utilidade social do seu traballo.

O I Simposio Galego de Traducción estivo dedicado á presentación e reflexión de tres aspectos do proceso da traducción. No primeiro día analizáronse os problemas da formación de tradutores, o segundo tratou os problemas da traducción literaria e no terceiro debateuse sobre a traducción especializada. As sesións de traballo foron moi intensas. Empezaban cunha conferencia sobre un dos temas, a esta seguían dúas mesas redondas, e acababan cunha segunda conferencia que concluía co tema. Unha das mesas redondas estaba orientada a reflexionar sobre o proceso de traducción en Galicia.

Na clausura do I Simposio Galego de Traducción houbo dúas breves intervencións sobre traducción do Director Xeral de Política Lingüística, don Manuel Regueiro Tenreiro, e do Presidente do Consello da Cultura Galega, don Xosé Filgueira Valverde.

Os organizadores do Simposio quedamos gratamente sorprendidos da masiva e entusiasta asistencia que houbo en tódalas sesións. Durante os tres días os asistentes tiveron ocasión de reflexionar e intercambiar opinións sobre os múltiples aspectos da traducción. Quedóuno-la impresión de que aqueles foron días de proveito para tódolos que participamos con interese nas sesións do Simposio. O I Simposio Galego de Traducción resultou un auténtico foro de debate tanto dos coñecementos que cada persoa tiña sobre o proceso da traducción, como sobre as dúbidas. O sábado 2 de outubro, ó remata-las sesións, os organizadores e boa parte dos asistentes marchamos cargados de entusiasmo dispostos a comeza-las nosas clases desde a tribuna ou desde os pupitres, convencidos e convencidas de que traducir é un labor útil á sociedade e gratificante para nós.

Agora, a un ano ben cumprido desde o remate do I Simposio Galego de Traducción, ofrecémo-los textos escritos das conferencias e relatorios debatidos durante os tres días de traballo para que poidan chegar a un número máis amplo de interesados na traducción. Gustaríanos que fosen de grande interese, para animarnos a emprende-la organización do II Simposio Galego de Traducción.

Queremos agradecer-la contribución de cantas persoas participaron nas diferentes conferencias, que hoxe publicamos, así como as daqueles –igualmente importantes– que non tivemos posibilidade de rexistralas (Antón Santamarina, Director do ILG; Francésc Parcerisas, traductor e profesor da Facultat de Tradució da Universitat Autònoma de Barcelona; Darío Xohán Cabana, escritor e traductor; Fermín Alcoba, Xefe do Servicio de Traducción do GATT, e Pablo Sande, letrado do TSXG). Agradecemos tamén a colaboración de todos aqueles que estiveron na organización e fixeron posible a realización deste Simposio. En primeiro lugar a dos membros do Departamento de Filoloxía Galega e o equipo directivo da Asociación de Tradutores, que planearon e executaron o traballo de posta a punto. O noso recoñecemento tamén á Universidade de Vigo, a Edicións Xerais e, sobre todo, á Dirección

Xeral de Política Lingüística da Consellería de Educación da Xunta de Galicia, pola súa importante axuda económica, imprescindible para poder levar a cabo actividades e publicacións coma estas.

Vigo, febreiro de 1995

Mª Camino Noia

Conferencias

Problemas e técnicas da traducción literaria.

Esther Benítez

Literatura e traducción: falsos e verdadeiros problemas.

Américo Ferrari

Métodos de ensino da traducción.

Peter Newmark

**Formación de traductores e formación de redactores nos
países bilingües**

Albert Ribas

PROBLEMAS E TÉCNICAS DA TRADUCCIÓN LITERARIA

Esther Benítez

Non penso face-la pregunta tópica de sempre: se é posible a traducción e, dentro dela, a traducción literaria. Formular a tal interrogante viría sendo, de feito, poñer en tea de xuízo a propia existencia e meterse por ensarilladas derrotas. E como o certo é que eu –e comigo moitos colegas– sentímonos existentes, operantes e útiles para a cultura do noso país e a nosa lingua, non vou entrar aquí en disquisicións metafísicas de carimbo orteguiano. Aí están Ortega, Octavio Paz, Francisco Ayala ou Augusto Monterroso coas súas brillantes reflexións literarias sobre a traducción, e así mesmo Georges Mounin, George Steiner, Valentín García Yebra ou Amparo Hurtado cos seus impresionantes volumes de teoría. Doutores ten a santa Igrexa, que non acaban de se poñer de acordo, por certo, que tiran arreo de pesas e medidas propias para avaliar ó milímetro e ó milígramo morfemas, fonemas e sintagmas, engrosando de día en día o xa abafante caudal bibliográfico diso que se deu en chamar Traductoloxía, con títulos tan apaixonantes como 'Conceptos metodolóxicos para a medida da equivalencia'¹...

A práctica cotiá dinos que a traducción é posible. Partindo desa posibilidade, e mais da miña experiencia de case trinta anos neste labor, riscarei aquí un breve esbozo dos problemas e as técnicas da traducción literaria, o que en realidade será equivalente a ir debuxando as calidades e mailos saberes que precisa un traductor literario. Por outra banda, boto de conta que o aquí esperado de min, máis que definicións máis ou menos manidas, é unha vivencia ou un conxunto de vivencias.

Para min, traducir é, en certo sentido, como crear por persoa interposta; no meu traballo atopo a miúdo o punto case dramático da creación literaria, a angustia do escritor ante a folla de papel en branco. Traducir é un desafío constante, un perpetuo reto: con cada novo autor, con cada texto novo, é preciso volver empezar, non ousaría dicir desde cero –que sería nega-lo valor da

1. Paolo Balboni, 'Concepts méthodologiques pour la mesure de l'équivalence', en *Turjuman, Tánxer*, vol. nº 2, outubro de 1992, pp. 17-30.

experiencia, tan fundamental no noso quefacer- mais si desde moi ó comezo; e isto, que en ocasións resulta moi gratificador, cando a resposta ó desafío é brillante, noutras pode levar ó desventurado traductor á histeria, á desconfianza perenne nos resultados do seu propio traballo, nun estéril afán perfeccionista. O “no lo toques ya más, que así es la rosa” do poeta adoita constituír unha excelente receita para moitos de nós, cando lle damos voltas e máis voltas a parágrafos e páxinas para deixalos ó noso gusto. E o peor é que nesa traducción tan elaborada, relida uns anos despois, un descobre, xunto ós seus acertos, algúns fallos que parecen imperdoables, por máis que, cando me ocorre iso, consólome pensando nos moitos novelistas que, no mesmo tronso, mostraron tanta insatisfacción coma o traductor, cousa que me reafirma na idea do carácter creador da toda boa traducción.

Para acada-la tal creación resultan ineludibles, emporiso, certos saberes e calidades, innatos ou adquiridos.

Comecemos polos saberes. O punto de partida fundamental para un traductor literario é o bo coñecemento da lingua de partida e, sobre todo e fundamentalísimamente, da lingua de chegada. Afirmar isto semella de pé de banco; ora que, por desgracia, as máis das traduccións que circulan en España están realizadas por indocumentados: curmáns, tíos ou sobriños dalgún responsable editorial que, tras unha breve estada no estranxeiro, son considerados en condicións de traducir. ¡E así pasa o que pasa! Pois un dos erros máis comúns, o dos ‘falsos amigos’, dáse sempre no traductor afeccionado. Cando este se atopa ante a frase italiana “quella vecchia via romana, larga e bella” (na que se dá unha identidade case total de significado cos homófonos españois, agás no caso do adxectivo “larga”, que, coma o francés “large”, significa ‘ancha’) guíndase sen reparar nos brazos do falso amigo e fica cheo de razón logo de traducir ‘larga’.

Non digo que na obra dun traductor experimentado, serio, concienciado, non caiban esas falsas amizades. Agora que ese é outro tema, o da ‘presión do sistema lingüístico alleo’. Os falsos amigos constitúen un atranco que abunda máis, como é natural, entre linguas moi próximas: un traductor do persi ou do xaponés non atopará, con toda seguridade, esas trapelas disimuladas baixo dos seus pés, listas para engulírenlo ó menor descoido. Valla unha mostra dun traductor experimentadísimo, Enrique Sordo, na primeira edición española de *La playa y otros relatos*, de Cesare Pavese, Barcelona, 1958 (cómpre dicir, en honra da Editorial Seix y Barral, que esta versión foi substituída en posteriores edicións por outra de J. A. Masoliver). Decía o orixinal: “Dalle finestra attaverso la piazza cominciarono a pioverci mele e certe proiettili duri –ossi di pesca– e poi...” Rezaba a traducción do 58: “Desde las ventanas de la plaza comenzaron a llovernos melocotones y otros proyectiles duros –raspas de pescado– y además...”

Cando debería dicir (e di na versión posterior): “De las ventanas en torno a la plaza empezaron a llover manzanas y unos proyectiles duros –huesos

de melocotón– y luego...” Con toda evidencia, o cruzamento de falsa amizade entre *mela* e *melocotón* parece comprensible, mais para min constituí un misterio o razoamento que induciu a Sordo a converte-los *ossi di pesca* en *raspas de pescado*, como non sexa a traidora semellanza entre *pesca* e *pescado*, que o levou a deducir que, como os peixes non teñen ósos, eses *ossi* serían *raspas*... Polo demais, tamén se me antolla difícil incluí-las *raspas* de pescado na categoría de “proyectiles duros”, pero os camiños do non sense son inescrutables.

A máis repetida das preguntas que os profanos nos fan, polo regular céntrase no coñecemento dos dous idiomas: a lingua de partida (aquela da que se traduce) e a lingua de chegada (á que se traduce). ¿Que é máis importante, coñecer ben esta ou aquela? Eu adoito contestar cun refrán: ‘Por moito pan, non é ruín o ano’. Canto máis pan (trigo ou centeo), canto maior coñecemento, mellor. Ese saber debe chegar o máis lonxe posible; endexamais sobra o que se coñeza dun idioma e isto en ámbolos casos: na lingua de partida e na lingua de chegada. Agora que, se houbese que rebaixar nunha, teño por máis fundamental coñecer a fondo tódolos recursos, posibilidades e mecanismos da lingua de chegada, normalmente a materna. Iso si, sen que a rebaixa poida chegar nunca a non coñecer ben a lingua de partida. Xa que logo, a fórmula ideal sería: para a lingua de partida, un bo nivel de coñecemento –o do falante culto na propia lingua–; para a lingua de chegada, un excelente nivel de coñecemento. E unha receita que neste último campo adoita da-los seus froitos consiste en recomendarlles ós mozos que empezan –e mais tamén ós tradutores xa avezados, como útil exercicio de mantemento– a lectura dos escritores da súa lingua, clásicos e modernos, dos bos escritores do seu acervo cultural. Neles atoparán mil e un recursos expresivos que lles han ser de sumo proveito no seu traballo diario.

Dando por adquirido ese bo coñecemento das dúas linguas nos seus distintos niveis, outro dos fundamentais saberes dun bo traductor consiste no dominio por enteiro do trasfondo cultural do país –ou países– da lingua dos cales se traduce. Isto é, dominio da súa historia, da súa literatura, da súa vida cotiá de hogano e de antano. Un só exemplo (entrecollido dun texto que me fixo pensar moito en tempos, *Le ventre de Paris*, de Emile Zola). Servíndome de referente unha tradución anterior, da editorial Schapire, de Buenos Aires, a que, sen ser globalmente horrorosa, está inzada de incontables desatencións da traductora, Fina Warschaver, explicables, mais non desculpables, por eses factores que se inscriben no noso particular *cahier de doléances*: honorarios ínfimos, présas, etc.). Tomo unha frase do seu capítulo IV para ilustralo devandito coñecemento desta paisaxe cultural: *Cette maison, à auvent, qui se renflait, toute sombre d’humidité, avec sa caisse verdie des plombs, à chaque étage, devenait, elle aussi, un grand joujou*². Traducción arxentina: *Esa casa, con sobradi-*

2. *Le ventre de Paris*, en E. Zola, *Oeuvres complètes*, ed. de Henry Miterrand, Cercle du Livre Precieuz, vol. I, p. 702.

llo, toda oscura de humedad, con la caja herrumbrosa de los fusibles en cada piso, se convertía también en un gran juguete. ¿El que sucedera para que la caja verdosa de la atarjea se convertese en la caja herrumbrosa de los fusibles? En efecto, *plomb* pode ser, en español, *los plomos* ou fusibles da luz. En cambio, a acepción *les plombs* (en plural) está xa envellecida e non é adoito atopala no francés de hoxe, pois refírese ó que en español chamamos (tamén cun vocábulo en desuso) *atarjea*: o conducto das augas residuais que, nas vellas casas humildes de París, se atopaba no exterior da fachada –de aí o *renflement*, o inchazo, perdido tamén na tradución–, común el para os veciños de cada andar. O curioso é que, tres liñas máis adiante, a traductora traduce *plombs* por *caños*, co que non atopo explicación para que puidese escribir pouco antes *fusibles*, sendo totalmente anacrónico falar de fusibles antes da electricidade (e en *Le ventre de Paris*, os personaxes da novela que desenvolve a acción cara a 1860–deambulan entre luces de gas). O traductor, pois, ten que saber que se traballa sobre unha novela cunha acción que discorre nesa época, termos como *fusibles* están absolutamente proscritos.

E este ha de saber tamén o contrario: que non é forzoso traducir *camión* por *carro*, pois “camión”, por modernas imaxes que evoque, e por máis que a a mesma María Moliner o defina como “automóvil grande para el transporte de mercancías”, non ten por que ser un vehículo automóbil. No *Nuevo Diccionario Enciclopédico de la Lengua Castellana*, de 1914, que conservo como ouro en pano e que utilizo moito ó traballar con autores decimonónicos, *camión* é una especie de “carro fuerte para transportar fardos, cajas” definición que cadra coma un guante coa de camión do francés: *charriot bas, à quatre roues de petite diamètre, pour le transport de marchandises pesantes*.

E isto lévanos a outro problema –ó que só cabe opoñe-los nosos saberes–, co que temos que nos enfrontar a miúdo: os cambios semánticos que se producen co andar da historia dunha lingua. (Distribuínlles unha lista, entrecollida da edición dos *Opúsculos satíricos y filosóficos de Voltaire*, de Carlos Ramírez de Dampierre, con palabras francesas que sufriron en pouco máis de dous séculos desprazamentos de significado, leves uns, outros substanciais, que farían tropezar a máis dun traductor pouco experto. Xulgarán vostedes mesmos...)

Estes saberes do traductor literario non se circunscriben, como ocorre no caso dos nosos colegas científico-técnicos, a un ou varios campos do coñecemento. Nas publicacións do sector, os tradutores técnicos esténdense con frecuencia no que fai ás dificultades lexicográficas que lles presenta a súa especialidade. ¡Felices eles, en condicións de saíren do apuro cun bo dominio de “unha” linguaxe especializada, de “unha” xerga ad hoc! O traductor literario é o máis parecido que existe nos nosos días ó ‘home universal’. Para traducir “un só libro” ten que dominar un abano de saberes: será antropólogo, veterinario, sociólogo, botánico, experto en modas, arquitecto, médico, todo nunha peza, nunha soa persoa e sen perde-lo compás.

Como exemplo citarei un libro, quizabes o máis traballoso de toda a miña traxectoria profesional, aínda que non fai máis que condensa-lo que noutros textos aparece esvaecido. O orixinal italiano, *Il sorriso dell'ignoto marinaio*, de Vincenzo Consolo, era un texto de 140 páxinas. Pois, en extensión tan reducida había setenta e cinco problemas de traducción que non me resolvía ningún diccionario nin libro de consulta. E aclaro que, ó tratarse dunha novela a acción da que transcorre en Sicilia, as primeiras indagacións encamiñáronme ós vocabularios dialectais, que me aclararon non poucas dúbidas, naturalmente non incluídas nas devanditas setenta e cinco. ¿Que saberes se requirían de min para solucionar estas?

1. Literatura italiana. Dentro do texto, e sen que nada o sinalase como distinto á creación do autor, había dúas 'trampas para atrapar tradutores', dúas citas encubertas: un texto do século XIV, un poemiña do emperador Federico II de Suabia, e unha pasaxe de *Os noivos*, de Manzoni, a conversión do Innominado. Retira-lo pé a tempo destes trebellos ten moito que ver con outra calidade imprescindible: a intuición.

2. Construcción naval. A *speronara*, por exemplo, é unha embarcación típica do sur de Italia, coa que nunca batera en traduccións anteriores e que, como é lóxico, non aparece nos dicionarios de uso corrente.

3. Vocabulario policial (e anacrónico, por engadido). *Angeliche muffoliche cuffiesche* alude a *poleas, grillóns e cascos de ferro*, torturas todas elas practicadas pola policía borbónica en Italia.

4. Artes menores. Jacobpetit é o nome –para máis, deformado no texto, pois que a grafía correcta é Jacob Petit– dunha fábrica de porcelana francesa do século XIX, hoxe totalmente esquecida.

5. Diccionario secreto. Palabras como *infoiatura* –"cachondez"– ou *sticchio* –"coño"– non adoitan aparecer así, negro sobre branco, perante os pudibundos ollos dos tradutores (e moitos dicionarios elimínanas das súas listas).

6. Antropoloxía. Fragmentos dun canto carnavalesco siciliano, a *Tubbianna*, desaparecido nos comezos do noso século e adubado amais de pola súa rareza lingüística por alusións obscenas que cumpría respectar no texto español e que residían máis no son ca no sentido lóxico das palabras.

Corto xa, para non aburrir ata ás ovellas. Engadirei só que, amais do exposto, era preciso saber de ictioloxía (nomes de peixes), de numismática, de bromatoloxía (salgados inexistentes en España), de botánica, e para ir completando estes coñecementos algo había que entender de redes, teares, arquitectura... En fin, unha auténtica delicia.

Ó que o autor –por sorte aínda vivo, cousa que non cadra sempre– acertou a explicarmo todo nunha detallada carta de vinte páxinas, a investigación proseguíu: cumpría dar cos equivalentes españois dos conceptos xa precisados en italiano, rebuscando aquí e mais acolá, e non precisamente nos dicionarios –por poñer un exemplo, *El arte de amar*, de Daniel Suiro, foi de grande utilidade para min no tocante ás torturas; outras consultas podería

resolvermas, de estar publicado daquela en español, o utilísimo *Diccionario de las Artes Decorativas*³.

Il sorriso, por máis que especialmente endiañado, polo que me serviu de exemplo primeiro e principal, non constitúe unha excepción no que adoitamos traducir. Referíndome brevemente ó francés, por deixa-lo italiano, e concretamente para traduci-los moitos vocábulos e expresións referentes ás modas que aparecen nunha novela como é *La Curée*, de Zola, non abonda un simple diccionario, por excelente que el sexa. Ó que se dá “fixado” o concepto en francés –o Littré pode valer para isto–, hai que procura-lo equivante español. No caso de *La Curée*, para chegar a expresións do tipo “delantal cubierto de bullones de seda”, ou “falda tableada, túnica y paletó de diagonal azul marino, con bieses de faya del mismo color”, ou ben “túnica polonesa de vigoña gris”, ou “casaca de guardia francesa”, tiven que recorrer á consulta, na Biblioteca Nacional de Madrid, das revistas *La moda elegante e ilustrada* (1861) e *El correo de la moda*. Sen embargo, *La de Bringas*, de Benito Pérez Galdós, obra na que a lembranza dunha lectura antiga me fixo poñer grandes esperanzas, decepcionoume por enteiro á hora da verdade: as súas protagonistas, que pasan toda a novela falando de trapos, eran unhas simples afrancesadas, cun vocabulario, nada castizo, mesturado de *fulard*, *gros glacés*, *ruche*, *pouff*, *fichús*, *marabús*, *egretas*, etc.

Deixemos xa o terreo dos saberes e pasemos ó das calidades. Agás unha delas –e adianto que se trata da humildade–, as calidades do traductor teñen moito que ver coas que posúe o creador literario. Non é por un casual que en moitos países os tradutores están nas mesmas asociacións cós escritores, pois que as preocupacións do escritor son en boa medida as nosas, escritores por persoa interposta, autores con respecto á nosa traducción, como recoñeceu hai tempo xa a lexislación internacional sobre dereitos de autor. Vexamos, pois, esas calidades.

Ante todo habería que mencionar unha –tida por defecto noutros campos–, imprescindible no noso labor: a desconfianza. O traductor ó que os dedos non se lle volvan hóspedes non ten un gran porvir. Un destacado profesional, José Luis López Muñoz, adoita falar da ‘ignorancia invencible’ como unha das peores eivas que nos magoan, é dicir, a ignorancia que non sabe que é tal e que daquela é incorrrible. Un traductor solvente non deixa pasar sen cotexo un topónimo, un nome –de persoa ou cousa– dubidoso, un título de libro ou de película. Velaquí un exemplo –mínimo, por non alongarme innecesariamente– de cada caso. A) Na edición española de *Poderes terrenales*, de Anthony Burgess, aparece sistematicamente o topónimo Leghorn; ós tradutores non lles estrañou esa insólita conxunción, en italiano, do grup *gh*

3. John Fleming e Hug Honour, *Diccionario de las artes decorativas*, trad. Maria Luisa Balseiro, Alianza Editorial, Madrid, 1987.

diante dun o, e así quedou a forma inglesa do que nosoutros chamamos tradicionalmente Liorna: o Livorno italiano. B) Nunha traducción dos *Ensayos*, de Montaigne, con abundante aparato crítico e profusión de notas, dáse por suposto que as adaptacións francesas dos nomes italianos citados por don Miguel de la Montaña –esaxero, mais nos nosos clásicos aparece por veces trasladado así– son talmente na lingua de Cervantes, e aparecen Pic dela Mirandole ou Marsil Ficin en lugar das formas correctas deses nomes en español: Pico de la Mirándola e Marsilio Ficino. C) Os criterios editoriais de chama-la atención cun título desembocan ás veces en curiosas mutacións: *Diablerie*, de Evelyn Waugh, é o título francés do que a edición española se chama *Incidente en Azania*, ou *Ne vous mariez jamais à Monte-Carlo*, de Grahman Green, aquí publicada como *El que pierde gana*. D) E en canto ós filmes, a *High Noon*, por exemplo, coñézolle ata tres títulos, segundo os países, cada un de seu pai e de súa nai: *Solo ante el peligro*, *Mezzogiorno di fuoco* e *Le train siffle trois fois*: quen non se preocupe de comprobar ese título e o traduca do español, do francés ou o italiano, ha mete-lo zoco ata o xeonllo.

E vaíamos agora ás calidades propiamente ditas. Primeira e principal: saber ler. Os máis dos erros de traducción proveñen de defectos de lectura. Cun par de exemplos escolmados no xa citado *Le ventre de Paris* ilustrárase o que afirmo. “Maintenant, elle torunait ses violettes en marchant” é traducido: “Ahora envolvía sus violetas como comerciante”. A confusión entre o participio de presente *marchant* e o substantivo *marchande* (en feminino, claro) só é posible como froito dunha lectura apresurada, que fai incorrer a un traductor teoricamente experimentado nun erro inexplicable nun alumno dos primeiros cursos de francés. “Elle avait des pratiques” tradúcese alí: “Ella tenía práctica”. Cando unha simple consulta a calquera diccionario, que a lectura apresurada non propicia, revela que *pratiquer* ten un significado, hoxe quizais revellido, de *cliente* ou *parroquiána* que diríamos cunha palabra hoxe tamén en desuso no español de España.

A explicación –doadá, polo demais– de tantas malas lecturas está nunha igualmente mala remuneración, que obriga a traballar a toda mecha, sen tempo para reflexionar e nin sequera para ler ben ou parar a abri-lo diccionario. É, por desgracia, a pescada que morde o rabo. E tampouco é achaque novo: xa no XVII, John Dryden (1631-1700), na súa *Life of Lucian*, publicada postumamente, en 1711, laiaba deste xeito:

... aquí los libreros son los últimos responsables de la ejecución de las obras de esta naturaleza [as traduccións] y se trata de personas cuya devoción va más dirigida a sus propias ganancias que al honor público. Se muestran muy parsimoniosos a la hora de pagar a los desgraciados escritorzuelos a los que dan empleo y no les importa cómo se haga la cosa con tal de que se haga. Viven de vender títulos, no libros ... Mientras las traducciones continúen así, en manos de los libreros, y no cuenten con mejores jueces y pagadores de la labor, será imposible que realicemos progreso alguno en un arte

tan sumamente útil para un pueblo curioso y para la mejora y difusión del conocimiento, el cual no constituye precisamente la peor de las salvaguardas contra la esclavitud.⁴

Outra calidade moi necesaria no traductor literario, tan imprescindible coma no músico, é a do oído. Pois un dos problemas que nos presenta a traducción é o da música do texto. Isto, evidentísimo en certos autores, como por exemplo en Pavese, aparece mesmo en escritores ós que a musicalidade da palabra escrita parece que os ten sen coidado, poñamos por caso Guy de Maupassant. Nun dos seus contos, *Deux amis*, a frase inicial reza así: *Paris était bloqué, affamé e râlant. Les moineaux se faisaient bien rares...* ¡Un alexandrino nada máis empezar! Para conservalo dalgunha maneira na traducción tiven que prescindir de *était* e empatar esa frase coa seguinte, brincando por riba dun rotundo punto. O resultado, *En un París bloqueado, hambriento, agonizante, los gorriones escaseaban...*, non me deixou de todo insatisfeita no que fai ó respecto á musicalidade do texto.

Para poñerlles un exemplo á inversa, o traductor estranxeiro que careza de oído e acometa a tarefa de verter ó seu idioma *La lluvia amarilla*, de Julio Llamazares, non captará eses ritmos endecasilábicos e heptasilábicos que martelean ó lector español ó longo do texto, e que tan importantes son á hora de caracteriza-la súa prosa. Por exemplo (e elixo ó chou): *Incluso, hablamos –recuerdo todavía– de levantarnos pronto al día siguiente para arreglar el cierre de unha borda que el viento había roto aquella tarde.* (p. 79). *Al principio, pensé que aquel murmullo llegaba desde fuera de la casa, que era el ruido del viento al arrastrar las hojas muertas por la calle ... Llegaba de algún sitio de la casa, y era un ruido de voces, de palabras cercanas, como si, en la cocina, hubiera alguien hablando con mi madre.* (p. 87). Probemos de xebra-las unidades rítmicas, prescindindo da puntuación: *Incluso hablamos –recuerdo todavía– | de levantarnos pronto al día siguiente | para arreglar el cierre de una borda | que el viento había roto aquella tarde... | al principio pensé que aquel murmullo | llegaba desde fuera de la casa | que era el ruido del viento al arrastrar | las hojas muertas por la calle ... | Llegaba de algún sitio de la casa | y era un ruido de voces | de palabras cercanas | como si en la cocina | hubiera alguien hablando con mi madre.*

Aínda non tiven oportunidade de cotexa-la ‘musicalidade’ das traducións de *La lluvia amarilla*, cousa que me gustaría facer algún día, para comprobar como os diferentes tradutores se desenvolveron cun texto en aparencia sinxelo e que no fondo presenta este complicado atranco.

4. Débolle a cita –e a súa versión española– á xentileza de Javier Franco Aixelá, que prepara unha tese sobre traducción. A fonte é: Raineir Schulte e John Biguenet, *Theories of Translation*, The University of Chicago Press, Chicago-Londres, 1922. Aca-ba de ma “regalar” amablemente, porque, segundo as súas propias palabras: “sé que te dedicas a “marear” a audiencias con los gajes del oficio”. Aí a teñen, xa que logo, en absoluta primicia.

A sensibilidade para os diferentes estilos é outro dos requisitos fundamentais. Esa capacidade que nos permite meternos na pel do autor, adiviñalo seu pensamento cando este non é suficientemente explícito, e vertelo de maneira axeitada, constitúe condición *sine qua non* dunha boa traducción. Os distintos tons que aparecen ás veces nun libro –exemplos insignes *El rodaballo*, de Gunter Grass (trad. Miguel Sáenz) ou *Posesión*, de Victoria Byatt (traduc. Mª Luisa Balseiro)–, os diversos niveis de linguaxe que son como as teselas do mosaico do estilo, esixen unha aguda sensibilidade en quen se pón ó labor sobre estes textos. De non existi-la tal sensibilidade, caeríamos nese ‘español neutro’, exento de matices, ó que infortunadamente nos ten acostumados a dobraxe dos filmes da televisión ou o cine. Pois dentro dese mesmo rexistro da sensibilidade atópase o importantísimo detalle de lograr que un Moravia sexa diferente dun Calvino, e este dun Bassani ou un Pavese. ¡Por non falar deses tradutores que fan táboa rasa dos séculos e nos brindan un Bocaccio que parece escrito nos nosos días ou un Fogazzaro no que nin unha soa palabra hoxe anticuada perturba a nosa lectura! As tales dificultades só se solucionan a base de sensibilidade e intuición, que en moitos casos veñen ser unha e a mesma cousa.

E aquí cabería introduci-la discusión á que deu inicio Ortega en *Miseria y esplendor de la traducción*. ¿Trae-lo texto ó lector ou leva-lo lector ó texto? Fronte ás teorías de Consuelo Berges, “siempre al castellano, y al mejor castellano”, mesmo puíndo o orixinal, eu inclínome por unha solución ecléctica. Respecta-lo máximo respectable –pois con toda evidencia o lector ‘sabe’ que, malia todo, o texto que ten nas mans non está escrito na súa lingua– e darllo en español acomodado ó nivel orixinal: se este é un nivel pedestre, non hai razón para ennobrecelo, e a inversa. Decía Ortega no remate do seu ensaño:

Es cosa clara que el público de un país no agradece una traducción hecha al estilo de su propia lengua. Para ello tiene de sobra con la producción de los autores indígenas. Lo que agradece es lo inverso: que llevando a lo extremo de lo inteligible las posibilidades de su lengua trasparezcan en ella los modos de hablar propios del autor traducido. Las versiones al alemán de mis libros son un buen ejemplo de esto. En pocos años se han hecho más de quince ediciones. El caso sería inconcebible si no se atribuyese e sus cuatro quintas partes al acierto de la traducción. Y es que mi traductora ha forzado hasta el límite la tolerancia gramatical del lenguaje alemán para transcribir precisamente lo que no es alemán en mi modo de decir. De esta manera el lector se encuentra sin esfuerzo haciendo gestos mentales que son los españoles. Descansa así un poco de si mismo y le divierte encontrarse un rato siendo otro.

Quizais ó que haxa que tender sexa a iso: a que o lector dunha traducción faga os xestos mentais da lingua de partida. E, para logralo, cómpre, insisto, sensibilidade.

Oír, ler, sentir... Son todas calidades eminentemente emocionais. ¿Significa isto que a relación do tradutor co texto traducido ha de ser paixonal,

catártica, que tódalas liberdades lle están permitidas? A corrixir esa impresión concorre outra calidade –a derradeira que citarei, por hoxe– que me parece supremamente racional: a humildade. Ó mesmo tempo que nos metemos na pel do autor, que sintonizamos con tódolos matices do seu texto, resulta esencial que non caíamos na tentación de emendarlle a plana. Limitémonos a dicir exactamente o que el dixo, en bo español se o orixinal é excelso, en mal español se o orixinal non é bo. (E quen di español, neste caso, di galego.) Non pretendamos fermosealo, corrixilo, amplificalo. Un breve exemplo abundará para aclara-lo que entendo por humildade. Tírase dun conto de Maupassant, e da versión dun excelente por máis que desigual traductor que traballou moito na inmediata posguerra, Luis Ruiz Contreras⁵.

Texto francés:

Une sorte de géant velu, qui fumait, à cheval sur une chaise, une grande pipe de porcelaine, leur demanda, en excellent français: 'Eh bien, messieurs, avez-vous fait une bonne pêche?' Alors un soldat déposa aux pieds de l'officier le filet plein de poissons, qu'il avait eu soin d'emporter. Le Prussien sourit: 'Eh! je vois que ça n'allait pas mal. Mais il s'agit d'autre chose. Ecoutez-moi e ne vous troublez pas:

'Pour moi, vous êtes deux espions envoyés pour me guetter. Je vous prends et je vous fusille. Vous faisiez semblant de pêcher, afin de mieux dissimuler vos projects.'

Versión española:

Una especie de gigante velloso que fumaba tranquilamente una gran pipa de porcelana, les preguntó en correcto francés:

–Bien, señores, ¿han pescado ustedes mucho?

Entonces un soldado puso a los pies del oficial el saco de red lleno de pececillos. El prusiano sonrió:

–¡Eh, eh!... Veo que no iba mal; pero se trata de otra cosa. Escúchenme sin turbarse.

Y después de un breve silencio y una larga chupada a la pipa, el oficial prosiguió:

–Creo que son ustedes dos espías enviados para vigilarme. Yo los cojo y los fusilo. Vinieron a pescar, disimulando así los proyectos que traen.

Deixando de man outros aspectos da tradución que non nos entusiasman, pero que poderían ser discutibles, o meu abraio ante as liberdades –en definitiva, a falta de humildade– que pode tomar un traductor xurdiu incontible ante a frase que subliño. ¿De onde saíra? Aínda que nese momento eu

5. Guy de Maupassant, *Obras completas*, vol. II, ordenación, trad. e prólogo de Luis Ruiz Contreras, Aguilar, Madrid, 1948.

6. Guy de Maupassant, *Contes et nouvelles*, ed. de Louis Forestier, La Pléiade, Gallimard, París, 19 .

estaba a manexa-las dúas mellores edicións de Maupassant que existían en francés (Forestier e Schmidt), entroume a dúbida, esa desconfianza da que antes falaba. Procurei outras edicións, cotexei o texto orixinal ata cinco veces: ¡nada! Simplemente, ó traductor parecéralle parvo, ou inxenuo, describir un cabaleiro cunha cachimba sen que logo lle dese nin unha breve chupada. ¡E engadiulla pola súa conta e risco! Este exemplo límite coido que ilustra á perfección a tendencia de moitos dos nosos colegas a substituíren ó autor, a emendarlle a plana e, en definitiva, a ‘melloralo’, con total falta de humildade.

E aquí remata a miña exposición das calidades e saberes que cómpren na tradución literaria, a través da cal creo que se foron albiscando os seus problemas e certas técnicas. A complexidade do noso labor, o amor que na nosa obra poñemos e mais estes requisitos que fun enumerando, se cadra mal aganduxados, fan difícil esa substitución que algúns agoiradores nos anuncian para o futuro co seu: ¡finou o traductor, viva a máquina de traducir!

ANEXO

DESPRAZAMENTOS SEMÁNTICOS DO FRANCÉS DO XVIII Ó ACTUAL

Voltaire: *Opúsculos satíricos y filosóficos*, trad. e notas de Carlos Ramírez de Dampierre, Alfaguara, Madrid, 1978. (Equivalencias en galego.)

actuellement = efectivamente, verdadeiramente	donner la main = acompañar, levando do brazo, por cortesía
antiquaire = arqueólogo, historiador da antigüidade	éblouissant = enganoso
art = industria	éclater = declarar
communes, les = o campesiñado	effaroucher = irritar, alporizar
concevoir = comprender	effet, en = en realidade
consacrer = santificar	enthousiasme = delirio, apaixonamento
contradictoire = oposto, contrario ou hostil	étonner = facer vacilar
contrariété = contradicción, oposición	étudier, s' = esforzarse
couleur = pretexto, mala xustificación	événement = resultado, desenlace
délié = lixeiro, imperceptible	examineur = censor
denoncer = declarar oficialmente, notificar, anunciar	f,cheux = penoso, dificultoso
dévot = beato, hipócrita	fauteur = protector, partidario
dissipation = distracción, diversión	fraude = engano, mala fe
	furieux = prodixioso, extraordinario
	gagner = obter de alguén
	imagination = idea, invención
	impertinent = ridículo, extravagante

imprimer = inspirar, gravar
(na mente ou no corazón)
indispensable = ineluctable
liqueur = líquido
maintenir = soste, protexer
mander = facer saber, anunciar
mérite = importancia
naif = natural, franco, sincero
pédant = mestre de escola
peine, faire quelque = crear dificultades
plaider = contradicir, atacar, molestar
politesse = cultura, civilización
predicant = pastor protestante

prononcer = declarar tallantemente
recevoir = invocar
recompense (en) = en compensación,
en contrapartida
sécher de douleur = devecer, murchar, desmellorar
sécet = procedemento enxeñoso
séduire = enganar
sentiment = opinión
société = asociación, unión
supposer = substituír fraudulentamente
supposition = falsidade
tout à l'heure = agora mesmo

LITERATURA E TRADUCCIÓN: FALSOS E VERDADEIROS PROBLEMAS

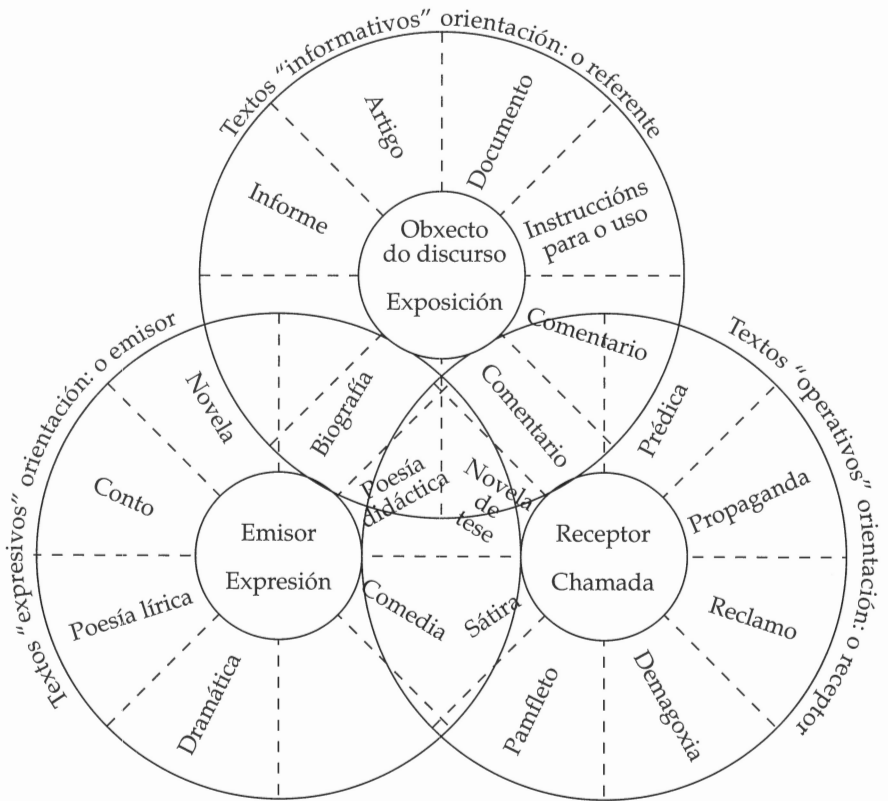
Américo Ferrari
Universidade de Xenebra

Antes de que formulemos calquera pregunta sobre a chamada “tradución literaria” parece necesario que nos deteñamos un instante no concepto de “literatura” para preguntarnos en que radica a “literaridade” dun texto, se ten fronteiras máis ou menos definidas e se estas fronteiras son de natureza lingüística; indagar en suma, e sobre todo para os efectos da tradución, se entre os diversos tipos de textos se pode distinguir un que sexa, pola súa natureza lingüística, especificamente literario. É dicir, que na base mesma de toda disquisición sobre o tema da tradución chamada literaria imos bater cunha cuestión de tipoloxía de textos.

A tipoloxía de textos é unha rama da lingüística do texto tan útil como problemática no estado actual da súa constitución. De feito, os factores e combinacións de factores utilizables para clasifica-los textos son moitos, e dificilmente daremos con dúas tipoloxías que coincidan (Isenberg, 1987: 95). Non obstante, pódese comprobar que existe, polo menos negativamente, un acordo: o rexeitamento da clasificación empírica tradicional que catalogaba superficialmente tódolos textos posibles en textos “xerais”, “literarios” e “técnico-científicos” ou ben, e peor aínda, a que fai do texto “literario” un subtipo dos textos “técnicos”. Para empezar, non parece posible diferenciar por criterios exclusivamente lingüísticos o texto literario e/ou poético de calquera outro texto da lingua común, como xa o observaron poetistas (Kloepfer, 1975, 1984) e lingüistas do texto (Werlich, 1979; Reiss, 1983). Se analizamos calquera texto dos chamados literarios nos seus constituíntes propiamente lingüísticos, comprobaremos non só que estes constituíntes son os da lingua común: as regras gramaticais que rexen a lingua en xeral e un léxico que se pode atopar en calquera texto dos mal chamados “xerais” ou “técnicos” (por exemplo, o primeiro parágrafo da novela de Musil *O home sen calidades* é un boletín meteorolóxico), senón que incluso as máis tradicionais figuras de construción e retóricas abundan na lingua común falada e ata coloquial. Se,

pola contra, collemos certas formas que son obxecto da poética e a estética e a rebordan o campo propio da lingüística, como son, en poesía, o ritmo, a rima, a melodía, a harmonía, volveremos atopar estas formas en textos que non se consideran polo regular propiamente literarios ou poéticos, tal os textos publicitarios, versos mnemotécnicos, estribillos e cantilenas, etc.

Xa que logo, de termos que nos apoiar nunha tipoloxía textual concibida para a tradución e utilizable polo traductor, elixirémo-la de Katharina Reiß que ten a vantaxe de presenta-los tipos de texto segundo un esquema non lineal senón circular, que mostra con gran claridade como se constitúen zonas comúns e zonas distintas nos diversos tipos de textos clasificados pola súa función e a súa orientación.

Como vemos, o que domina neste tipo de clasificación é a idea de función vinculada coa de orientación (a qué ou a quen orienta ou remite o texto): textos informativos, función de "exposición" ou de "presentación" obxectiva, remiten a un estado de cousas, a un referente fáctico; textos "operativos", función de chamada ou chamamento, remiten ó receptor do texto en quen o

emisor se propón obrar un efecto, modificando o seu comportamento ou influenciándoo; e finalmente textos “expresivos” no círculo dos cales atopamos unha zona que contén os famosos textos literarios: novela, conto, poesía lírica, dramaturxia, mais tamén biografía, poesía didáctica, novela comprometida, comedia, sátira, que se encabalgan sobre os outros círculos de textos, informativos e operativos.

Un antecedente deste enfoque atopámolo na lingüística de Jakobson xa fortemente centrada no concepto de funcións da linguaxe que orientan en cada caso o texto a un ou varios factores constitutivos da linguaxe, igual que na clasificación de Katharina Reiß; só que, como sabemos, ás tres funcións tradicionais que xa estudiara Karl Bühler (referencial, expresiva e conativa) Jakobson engadía tres máis: a función fáctica, a metalingüística e a poética ou estética¹. Esta última, orientada á mensaxe en tanto que tal, á mensaxe “pola súa propia conta”, é a dominante na linguaxe poética (Jakobson 1963: 210-248; 1973: 145-151) e funda en xeral a “literariedade” de todo texto literario, anque non sexa poesía; pero non é esta enunciación obvia o que ten máis importancia no enfoque de Jakobson (“o que define a poesía é que nela domina a función poética” recorda a burla que facía Molière das explicacións científicas do seu tempo: o opio fai durmir porque ten unha virtude durmítilva); o máis importante é que, tal como a presenta Jakobson, esta función constitúese en nidia oposición á función referencial por unha parte, e, por outra, infíltrase sen cesar en calquera tipo de texto, dos que K. Reiß chama “informativos” e “operativos”, sobre todo nestes últimos; ata tal punto que case se podería dicir que nos nosos días certos procedementos poéticos obran máis en linguaxes “informativas” como é a económica onde abundan o tropo e maila metonimia, ou a publicitaria, ca na poesía propiamente dita, a cal tende hoxe a unha expresión sobria, despoxada de figuras retóricas, e agarima a miúdo a linguaxe coloquial e referencial ou informativa. A actitude e a estratexia do traductor ante o texto estarán en función do tipo de texto que teña diante ou da combinación dos tipos nun texto dado.

Para pasar agora a algunhas consideracións concretas sobre a traducción literaria, collerei por obxecto e exemplos da exposición textos en que a función poética ou estética e/ou expresiva é claramente dominante; tirareinos da poesía lírica porque é nela onde se concentran e son máis evidentes as dificultades causadas pola predominancia da forma e mailas ambigüidades

1. É indubidable que as consideracións de Jakobson sobre a función poética son pertinentes e resultaron fecundas; pero cómpre subliñar, sen embargo, que o lingüista ruso se propuxo unha especie de empresa de conquista destinada a anexa-lo territorio da poética ó dominio da lingüística, por unha parte, así como tamén, por máis que con menor empeño, ó da traducción, ambición moi impugnada hoxe. Cf. sobre as pretensións colonizadoras da lingüística do enunciado as críticas de Meschonnic (1973), Klopfer (1975), Mattioli (1989), entre outros, así como os límites que percibe Beaugrande (1978) na lingüística estrutural descritiva e as gramáticas distributiva e xerativa.

semánticas, aínda que a mesma función pode dominar tamén naturalmente en textos narrativos ou mesmo en ensaios, poñamos por caso os de Lezama Lima. Naturalmente, no texto literario, ben se trate de narrativa ou de poesía, existen tamén outros factores, de tipo cultural por exemplo, que poden trabala-la traducibilidade do texto, sen que teñan nada que ver coa función poética propiamente dita; os nosos exemplos serán poéticos, mais desde eles imos reflexionar sobre diversos factores que inflúen no traductor dun texto literario e sobre o seu produto e van desde a gramática e a semántica do texto ata o estado de ánimo do posible traductor, pasando pola traxectoria histórica do texto, a súa intencionalidade subxacente, o par de linguas que se atopen en contacto, etc., e veremos como a cuestión da traducibilidade ou intraducibilidade do texto poético que fixo correr tinta a mares, fíxoa correr polo regular en van: a traducibilidade ou intraducibilidade total ou parcial dun texto poético hase determinar en cada caso para un texto preciso e nunca en xeral.

Partamos dun primeiro exemplo para deslinda-la función da forma poética activada en dous campos diferentes de intencionalidade expresiva: un texto publicitario que difundía a radio de Lima nos anos 30-40:

*Anoche me desperté
Terriblemente asustado:
Soñé que me habían robado
Mi chocolate Nestlé.*

De tomarmos en consideración a textura lingüística desta composición publicitaria, o que temos é un texto poético no que recoñecemos una forma, culta e popular asemade, da poesía da lingua castelá: unha redondilla, catro octosílabos rimados ADBC. E unha forma que se lle grava a un facilmente na memoria igual ca vellos modelos da poesía española: *Apurar, cielos, pretendo, /ya que me tratáis así, / qué delito cometí / contra vosotros naciendo;* (Calderón), ou *¡Ah! ¿No es cierto, ángel de amor, / que en esta apartada orilla / más pura la luna brilla / y se respira mejor?* (Zorrilla). ¿Estariamos logo ante un texto poético, un poema? Claro que non. É un lema publicitario revestido dunha envoltura de cor poética coma o papel dourado que envolve en xeral eses bombóns; é dicir, a dominante neste texto é do tipo que K. Reitß chama operativo e orienta simplemente o texto á venda dun produto da Nestlé; a forma poética é exterior á intención ou motivación da mensaxe e simplemente pégame a ela e envólvea para darlle un aspecto atractivo: hai un hiato ou escisión entre o obxecto ou sentido da mensaxe e a forma desta. Pola contra, nun texto verdadeiramente literario, os dous, son e sentido, forman unha unidade; como recorda R. Klopfer (1975:15), poesía é aquilo que se le en tanto que tal, só como poesía; e iso porque a intención do texto é só poética. De aí precisamente as dificultades para traducila.

Isto vese moito máis claro se no canto de mirar estes textos como formas

e mensaxes en si, como figuras xacentes na súa propia lingua, as consideramos formas para traducir, se as arrancamos pola dinámica da tradución do estado de coincidencia consigo mesmas en que se atopaban no interior da lingua, para proxectalas ó código doutra lingua. A semellanza que achamos en español entre a mensaxe publicitaria e os versos de Calderón e de Zorrilla hase revelar entón como unha aparencia va e superficial; a tradución encargárase de revelalo: de revela-la independencia da mensaxe verbo da forma literaria que a envolve, por unha parte, e a solidariedade entre forma e mensaxe nas redondillas dos poetas pola outra. O traductor é así un revelador: na transferencia a outro código lingüístico revela, ó traducir, tanto a carga poética persistente da poesía de Calderón, coma a inandade da forma poética que en español serve de soporte ó lema publicitario anónimo. No primeiro caso, a versión a outra lingua das estrofas dun gran poeta do século de ouro español será para o traductor un difícil cometido; terá que resolver delicados problemas de afinidade entre son e sentido, estudia-la acentuación dos versos, decidir se conserva as rimas, etc.; no segundo caso, poderá traballar co meirande desenfado: botará pola borda a forma da octavilla, reterá soamente o concepto e sobre todo o efecto que se trata de producir no público da outra lingua, e encarnará este concepto en palabras servíndose de procedementos lingüísticos e estéticos que na outra lingua fagan o produto atractivo para o outro público. De todos modos, é máis que probable que os versos publicitarios da Nestlé non saísen orixinalmente en español; han de ser unha tradución ou adaptación para un público hispanoamericano dun lema publicitario en alemán ou en francés que revestía certamente unha forma ben distinta da tradicional redondilla nosa.

Dito isto, nada lle impide a un gran poeta escribir tamén versos publicitarios. Elías Canetti conta nas súas memorias (*Die Fackel im Ohr*, pp. 257-258) que Bertolt Brecht escribía versos publicitarios para unha marca de automóbiles de luxo, recibindo en pago do poema un automóbil. Non sabemos se os poemas ían firmados por Brecht; en todo caso, este non os recolleu na súa obra poética, precisamente porque eses versos non eran poemas. Un paso máis e subimos a outro grao do texto poético afectado por unha función de signo operativo. O gran poeta surrealista francés Benjamin Péret observa malignamente (*Le deshonneur des poètes* s.n.) que certos poemas de Louis Aragon poden facer palidecer de envexa ó autor do lema radiofónico francés: “Un meuble signé Levitan est garanti pour longtemps”; traducido case automaticamente: “Os mobles de marca Levitán longo tempo che durarán”. Dici-mos que a observación de Péret é maligna porque, efectivamente, moitos versos patrióticos e de propaganda política de Aragon parecen produtos fabricados en serie, a base de estribillos parvos e rimas fáciles, de maneira que un ten a impresión de estar máis preto do texto publicitario ca do texto poético propiamente dito; trátase de poesía de propaganda, e a propaganda linda a miúdo coa publicidade: o mesmo Péret observa que non poden faltar

neses versos propagandísticos a rima nin o alexandrino francés, equivalentes, xa que logo, máis ou menos, ás nosas redondillas publicitarias. Sen embargo, non se pode levar por de máis lonxe a analogía poema propagandístico / lema publicitario; é certo que nestes poemas, escritos con frecuencia por grandes escritores, ás veces a forma poética reviste ou acompaña exteriormente a unha mensaxe nuclear que se reduce a unha consigna política ou á expresión dunha boa intención humanitaria, e pode confundirse cun discurso público versificado; pero hai tamén moitas veces unha ambigüidade fundamental neste tipo de textos literarios: o poeta puxo neles unha intención e unha función operativa, dirixense como un discurso a un grupo particular de receptores, mais ó mesmo tempo a función e a intención poética son fortes e evidentes, e o lector haos recibir como poesía sen prexuízo de que esta poesía transmita unha mensaxe ideolóxica ou política. O traductor hao percibir sen dúbida, percibirá o feito en bloque, e a estratexia que poña en práctica para o tratamento dese tipo de textos non será desde logo a mesma que para traducirlos lemas publicitarios de Nestlé ou dos mobles Levitan, nin tampouco, aínda que de todos modos a un nivel menos comercial, a facilidade paifoca dos versos que poñían furioso a Benjamin Péret. Exemplos deses textos poéticos que, á parte da emoción estética, apuntan a producir outros efectos en grupos de lectores máis ou menos previstos poden ser por exemplo un libro de poemas como *España, aparta de mi este cáliz* de César Vallejo ou a mesma obra lírica e dramática de Bertolt Brecht. Son textos en xeral de contido político pero de gran densidade poética que hoxe len en tódalas linguas lectores alleos á situación que nun momento histórico determinado lles serviu de referente: textos non fáciles de traducir porque despois de todo, a función poética é a dominante. E de novo batemos con que, se na nosa tipoloxía textual reservamos unha cuadrícula á clase “texto poético-operativo”, a clasificación poderá servir para a nosa comodidade intelectual, mais ó pasarmos á praxe da tradución cada texto singular revelará a súa maior ou menor carga poética, a maior ou menor predominancia da súa forma na maior ou menor resistencia que opoña á tradución. Cada texto dos chamados “literarios” vive pois na súa singularidade, nutríndose dela, e o traductor que directamente non o intúa ha errar. Alfred Jarry propoñía, fronte á física, que estudia as propiedades xerais da materia, outra ciencia: a “patafísica”, ciencia do singular; a tradución reclama, ó meu entender, unha “patatraductoloxía”.

Proseguimos cos nosos textos singulares. Abandonando agora os textos en que as funcións poética e operativa andan revoltas as máis das veces con predominancia da segunda, para atender a aqueles dos que a función esencial é expresiva. E recordemos primeiro unha máxima de Nida e Taber (1974): “Todo o que se di nunha lingua pode dicirse noutra lingua, a menos que a forma sexa un elemento esencial da mensaxe”. Os autores entenden por “forma” factores como é o ritmo, os acrósticos, as aliteracións, mais tamén os xogos de palabras derivados da presenza de dous ou máis signifi-

cados para un só significante (grego do Evanxeo, *pneuma*: *espírito* e *vento* ó mesmo tempo); e en efecto, os casos de paronomasia e polisemia son tamén formas feitas polo autor e que o traductor se verá con frecuencia obrigado a desfacer; tan problemáticas como trasladar rimas e ritmos, e en xeral todo segmento de texto no que ó disociar son e sentido a traducción creba unha norma; non obstante hai que ter en conta que as formas do texto literario non son soamente son significante, senón tamén configuración, unha maneira de dar figura ó material expresivo e unha maneira de representar: as figuras de construción e mailas figuras retóricas, o fraseo rítmico e maila constitución de parágrafos, as estrofas, e a un nivel máis elemental a configuración gramatical da frase son formas; o soneto é una forma e resultou traducible do italiano ás outras linguas romances, ó inglés e mais ó alemán. Neste sentido, é importante observar que non só a forma poética é traraducible, é dicir, reproducibile noutro sistema semiótico ou sistema de sons, senón que se non houberse posibilidade de reproducila non se faría nunca unha verdadeira traducción literaria. As formas serán pois dominantes e en si significantes mentres domine a función poética; en cambio o sentido, entendido como designación referencial, é un elemento vago, lábil e a miúdo rexeitable. Non obstante, dificultades semánticas por bisemia ou polisemia véñense inserir a cada cando na textura formal, abrindo encrucilladas en que o traductor debe optar por un ou outro camiño, de modo que o chamado “sentido” non empeza a ter importancia na traducción literaria senón cando forma nós ou complexos semánticos circunscritos a certas palabras ou expresións. Subliñemos de entrada que estes nós poden constituír casos de intraducibilidade illados, mais non afectan sempre á traducibilidade do texto e menos aínda da obra. Reparemos, para empezar, nun par de exemplos.

Velaquí un poema bastante coñecido de Giuseppe Ungaretti, titulado “Soldati”, que di: *Si sta come / d'autunno / sugli alberi / le foglie*. Neste poemíña equilíbranse con rigor a función referencial e maila función poética. Pois, en efecto, o referente ten suma importancia, xa que Ungaretti, combatente da Primeira Guerra Mundial, escribiu estes versos en 1918 no campo de batalla poucos meses antes de que o conflito rematase: *Si sta... = Estase, un está, nosoutros, os soldados, estamos coma follas que van caer dun momento a outro*; desde o punto de vista formal, son dous heptasílabos, pero cada un roto en dous: a guerra rómpeo todo, a vida da xente e o metro dos versos. O poema parece fácil e sinxelo para traducir ó español. Empezamos: *Se está como...*, pero aí detennos un obstáculo. Atopamos cunha bisemia de orixe gramatical na preposición “di”: *d'autunno*. A preposición *di*, español *de*, funciona como complemento de pertenza ou especificación; e entendido así, o que temos é unha construción cun forte hipérbato: *d'autunno...le foglie = de otoño las hojas, las hojas de otoño*. Pero “di” tamén pode introducir un complemento de lugar determinado: *d'autunno cadono le foglie = en otoño caen las hojas*. (En español diremos *de día* ou *de noche*, pero non **de otoño* ou **de primavera* co sentido de

"en".) No que fai ó sentido propiamente dito, limitarémonos a comprobala bisemia gramatical e despois traduciremos como nos pete: en español dá, en efecto, exactamente o mesmo dicir: *de otoño en los árboles las hojas (las hojas de los árboles en otoño)* que *en otoño las hojas en los árboles* ou *las hojas de los árboles en otoño*. Isto, no que toca ó sentido referencial; mais se atendemos á forma, non é o mesmo: de optarmos polo de español de pertenza ha domina-lo poema unha forte figura retórica, un hipérbato que proxecta á fin do texto o nome *hojas* ben lonxe do seu complemento, *de otoño*, anticipado. A traducción "*en otoño*" liquida a figura e dános unha construción simple e directa seguramente máis acorde coa maneira de Ungaretti naquela época; mais é preciso subliñar que ó optarmos por unha ou outra solución xa alteramos e empobrecémo-lo poema, porque suprimímo-la dobre lectura á que nos incita o texto e que está presente e actúa ambiguamente en todo lector que lea o poema en italiano. A parte diso e dalgún problema que se pode presentar co esquema métrico, "*Soldati*" ofrece un alto grao de traducibilidade ó español, non só pola súa natureza en gran parte referencial senón polas converxencias sintáctico-semánticas nas dúas linguas. De feito, ó escoller entre "*de otoño*" e "*en otoño*" alteramos pouco o sentido do texto.

E comparemos agora co que pode dar noutra lingua a traducción dos seguintes versos de César Vallejo:

*Una piedra en qué sentarme
 ¿no habrá ahora para mí?
 Aun aquella piedra en que tropieza la muier que ha dado a luz,
 la madre del cordero, la causa, la raíz
 ¿ésa no habrá ahora para mí?*

Nun coloquio, un colega español censurou acremente a Hans Magnus Enzensberger, bo poeta alemán e moi bo traductor de Vallejo, porque traduciu "*la madre del cordero*" por "*die Mutter des Lamms*", que quere dicir... *la madre del cordero*. O que lle reprochaba o profesor ó poeta alemán era que traducise o sentido denotativo da ovella que pariu un año, pero non o sentido da expresión familiar española *la madre del cordero*: esa é "*la madre del cordero*", xa saíu a nai do año, "causa, quid ou dificultade da cousa de que se trata", explica Maria Moliner; a razón ou o dato oculto que nos pode explicar, revelarnos algo inexplicado ou incomprendido: trae-lo "porqué" á luz. A nai do año, no sentido español, que non traduciu Enzensberger porque non é traducible, prolóngase en *la causa, la raíz* que desenvolven o seu concepto, pero arranca do verso anterior, *la mujer que ha dado a luz*, indisociablemente no sentido propio e material da expresión: dar a luz, traer á luz, revelar, e no sentido figurado de parir. "*Die Frau...die gebaren hat*", que pariu, traduce o pobre Enzensberger, pero tamén os demais tradutores a outras linguas: é efectivamente o sentido, aínda que figurado, dominante en lingua española,

mais non domina neste verso, senón que se une de maneira absolutamente indisociable ó sentido propio de “revelar” ou traer da escuridade á luz. Non se pode escoller entre os dous sentidos, nin para “*dar a luz*” nin para “*la madre del cordero*”; ora que estamos obrigados a escoller, e por conseguinte ó traducir mutilamos inevitablemente a mensaxe; sen embargo, non se pode dicir que “*la madre del cordero*” resulte intraducible: en parte, a complexidade do sentido é rescatable para a traducción xa que o propio poeta se encarga de explica-la expresión en “*la causa, la raíz*”. En canto á muller que deu a luz, un traductor audaz ou traductor poeta animaríase a traduci-la expresión de maneira literal e palabra por palabra co risco de desconcertar ou enfadar ó seu lector, mais se un non quere correr riscos é mellor que non traduza literatura. Quizais é o que quería dicir Novalis cando afirmaba que poesía é traducción (cit. por Klopfer (1967:49) e o traductor poeta do poeta: revelador do sentido poético esencial que subxace no texto orixinal e que ó pasar a outra lingua é revelado, proxectado á superficie, “*dado a luz*”.

Un exemplo de nó semánticoformal máis turbador polas súas connotacións dánolo o poemíña “*Rincón de la sangre*” de Emilio Prados: *Tan chico el almoraduj y / ¡cómo huele!... ¡Cómo duele!* O poeta, exiliado en México, respira na lembranza o recendo a *mejorana* (maiorana) que respirou na súa infancia andaluza, ora que este recendo non é exactamente a *mejorana* senón a *almoraduj*, aparentemente palabra andaluza por maiorana; e o *almoraduj* ole a infancia abolida e por iso doe. É difícil de traducir a outras linguas, a outros contextos de herbas, doutras culturas onde non ole nin sequera a ourego.

No outro polo, o da pura forma sonora, pódese citar como un caso límite o célebre soneto de Mallarmé con rimas en “ix”: *Ses purs ongles très haut dédiant leur onyx*, etc. O mexicano Octavio Paz (1971), postulando como unha verdade inconclusa a existencia de universais fai unha defensa entusiasta da tese “a poesía é traducible”: a poesía, así en xeral. E para demostralo coa práctica ofréceno-la súa traducción daquel célebre poema de Mallarmé, que pode ilustra-lo apotegma xa citado de Nida e Taber a propósito da forma como elemento esencial da mensaxe. A forma é, neste caso, toda a arquitectura sonora do poema pero sobre todo as rimas e entre estas principalmente as rimas en *ix* –o propio Paz chámalle a este poema *el soneto en ix*– e entre as mesmas a palabra *ptyx*. Que o núcleo do sentido deste poema son as devanditas rimas mesmo o declara o poeta, quen lle escribe a un amigo dicíndolle que é probable que compoña un soneto con rimas en “ix”, pero non ten máis que tres, e pídelle que indague “cal é o sentido real da palabra *ptyx*: aseguraróme que non existe en ningunha lingua, e tal é o que eu prefería con moito para dar-me o gusto de crealo pola maxia da rima”. Na traducción de Paz, quen cita incluso esas palabras de Mallarmé, non só non hai rimas en *ix* nin aparece por ningures a maxia da palabra *ptyx*, senón que carece absolutamente de rimas, de maneira que a traducción do poeta mexicano non demostra nada ou demostra o contrario do que se propoñía demostrar. O *bibelot de*

inanimidad sonora é sempre inane pero perdeu a súa sonoridade e por conseguinte o seu sentido. Estamos ante un caso límite, mais nos casos non límite pódese supoñer que as rimas, unha forma, son trasladables, así como o metro e mailo ritmo dunha composición: léase por exemplo a excelente traducción alemana que fixo Rainer Maria Rilke de *Le cimetière marin* de Paul Valéry. Tódolos erros e tódolos desastres veñen nesta materia da xenerosa xeneralidade e da impávida abstracción de moitos enunciados sobre traducción e sobre poética, sobre todo cando, como é no caso de Paz, inflúen na práctica mesma. De novo, a traducción funciona como unha revelación da lei que debe determina-la forma da traducción.

Imos amplia-lo enfoque da problemática transferencia das formas estéticas de lingua a lingua, proxectándoo agora no horizonte histórico onde atoparemos por unha parte o texto orixinal impregnado de historia e prestixioso, escrito nunha lingua antiga e ben distinta da practicada na época da traducción, e por outra parte o estado da lingua terminal e o estado do pobre traductor que, supoñemos, ante o prestixio do texto hase sentir modesto. Tomarémolo exemplo dun poeta italiano contemporáneo, Giuseppe Sansone, traductor dos sonetos de Garcilaso (Sansone 1989). Brevemente, o traductor consigna a súa experiencia e fai o historial destas traduccions. Declara que nun primeiro ensaio probou a traduci-los sonetos en versos libres: o resultado, di, non só foi inadecuado senón catastrófico. Probou entón unha traducción en hendecasilabos, pero sen rima: resultado insatisfactorio tamén. E, por último, decidiu “transpoñe-lo soneto en soneto, con todo o aparato de metro e rima conexos”. Para explicar esta decisión Sansone aduce, en primeiro lugar, a “excepcional fraternidade que existe entre o sistema fonolóxico-sintáctico do español e o italiano” e a existencia na rima de Garcilaso dun alto índice de presencias gramaticais con inmediata correspondencia en italiano; e, por outra parte, o argumento histórico: Garcilaso para reforma-la lírica española inspirouse en Petrarca e nos petrarquistas da Academia pontaniana, de xeito que a súa voz aparece como un eco da poesía italiana. É evidente, sen embargo, que a tarefa emprendida por Sansone non era precisamente doada. E de maneira paradoxal, se habemos cre-la argumentación do propio traductor, pola razón que facilita esta traducción: a filiación directa que existe entre o petrarquismo italiano e Garcilaso, pois do que se trata en realidade para un traductor italiano é de reescribir, desde o español petrarquizante de Garcilaso, una serie de sonetos na lingua mesma de Petrarca: e iso, a unha distancia de seis séculos de Petrarca e de catro dos petrarquistas italianos do século XVI. A simple idea desta reconstrucción ou deste regreso ás orixes desde uns textos españois podería inhibir a calquera traductor menos determinado có noso, e pecharlle o camiño á traducción. Xa que logo, ó avalia-lo grao de traducibilidade dun texto literario, tamén cómpre considera-lo elemento subxectivo que é a actitude ou o estado de ánimo do traductor fronte ó texto e ó seu prestixio. Visiblemente, Sansone é un traductor

de bo ánimo; el mesmo observa, con abraio, que os sonetos de Garcilaso non foran traducidos nunca en verso polos italianos: ¿porque non se atrevían...? Pois habería que contar así mesmo a audacia entre os factores que deciden a traducibilidade ou a intraducibilidade dun texto.

Ó longo da historia das literaturas occidentais poslatinas, esta audacia manifestouse de diversos xeitos en estratexias de apropiación dos textos antigos que con frecuencia os escritores integraron limpamente e asimilaron á súa propia obra. Alternan así entre os nosos clásicos os tipos de traducción que Efim Etkind definiu como traducción-aproximación, traducción-recreación e traducción-imitación. Sigámo-la traxectoria duns versos de Horacio en español do século XV ó século XIX, comezando pola versión máis recente:

*Pallida mors aequo pulsat pede pauperum tabernas
Regumque furris.*

(Odas, 1, 4)

Aníbal Caro:

*La muerte macilenta a la choza del mísero
Y al palacio del príncipe golpea con pie igual.
(Odas y éposos, Bos Aires, Losada, 1939, p. 20)*

Fray Luis de León:

*que la muerte amarilla va igualmente
a la choza del pobre desvalido
y al alcázar real del rey potente
(Ibíd, p. 21)*

Jorge Manrique:

*assí que no hay cosa fuerte,
que a papas y emperadores
y perlados,
assí los trata la muerte
como a los pobres pastores
de ganados.
(Cancionero, Madrid, Espasa Calpe, 1941, p. 92)*

Conforme observa o crítico Francesco de Sanctis que a mellor traducción duns versos de Virxilio é a que dá Dante, apropiando –en dúas pasaxes da súa obra– o contido dos devanditos versos, seguramente é Jorge Manrique quen verteu dunha maneira máis cabal, idiomática e poética o concepto

expresado nos versos de Horacio: facéndoo seu naturalmente, e reescribíndoo como versos propios nunha estrofa das coplas pola morte de seu pai; pero só porque este concepto é un lugar común, un dos tantos tópicos da literatura latina familiares ós escritores da Idade Media e o Renacemento que se repetían nas máis diversas formas nunha especie de diálogo continuo cos maiores que é o hoxe chamado, cun vocábulo algo pretencioso, “intertextualidade”. Ás veces non se trata exactamente de tópicos, senón de páxinas de autores tan familiares a un escritor que esta familiaridade autoriza aparentemente ó mesmo a se apoderar dos versos do clásico antigo e reescribilos como seus propios, en parte traducíndoos e en parte reinventándoos. Así Quevedo, que na sátira “*Riesgos del matrimonio en los ruines casados*” retoma estrofas da sátira VI de Juvenal e ó chegar ó verso en que Mesalina *lassata viris necdum satiata / recessit*, traduce: *cuando cansada se iba mas no harta / del adúltero y sucio movimiento*. O texto do autor latino firmado agora por Quevedo, e modificado e literalmente transformado por outra retórica e outra visión da expresión, e tamén seguramente da sexualidade, é e non é xa un texto de Juvenal: mais unha forma e unha intención converxentes son reveladas, a quince séculos de distancia, na tradución: revélaas o traductor, pero nun texto modificado e que non representa senón en parte o sentido do orixinal.

Que o traductor non diga “o mesmo” có orixinal senón que modifique ese texto contribuíndo á manifestación dunha linguaxe pristina subxacente nas linguas, velaí para Walter Benjamin o labor do traductor, aínda que cunha intención ben diferente da que inspiraba a tradución libre practicada no século XVII: para o pensador alemán, a tradución é unha forma da que a lei de construción está no orixinal; o traductor debe revela-la lei orixinal na forma propia do seu texto, sen deixarse desmontar polas cuestións relativas ó chamado “sentido” que, en realidade, será dependente dos avatares da historia e entre eles as lecturas de moitas xeracións de tradutores. O cometido do traductor é modifica-lo texto nunha práctica dialéctica en que o mesmo é o outro e nesta operación modifica tamén a súa propia lingua, descentrándoa e estrañándoa. Desde este punto de vista, a comunicación do sentido denotativo que ten grande importancia na tradución de textos informativos pode resultar secundaria en literatura e en tradución literaria, e canto máis poético sexa o texto literario máis inconsistente poderá se-lo fantasma dos significados, máis inoportuno tamén o escrúpulo do traductor-espello que pretende reflectir na súa tradución ata os mínimos grans do po referencial do orixinal. Do que se trata máis ben é de trasladar formas das que a función primixenia non é significar senón aparecer: formas que xorden só para seren percibidas e significan só polo feito de xurdiren. Nesta perspectiva, cómpre recalcar que a función poética non é fundamentalmente de comunicación e o texto en que ela domina non xorde en xeral coa intención de comunicarlle nada a ninguén, punto no que insistiron moito algúns poetas españois dos anos cincuenta, tal Brines e Valente. A función poética non comunica sentido referencial: mostra

formas. Con estas formas –e a forma da cultura da que emerxen– ensánchanse, transfórmanse e enriquecéense a lingua e maila cultura terminais; pero isto é un resultado, non unha finalidade que o traductor se propoña para o seu texto. A poética subtráese así en gran parte ós supostos da teoría da comunicación e, analogamente, a traducción non ten por cometido calcar designacións que moitas veces a través dos vendavais da historia xa non designan nada, senón mostrar, converténdoa a outro código lingüístico, a forma do orixinal. A falta de equivalencias para certas particularidades semánticas que observamos nalgúns exemplos pode significar dificultades para a traducción dun verso ou dunha pasaxe: mais o que se propón o traductor en realidade é trasladala configuración do texto, da obra, na súa totalidade, enxertando na súa su propia cultura formas propias da cultura estranxeira.

As traduccións dun texto, dunha obra non son, á fin e ó cabo, máis que unhas pingas de auga nunha enorme e impetuosa corrente histórica que pon en contacto e fonde culturas, linguaxes, formas de expresión; e isto non só entre culturas e linguas diversas senón entre as múltiples formas culturais e os distintos dialectos que conflúen para constituí-lo que se chama, algo abstractamente, una “lingua”. A diversidade e maila extensión xeográfica e demográfica de certas linguas modernas, tal o español e o inglés (mais tamén a variedade dialectal de linguas de menor extensión xeográfica, como o italiano) fan cada vez máis evidente un proceso que poderíamos chamar de traducción intracultural (véxanse as reflexións de Kloepfer (84) sobre traducción intra e intercultural); poñamos por caso, en literatura italiana, a intervención dos chamados dialectos milanesés, romano, siciliano. Xa Dante dicía en *De vulgari eloquentia* que en Italia non había máis que linguas dialectais, incluídos os dialectos toscanos, e que a única lingua común e culta era a que escribían os escritores, ou sexa, el entre outros pocos. Hoxe cómpre salienta-lo influxo cada vez máis forte das periferias lingüísticas, móbiles e agresivas, sobre os antigos centros do idioma puro, que parecen ser por veces puros centros administrativos máis que culturais: o destino natural dun centro que ó expandirse crea ó seu redor círculos ou cercos é ficar cercado e en certo xeito saír pola forza da inmovilidade propia do centro e poñerse a circular pola atracción dos círculos. O movemento de cerco que efectúan as periferias lingüísticas sobre os seus respectivos centros iníciase a mediados do século XIX xa coa voz do norteamericano Walt Whitman para o inglés; en Italia con Carlo Porta, Garlo Dossi e Giuseppe Belli; no mundo hispánico cos modernistas hispanoamericanos e mais tamén, séculos antes, con andaluces como Góngora, coa obra de Valle Inclán, o *Tirano Banderas* do cal transcende a simple confrontación galego/castelán para tocar tódolos rexistros dialectais do español. É difícil hoxe concibi-la lingua inglesa sen a literatura estadounidense e sen a obra dun irlandés como Joyce; nin o español sen autores, en España, como é o citado Valle Inclán ou, antes, Rosalía de Castro, tan impregnados eles de lingua galega, sen a literatura andaluza, que desde hai tanto tempo descentra

o castelán central, e sen os autores hispanoamericanos; nin a italiana sen Carlo Emilio Gadda que desartella e artella o italiano desde os dialectos; nin o alemán sen un Paul Celan e a súa poesía desorbitada.

A noción de “descentramento” en traducción, que H. Meschonnic (1973-308) define como “unha relación textual entre dúas linguas-culturas ata na estrutura lingüística da lingua”, adquire un valor case simbólico coa crise da noción de “centro” no mundo contemporáneo. O home moderno non coñece nin recoñece un centro, e así, no contacto cultural e literario entre o que foi periferia e o que foi centro créase en ámbolos polos unha percepción ambivalente da lingua e unha actitude inquisitiva e crítica que somete a lingua a tensións e cuestionamentos, interpélaa, pona a proba e destaca nas fórmulas máis familiares da nosa linguaxe cotiá aspectos de estrañeza ou estranxeiría. Polas fendas que abren estas tensións entra todo o estranxeiro e todo o estraño revivificando as formas da lingua. Neste mundo descentrado, o traductor ten moito que facer. O modernismo hispánico foi un movemento que rexenerou toda a literatura hispánica a través de traducións intra e interculturais. As linguas que, como é a española, integran hoxe moitas modalidades da lingua, que intercambian dentro dun ámbito lingüístico-cultural tal multiplicidade de formas de expresión e de visións do mundo, integran tamén a práctica espontánea da traducción: tendo que traducir case inconscientemente do andaluz ó castelán da meseta (lembrémo-lo *almoraduj* de Prados) ou deste a tantas outras modalidades de lingua nas dúas bandas do océano. Esas linguas están abertas por vocación e necesidade a tódalas literaturas e a tódalas traducións; éelles imposible non traducir, non se traduciren. E unponse a pensar: a traducción de certas obras desorbitadas do uso centralizado e codificado da nosa lingua a unha lingua estranxeira é sempre problemática, pero ¿como será traducir *Tirano Banderas* de Valle Inclán ou *Tres tristes tigres* de Cabrera Infante ó puro castelán de Valladolid, ou un relato de Carlo Emilio Gadda ó clásico e puro florentino normativo, ou *Finnegans Wake* de Joyce ó inglés da BBC? É dicir, reduci-la obra desorbitada ó exiguo espacio da antiga órbita central. ¿Se cadra atópase aí realmente a intraducibilidade total? Unha cuestión para que a mediten os afeccionados ás teorías da traducción e da traducibilidade

BIBLIOGRAFÍA

- BEAUGRANDE, Robert de, *Factors in a Theory of Poetic Translating*, Assen, Van Gorcum, 1978.
- ETKIND, Efim, *Un art en crise: essai de poétique de la traduction poétique*, Lausanne, L'âge d'homme, 1982.
- FERRARI, Américo, "Théorie de la Traduction et Poésie", *Parallèles*, 4 (abril 1981).
- ISENBERG, Horst, "Cuestiones fundamentales de tipología textual", en *Linguística del texto*. Compilación de textos e bibliografía de Enrique Bernárdez, Madrid, Arco/Libros, 1987.
- JACOBSON, Roman, "Linguistique et poétique", en *Essais de linguistique générale*, París, Les Editions de Minuit, 1963.
- "La dominante", en *Questions de poétique*, París, 1973.
- KLOEPFER, Rolf, *Die Theorie der literarischen Übersetzung*, München, W. Fink Verlag, 1967.
- *Poetik und Linguistik*. München, W. Fink Verlag, 1975.
- MATTIOLI, Emilio, "La traduzione di poesia come problema teorico", en *La traduzione del testo poetico* (o. col.), ó cuidado de Franco Buffoni, Milán. Guerini e Associati, 1989.
- MESCHONNIC, Henri, *Pour la poétique II*, París, Gallimard, 1973.
- NIDA, Eugene A. e TABER, Charles R., *The Theory and Practice of Translating*, Leiden, E.J. Brill, 1974.
- PAZ, Octavio, *Traducción: literatura y literalidad*, Barcelona, Tusquets, 1971.
- REIß, Katharina, *Texttyp und Übersetzungsmethode*, Heidelberg, Julius Groos Verlag, 1983.
- SANSONE, Giuseppe, "Traduzione metrica e traduzione ritmica", en *La traduzione del testo poetico*, op. cit.
- WERLICH, Egon, *Typologie der Texte*, Heidelberg, Quelle & Meyer, 1979.

MÉTODOS DE ENSINO DA TRADUCCIÓN¹

Peter Newmark
University of Surrey

A traducción sempre se asociou coas contrariedades, os paradoxos, as oposicións, as singularidades e todo aquilo que ande na estremeira da confusión e da imprecisión. Coa didáctica da traducción pasa o mesmo. Consiste, realmente, en dar conferencias ou en ensinar técnicas ¿Tería que impartirse en escolas universitarias ou en universidades? ¿Trátase de educar ou de adestrar? ¿Debería ensinárase nun obradoiro, nunha clase ou nunha maxestosa aula magna? ¿É algo profesional ou académico?

Resulta decepcionante que un libro da índole da colección *Teaching Translating and Interpreting*, publicado recentemente e editado por Cay Dollerup e Anne Loddegerd (John Benjamins, Amsterdam, 1992), a penas estudie os principios, métodos e detalles do ensino da traducción.

Na actualidade, acéptase, en xeral, a importancia universal que ten a traducción; por iso, dáse por sentado que a traducción é unha disciplina que debería ensinárase nas universidades, como unha práctica profesional e segundo unha teoría da traducción que leva implícita, aínda que non sempre aparece expresa e que depende dunha teoría da lingua. Na miña opinión, debería ser ensinada dun xeito orixinal, con tempero e vivacidade, por profesores/as que asistisen ademais a cursos de iniciación. Ó primeiro estes cursos serían curtos aínda que intensivos; logo serían máis longos, digamos, unha hora semanal durante tres meses; finalmente, as clases consistirían en debates formais entre os propios profesores/as, unhas dúas veces por trimestre. Pero isto non se conseguirá ata que esta práctica se xeneralice nas universidades.

Hoxe, na educación superior, fálase moito da avaliación dos profesores/as e da substitución das titularidades por contratos eventuais, pero isto pode levar a que os profesores/as sexan valorados pola súa “productividade” e a que os pagamentos dependan dos resultados dos exames. Endebén,

1. Traducción ó galego de Elisa Gómez López

chegou a hora de ter en conta un factor moi importante, entre outros, a participación e interacción dos estudantes, pero non como meros siareiros dunha transacción non comercial. As clases de traducción deberían durar unha hora (non dúas, como ocorre en España); o comezo e remate das mesmas debería ser máis ou menos puntual, cunha marxe de cinco minutos, (na traducción todo é aproximado, non hai nada exacto); non debería haber máis de vinte alumnos por clase, a non ser nas de teoría sobre os principios e métodos da traducción; as clases deberían impartirse en aulas onde non houbera estrados e os alumnos se sentasen arredor do profesor e non ó fondo da clase; os debates deberían ser ordenados para que todos contribuísen do xeito máis sinxelo e preciso que puidesen, como se fai nas boas traducións; e os estudantes, no canto de seren pasivos e recibiren fotocopias, fosen activos e tomasen notas en folios, mellor ca nas follas dos seus traballos corrixidos, de todo aquilo que descoñecesen ou non coñecesen moi ben, e que doutro xeito, esquecerían. Eu suxiro un ciclo de dúas semanas no que se distribuirían textos de 200-250 palabras, recolleríanse unha semana máis tarde e entregaríanse corrixidos á semana seguinte para discutilos e traducilos conxuntamente. Habería ademais un ciclo de ensino no que se identificarían exemplos, extraeríanse conclusións e daríanse máis exemplos.

Antes de analizármolo texto que proponho como exemplo, un texto non literario, teño que sinalar que, aínda que na miña opinión tódalas traducións teñen que ser precisas, precisas e eufónicas, pódense establecer algunhas diferencias claras entre a traducción de textos literarios e a de textos non literarios. A traductora ou traductor literarios teñen máis limitacións, xa que é moi probable que os textos que traduzan sexan connotativos e non denotativos. Teranlle que prestar máis atención ós efectos sonoros, ó ritmo, e, no caso da poesía, á métrica e á rima; as palabras tenden a ser máis significativas en literatura ca nos textos de tipo usual. Nunha traducción non literaria bótase man da lingua coloquial estándar, mentres que nunha traducción literaria a lingua que se emprega está cargada de significado e connotacións.

A traducción que se fai nas aulas é unha simulación, pero xeralmente teño que recorrer a exemplos reais de traducción. No caso de *Nowhere to Land* ("Non hai onde aterrar"), como se pode ver no texto, isto non é doado, xa que é pouco probable que os xornais estranxeiros traduzan o texto enteiro, sen embargo é posible que traduzan e citen certos parágrafos. (As publicacións inglesas máis útiles e fáciles de conseguir e que inclúen traducións son o *Correo da Unesco* [15 linguas], *Forum* [Consello de Europa], *Scientific American*, *Guardian Weekly*, *Guardian*, *Elle*, *Cosmopolitan* ou calquera revista de compañías áreas). Así e todo, a auténtica ocasión para a traducción deste ou de calquera outro texto podería se-lo encargo privado dun particular ou dunha empresa interesada na información que contén (que pode darse en forma de síntese ou de resumo). En realidade, hoxe non hai ningún tipo de texto que non mereza ser traducido.

En segundo lugar, está a fonte (non a ponte). A data é importante porque nos orienta sobre o tema e a época á que pertence o inglés, posto que unha linguaxe requintada e sen data precisa constituiría un atranco para a traducción. A fonte é o *Economist*, un regalo para os profesores de traducción, tanto polos temas coma pola lingua que emprega (para que un orixinal sexa un reto para os tradutores/as ten que ter ámbalas dúas características). É unha publicación coñecida e respectada polas “clases dirixentes” do mundo, que ten máis circulación no estranxeiro ca no Reino Unido e unha grande variedade de rexistros, que van dende o argot (*bags*, 116) ata o formal, pouco frecuente, (*pre-eminent*, 53), pasando polo coloquial (*nimbyism*, 4). En terceiro lugar, o seu lector tipo aínda que non é ignorante nin experto ten unha boa formación, pódense facer tres amplas categorías de lectores, e dado que a lingua non está exenta de referencias culturais, non é preciso engadir moita información, quitando a localización dalgúns topónimos ingleses. En cuarto lugar, ten como finalidade principal informar, aínda que as decisións que se tomen van afectar a unha boa parte dos lectores do Reino Unido. Dado que o texto é ilustrativo e conciso, non hai ningún motivo que impida poder traducilo sen arredarse do orixinal e sen que perda o seu contido. Por último, hai que ter en conta a calidade do escrito. Unha boa traducción é coma un traxe ben axustado, é dicir, a expresión do pensamento dunha forma clara, concisa e convincente; é saber poñer-la palabra axeitada no sitio axeitado, algo universal e non unha calidade cultural. É unha “teoría” que non se pode probar, pero que ten que estar apoiada por feitos: un texto así estaría ben escrito.

O parágrafo anterior é unha sinopse das consideracións xerais que condicionan a traducción do texto e que normalmente, aínda que non sempre, eu fago ó principio da clase. Adoito identifica-las consideracións particulares (entre as cales escollo as que van constituí-la “clase do día”) segundo se presentan, pero neste caso vounas explicar agrupadas baixo encabezamentos:

1. Títulos. Hai dous tipos de títulos: a) descritivos, que resumen o tema (ex. *Historia de Francia*); b) alusivos, que se refiren ó tema empregando sinécdoques (en parte) ou connotacións. A traducción dos títulos descritivos soe ser moi próxima ó orixinal, mentres que os títulos alusivos, especialmente se están culturalmente marcados, poden resultar demasiado escuros para un texto informativo ou persuasivo e poderían trocarse por un equivalente cultural ou un título descritivo. En calquera caso, deberían traducirse ó final. *Nowhere to Land* é un título descritivo, pero, ó mellor, as demais linguas non teñen unha estrutura así de clara (*Aterrissage introuvable*).

2. Cohesión. Como de costume, no texto escasean os conectores (*but*, 3 ; *and*, 15; *it*, 20; *this*, 25; *but*, 26; etc.) e é probable que o traductor bote man doutras partículas modais (ex. *of course*, *eben*, *dende logo*, *magari*). En xeral, o inglés emprega menos conectores dialécticos (*on the one hand*, *on the other* “por outro lado”, *to be sure* “sen dúbida”, –curiosamente moi utilizados polos tradutores–, *nevertheless* “así e todo”) e partículas modais ca outras linguas.

Sheet 1

for Techniques of Translation Teaching (Peter Newmark)

BRITAIN

Explain background information just about

now has more emphasis than Govt.

Nowhere to land

transporters had level roadways
omit

3 The business case for another runway at Heathrow is overwhelming. But that is only the first part of the argument over how to expand Britain's airport capacity

5 NIMBYISM turns ferocious when airports try to grow. Since the early 1950s, when the government sought to rationalise the use of airports serving London, protesters have fought relentlessly to ensure that airports are not built or expanded in their backyards. Proposed new airports, such as Cublington, Vardley Chase and Maplin in the Thames estuary, were buried under forests of reports. It was only after years of agonising that Stansted in Essex was finally developed as London's third airport. And still the tortuous process continues.

attractive. The possibilities range from building a second runway at Gatwick or Stansted to making more use of Luton and other regional airports.

Yet even RUCATSE could not escape the conclusion that the most powerful business case is to expand Heathrow by building a third runway there. It would produce "the highest benefits to passengers... to the aviation industry and the economy at large", and help to "ensure Heathrow's future as a pre-eminent international airport."

Serving almost 45m passengers last year, Heathrow is the busiest international airport in the world. With swarms of domestic flights, Chicago's O'Hare and some other American airports are busier. But international travellers are the big spenders. This makes Heathrow one of Britain's largest business enterprises. Some 54,000 people work at the airport, and thousands more in businesses that service it. According to one estimate, Heathrow accounts for business with a turnover equivalent to 16% of Britain's international trade.

Just about every airline in the world wants to land at Heathrow. The potential connections (direct flights to 220 other destinations) make each individual flight more likely to attract more passengers. And more profitable ones: 44% of Heathrow's passengers are making business trips. British Airways, which makes Heathrow its home, has survived the slump in air travel as one of the

20 Ministers are now chewing over yet another report, produced by a working group known as RUCATSE (which stands for runway capacity to serve the South East). It reckons that another runway to relieve London's congested airports might not be needed until about 2015—some ten years later than had previously been thought. Conveniently, this passes the buck to a future transport minister, but it does nothing to solve the old problem: which airport will expand this time?

30 RUCATSE was careful not to pick a favourite. It trawled through the options, which included both civil and military airports (see map). A number of military bases will become free now that the cold war is over. Greenham Common was reckoned to have the most promise but it would suffer from air-traffic-control problems (flying over the atomic-weapons research centre at Aldermaston six miles down the road is forbidden). And like other military bases it suffers from a lack of road and rail links. Expanding existing civil airports is more

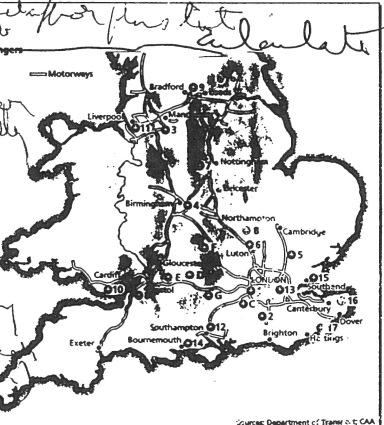
Which runway?

Number of passengers

Civil airports	1992	'000
1 Heathrow	44,958	
2 Gatwick	19,841	
3 Manchester	14,678	
4 Birmingham	3,652	
5 Stansted	2,352	
6 Luton	1,913	
7 East Midlands	1,251	
8 Bristol	1,026	
9 Leeds/Bradford	699	
10 Cardiff	653	
11 Liverpool	445	
12 Southampton	404	
13 London City	186	
14 Bournemouth	105	
15 Southend	16	
16 Manston	6	
17 Lydd	4	

Military bases

A Abingdon
B Bedford
C Farnborough
D Fairford
E Hullavington
F Upper Heyford
G Greenham Common

40 When airports try to draw people living near them... Berkshire (S.W.A. Reading) note

THE ECONOMIST AUGUST 14TH 1993

Source: Department of Transport © C. CAA

Sheet 2 (Peter Newman)

BRITAIN

76 world's most profitable airlines. Newcomers were kept out of Heathrow by a rule that restricted the use of the airport to carriers that had been operating there before 1977. The government dropped this rule in 1991, letting in American Airlines and United, and allowing Richard Branson to switch his Virgin Atlantic to Heathrow from Gatwick.

80 The importance of a bigger Heathrow was illustrated in 1987 when it was calculated (by yet another committee) that creating five extra runway "slots" during the peak hours would provide an average earnings potential to the British economy of £180m (\$295m) a year. By comparison, a similar number of extra slots at Gatwick would be worth about £70m a year.

70 But for the people who live under the flight paths a new Heathrow runway would be a nightmare. A new runway would create massive upheaval. A plan to put it south of the M4 motorway would involve the demo-

lition of more than 3,000 houses, several hotels, and buildings listed for their historic importance. If such environmental damage is judged to be too great, Heathrow—and Britain—risk losing a lot of future business.

Diverted abroad

Heathrow's power is its role as an international crossroads. Some 30% of the passengers arriving on jets at the airport do not leave it but transfer to other flights. These people could easily switch flights at another airport—and there are plenty of them keen for that business. They include Brussels, Frankfurt, Paris Charles de Gaulle and Amsterdam's Schiphol.

It is these airports, not other British ones, which are Heathrow's most dangerous rivals. Charles de Gaulle has bags of room for expansion. Schiphol is aggressively marketing itself to lure passengers from Britain to pick up long-haul flights. Several of the continental airports have the

added attraction of being close to Europe's expanding network of high-speed trains.

Once, it was thought that Heathrow could meet such competition by operating with Gatwick and Stansted as a combined airport "system". But connecting passengers do not want to spend an hour or more crossing London on a train or, worse, being bused around the M25. It is hard to make people-use airports they reckon are inconvenient—which, along with the rule-change at Heathrow, is why Stansted's big new terminal remains almost empty. Gatwick offers more potential, but it is haunted by airlines that tried and failed: Laker, British Caledonian, Air Europe, Dan-Air.

The deregulation of airlines in Europe, together with the possibility that American carriers could enter the European market (see page 70), will only increase the demand to land at Heathrow. True, new services will be launched at ambitious regional airports, such as Manchester. But that is because airlines want to supply a regional market. They are no alternative to Heathrow.

In the heat of the debate, one crucial point tends to get overlooked. When the British government privatised BAA in 1987, it quit running airports. BAA, once called the British Airports Authority, owns Heathrow, Gatwick and Stansted. But it has not revealed any plans to build a new runway at any of those airports. Indeed, Sir John Egan, BAA's chief executive, says he already has his hands full with a more important priority: a planning application to build a fifth terminal at Heathrow.

BAA wants to build Terminal Five at the site of the Perry Oaks sewage works, to the west of Heathrow. The £900m (\$1.3 billion) project would be linked to the M25 and allow Heathrow to handle up to 80m passengers a year by 2016. BAA agrees with RUCATSE that a new runway for the South East will not be needed until 2015, but it declines to say where it thinks it should go. To cope until then, BAA says it will be able to use developments in air-traffic-control technology to make more effective use of Heathrow's existing runways. It also expects bigger aircraft to be used. Airbus and Boeing are talking about building 800-seat monsters.

There are other ideas that could help airports take some of the strain, such as using Redhill aerodrome to relieve Gatwick (see box). RUCATSE even considered a plan by a consortium keen to build a new airport called Marinair on an artificial island in the Thames estuary. To have a chance of being commercially viable, the scheme would have to rely on the capping of capacity at London's existing airports. A decade ago, when the government ran airports, such a thing might have been possible and even desirable. But nowadays BAA's shareholders would certainly object to such a threat to the world's favourite airport.

Redhill International Airport

WHEN airports start to fill up, it is the small short-haul and regional services that get squeezed out. This is because it is more efficient for airlines to use a runway slot for 450 people on a long-haul flight aboard a Boeing 747 than for 43 passengers making a hop on a Fokker 50. A group of investors who own Redhill aerodrome reckon they can solve that problem—and provide more capacity at Gatwick at the same time.

They have made a planning application for an £80m (\$120m) project to develop Redhill aerodrome as a "reliever" airport for Gatwick, which is just five miles (eight kilometres) away. Redhill currently has a grass landing strip used for training flights by light aircraft and for helicopter maintenance. The idea is to build a 1,600-metre runway and a terminal to handle up to 2.5m passengers a year, together with a hotel.

The proximity of Redhill, say its promoters, means that it could in effect be used as a second runway for Gatwick. It would handle small, quieter aircraft, such as turbo props and the British Aerospace 146 jet. That would free Gatwick's runway for bigger jets. The result could boost Gatwick's capacity by 8m passengers a year without the need to build a second runway at the airport itself.

The Civil Aviation Authority appears cool about the idea. But the developers

reckon they can convince it that there would not be a problem with air-traffic control as the two airports could be operated as one—just as existing airports are with runways several miles apart.

Passenger numbers might not be high enough to justify a light-rail link between the two airports, so people making connecting flights would have to rely on courtesy coaches. They should not mind, say the scheme's backers, because the journey would take only eight minutes—about the same as it can take to transfer from Terminal One to Terminal Four at Heathrow. But the biggest job the developers face is trying to convince the residents of Redhill about the merits of all this. Many are hostile to the plan, despite the promise of 2,500 new jobs.

3. Verbos frasais (*chew over*, 17; *stand for*, 19; *trawl through*, 30; etc.). A forza dos verbos frasais reside na súa natureza monosilábica e metafórica, que lles confire brevidade e intensidade. Ó seren exclusivos do inglés, na súa tradución sempre hai unha perda de significado, e canto máis coloquiais e recentes sexan, menos apropiada será a súa “recreación”. Non obstante, os verbos *rumiar* e *tourner e retourner* (fr.) achéganse bastante a *chew over*, mentres que para *trawl through* o francés emprega a palabra *ratisser*, que cambia a imaxe, e o galego emprega a análise compoñencial (ex. unha palabra xenérica acompañada de colocacións máis específicas) e tradúceo por *examinar coidadosamente*. Os verbos frasais neutros do tipo de *stand for* pódense normalizar como *representar*.

4. Neoloxismos. (*Nimbyism*, 5. *Nimby= not in my back yard*²) Polo xeral, penso que nos textos literarios serios o traductor ten que recrea-los neoloxismos. Nos textos non literarios, se non hai equivalentes estándar, ten que normalizalos. Pero neste caso, a frase podería interpretarse do seguinte xeito: “A xente alporízase cando os aeroportos empezan a invadírlle-las súas casas” (*Empiéter sur leur terrain*).

5. Palabras rematadas en *-ing*. Poden funcionar como adxectivos (*spar-kling*); participios de presente (*the men working here*); nomes (de dous tipos: a) *singing*, b) *the singing of the songs*); ou infinitivos, como no seguinte exemplo: *Expanding existing airports is more attractive* (*Il est plus intéressant d’agrandir les aéroports qui existent*). Ende mal, non hai unha terminoloxía aceptada para estes cinco tipos gramaticais.

6. Metáforas (*Backyard*, 10; *buried under forests*, 12-3; *chewing over*, 17; *trawl*, 30; *cold war* (metonimia), 33; *swarms*, 56). As que máis lles preocupan ós tradutores/as son: a) as metáforas estereotipadas culturalmente marcadas, como “Backyard”, que se pode traducir por un equivalente cultural (*patio*) ou reducir a sentido por medio dun termo xenérico (casa, edificio); b) metáforas estereotipadas universais (*swarms*, *forests*), que non sempre teñen equivalentes literais (fervedoiros, moreas) e que, polo tanto teríamos que adaptar; c) metáforas clixé (*Under a cloud*) que habería que reducir a sentido (baixo sospeita) ou adaptar ó contexto; d) metáforas orixinais: nun texto informativo deberían normalizarse, pero nun imaxinativo, habería que traducilas literalmente, a non ser que resultasen moi escuras na outra cultura. As metáforas mortas podémolas ignorar.

A metonimia *Cold war* debe traducirse literalmente se se entende na lingua termo; se non, hai que explicala.

7. Transposicións ou cambios gramaticais. Soen ser automáticos cando a lingua termo carece dunha estrutura gramatical. *Eater*, *After arriving*, *Followers of fashion* (os que seguen a moda).

2. N. da T. *Lonxe da miña casa* podería se-la tradución aproximada de “Not in my back yard”.

8. Verbos incoativos. (*Turns*, 4) En inglés hai bastantes verbos deste tipo (*get*, *grow*, *become*, *wax*, *make -good-*), que normalmente se verten en verbos reflexivos.

9. Metáforas gramaticais ou personificacións. (*Try*, 5) Pódense reducir a sentido (empezar), xa que os aeroportos non poden tentar facer nada. Do mesmo xeito *reckons* (20-1) é demasiado persoal para referirse a un comité.

10. Acrónimos. (*RUCATSE*, 29, véxase tamén o apartado dos neloxismos). Os acrónimos estándar soen traducirse polos seus equivalentes estándar na lingua termo. Sen embargo, *RUCATSE* son as siglas dunha organización efémera e, na lingua termo, habería que defini-la súa finalidade. O acrónimo inglés debería conservarse entre parénteses para poder referirse a el economicamente de se precisar mencionalo de novo.

11. Puntuación. O guión da liña 23 significa “isto é”; as citas das liñas 49-53 foron tiradas do informe; os puntos suspensivos indican omisión. As comiñas da liña 126 sinalan que a palabra *system* está utilizada nun sentido especial.

12. Ilustracións. Empregáanse para completa-lo texto.

13. Énfase. Cómpre salientar que os substantivos, especialmente os que se forman sobre un verbo (*start*, *argument*, 3) ou un adxectivo (*capacity*, 3), teñen máis peso cós adverbios, os verbos e os adxectivos (por orde de maior a menor énfase). Calquera grupo de palabras que non estea na súa orde normal vai enfatizado dalgunha maneira.

14. Modismos. Tomemos por exemplo os grupos de palabras estándar cun significado literal que non ten sentido (*pass the buck*, 25). Caben dúas posibilidades, ou ben se emprega o equivalente estándar (*botarlle o morto a alguén*) ou, se non o hai, redúcese a significado (*pasarlle a responsabilidade a outro*).

Se o tempo o permite, na derradeira parte da clase, sinalo a importancia que ten revisa-lo texto: a) comparándoo coidadosamente co orixinal; b) sen te-lo orixinal diante; e chamo a atención sobre os contidos da “clase de hoxe”. Ademais hai que ter en conta que a “mensaxe” do orixinal sempre se pode trasladar, mentres que o significado absoluto só se pode reproducir aproximadamente. Nos textos imaxinativos, é moi útil xulga-lo grao de perda de significado.

FORMACIÓN DE TRADUCTORES E FORMACIÓN DE REDACTORES NOS PAÍSES BILINGÜES

Albert Ribas

Universitat Pompeu Fabra, Barcelona

As evidencias adoitan ser difíciles de xustificar; maiormente, cando ás tales se opoñen outras evidencias. A evidencia que pretendo xustificar é que a formación de tradutores é fundamentalmente unha formación de redactores. A evidencia que se opón a esta é que abonda con saber linguas estranxeiras para ser capaz de traducir. Ademais, eu quería presenta-la controversia nunha situación moi concreta: a das sociedades nas que se atopan dúas linguas en conflito.

Traducción e idiomas

Coa traducción ocorre coma con outras actividades –a educación dos nenos, poñamos por caso– das cales, quen máis quen menos, todo o mundo ten a súa pequena experiencia da que case todos tiramos, a miúdo, conclusións precipitadas. E se outros moitos chegan ás mesmas conclusións, estas pasan a se converter en principios incuestionables sen comprobación maior. Sendo, ás veces, moi simple o procedemento polo que formamos eses prexuízos. No caso que nos ocupa, por exemplo, vemos que traducen os que saben idiomas; xa que logo, podemos concluir que para saber traducir abonda con saber idiomas. Non cómpre ser un lóxico consumado para descubrir en que falla a argumentación: a condición necesaria de algo non é a súa condición suficiente.

Mais ese tipo de prexuízos é, sen embargo, a proba de que unha cuestión complexa como a traducción foi interesando pouco a pouco ó gran público, ó que tampouco hai que lle pedir demasiado rigor cando se pon a opinar. Por isto, de sermos optimistas, veremos nesas simplificacións abusivas o prezo que a traducción tivo que pagar por conseguir unha certa popularidade. Un repaso da nosa historia recente hanos permitir ve-lo lado positi-

vo deste erro. No pasado, a sociedade española non se distinguiu nin por unha particular consideración cara á traducción nin por un interese demasiado grande polas linguas estranxeiras, case ausentes dos planos de estudos e dos intereses da mesma sociedade. Na actualidade, as cousas parece que cambiaron, aínda que, desgraciadamente, mesturando o un e mailo outro, sen lle dar á traducción o que é da traducción e ós idiomas o que é dos idiomas. Abonda con repasa-los antigos planos de estudos dalgúns centros de formación de tradutores para decatarse da idea que se tiña do traductor: alguén ó que fundamentalmente había que ensinar linguas estranxeiras...

O súpeto interese polos estudos de traducción en España é tamén un síntoma disto. Non é moi aventurado supoñer que, de producirse a actualización dos estudos de filoloxía ó apareceren as facultades de traducción, serían moitos menos os que proxectasen erradamente nos estudos de traducción algunhas carencias actuais das filoloxías. A materialización destas expectativas –como a posibilidade de cursar máis dunha lingua estranxeira, a de simultanealas co estudio da lingua propia, a de xurdir unha orientación profesional relacionada con actividades económicas e industriais que esixen o coñecemento de idiomas– ha corresponder probablemente a algunha das novas titulacións que están a xurdir no seo das facultades de letras como proceso natural de adaptación ás novas necesidades. Entrementes, existe o risco de que as novas facultades de traducción invadan terreos que non son propios das mesmas, querendo compracer a numerosos candidatos que buscan nelas algo que non lles compete dar; e pois, o perigo está en que acaben facendo mal o que outras facultades poderían facer mellor.

A polémica sobre a traducción natural [Harris (1977a), (1977b); Harris e Sherwood (1977); Krings (1992); Lêrscher (1991), (1992); Toury (1980), (1984), (1986)], termo co que se coñece a que se dá espontaneamente nos falantes bilingües –por máis que a maioría dos denominados bilingües son en realidade diglósicos– puxo de relevo que hai unha diferenza fundamental entre os que tiveron a experiencia da interrelación cotiá de dúas linguas –como ocorre aínda en Galicia e Cataluña– e os que desde unha situación de absoluto monolingüismo aprenden outra lingua. Wolfgang Lêrscher (1992) observou que se dá inconscientemente un comportamento de traducción orientado polo sentido, no caso dos primeiros, e orientado, en cambio, polas formas verbais no caso dos segundos. Gideon Toury (1984) que prefere o termo traductor nato para designar esta habilidade innata, paralela nalgúns falantes ó desenvolvemento do seu bilingüismo, puntualiza que o bilingüismo e mailo interlingüismo teñen que ir acompañados da competencia de traducción para que se produza o traductor nato¹. Newmark (1980) vai incluso máis lonxe ó

1. Cf. Toury (1984:189-190): 'The ability to translate presupposes the existence of two other, more basic abilities, namely: a) to acquire more than one language, and (b) to establish similarities and differences, on more than one level, between items and

afirmar que non é o mesmo saber linguas estranxeiras que saber traducir, e que isto último non se pode ensinar a quen non estea dotado para o tal: só é posible ensinar a traducir mellor ós que posúen a aptitude para facéreno².

Se algunhas observacións levan á evidencia de que basta con saber idiomas para traducir, outras poderían levarnos a conclusións distintas. Ó considerármolo caso de Galicia ou de Cataluña –para non ir máis lonxe–, a realidade apórtanos outras certezas; permítenos descubrir que nun medio social determinado, e incluso nunha mesma familia, xunto a casos de diglosia danse outros de bilingüismo harmónico que poñen de relevo o papel desempeñado polas diferencias individuais na adquisición dun comportamento ou doutro. Bilingüismo social e bilingüismo individual non son a mesma cousa. Como observa Martinet (1952:7):

Le problème linguistique fondamental qui se présente, eu égard au bilinguisme, est de savoir jusqu'à quel point deux structures en contact peuvent être maintenues intactes, et dans quelle mesure elles influenceront l'une sur l'autre [...] Nous pouvons dire qu'en règle générale, il y a une certaine quantité d'influences réciproques, et que la séparation nette est l'exception. Cette dernière semble exiger de la part du locuteur bilingue, une attention soutenue dont peu de personnes sont capables, au moins à la longue.

structures, if not full utterances, pertinent to the languages that one has actually acquired. These two properties the 'bilingual' and the 'interlingual', are no doubt humanly innate, even though the mode and extent of their unfolding certainly depend on (partly inherent, partly developmental) factors which are otaltogether clear to us, as yet.

'What is more important, however is that the mere presence of these properties does not in itself imply the ability to translate, that is, to perform a series of mental operations whereby at least part of the linguistic material of a text in one of one's languages is replaced by linguistic material pertaining to the other one. In other words, 'bilingual' and 'interlingual' competence, while being necessary, by no means constitute a sufficient condition too. It should be hypothesized that, in addition, there is something in the equivalence, namely a kind of 'transfer competence' (Wilss, 1982:81). It is this threefold predisposition which constitutes the 'innate translation competence'.'

2. Cf. Newmark (1980:127): 'You can no more teach someone to become a good translator than to become a good linguist. All you can do is give some hints, give some practice and if you're lucky, show more or less the job can be done. But the matter is more complicated than language teaching. Any old fool can learn a foreign language, provided he is strongly motivated; a glance at any bilingual area proves that. But being a good translator requires the same subtle qualities as producing a good translation: knowledge of the foreign language, yes; knowledge of what the text is all about, obviously; but as well as that, the elegant and subtle use of your own language, and with it, the resourcefulness, the daring, the *Fingerspitzengefühl*, the lateral thinking, –how on earth do you teach that? You don't. You can only help people to improve, perhaps show them a few shortcuts, and procedures, and if you're a teacher– you have to be a teacher, not just a translator –arouse the keenness and enthusiasm which may make them capable of making progress under their own steam.'

Pasar coordinadamente e sen interferencias dun sistema a outro, dun comportamento lingüístico a outro –no tal consiste a tarefa do traductor e do intérprete³– non é algo que se produza polo simple feito de coñecer varias linguas. Se se fala nestes casos de aptitude para a traducción é porque non se dá por suposta unha habilitación natural e espontánea para a traducción, ó menos para a traducción profesional, ó que son coñecidos os idiomas estranxeiros. ¿En que consiste esta aptitude para a traducción? Digamos, polo momento, que é a capacidade de transferir textos –entendendo por texto calquera realización discursiva– de modo que resulten equivalentes na lingua de chegada desde o punto de vista da súa finalidade, do seu sentido, da súa función comunicativa, do seu estilo, da súa tipoloxía textual, etc., ou que infrinxan deliberadamente algún aspecto de adecuación ó orixinal para facilitar a súa recepción. Xa que logo, poderíamos distinguir, como fai Ellen Bialystok (1990:50-58), entre os coñecementos lingüísticos e o control das actividades lingüísticas, que serían dous compoñentes parellos e diferenciables⁴, isto é, un sería o coñecemento sobre a lingua e o outro sería a habilidade de utilización da lingua.

3. Georges Mounin, no seu libro *Les problèmes théoriques de la traduction* (París, Gallimard, 1963, pp. 3-7), propón incluír dentro do bilingüismo todas aquelas actividades en que un individuo utiliza alternativamente linguas diferentes como é o caso da traducción, por máis de recoñecer que se trata dun caso límite de contacto de linguas. 'La traduction, bien qu'étant une situation incontestable de contact de langues, en serait décrite comme le cas-limite: celui, statistiquement très rare, où la résistance aux conséquences habituelles du bilinguisme est la plus consciente et la plus organisée; le cas où le locuteur bilingue lutte consciemment contre toute déviation de la norme linguistique, contre toute interférence.'

4. Cf. Bialystok (1990:51): 'La caractéristique essentielle de notre approche est d'expliquer l'émergence des compétences langagières par le développement de deux composantes procédurales: l'analyse des connaissances linguistiques d'une part, le contrôle des traitements langagiers d'autre part. [...] Chacune de ses deux composantes a sa responsabilité propre dans le traitement du langage et, si elles sont interdépendantes, elles n'en sont pas moins spécialisées dans des aspects différents des processus d'apprentissage, d'utilisation et de compréhension du langage. En dépit de leur responsabilité conjointe dans le traitement du langage, chaque composante a un rythme autonome de développement, en réponse à des expériences de nature spécifique.'

'Leur distinction fonctionnelle peut être établie à travers une analyse des tâches dans différentes situations d'utilisation de la langue: ces usages spécifiques requièrent, pour être efficaces, des niveaux de maîtrise particuliers de chacune des composantes.'

O proceso de traducir

Se analizamos sumariamente en que consiste o proceso de traducir⁵, poderemos tirar algunhas conclusións importantes⁶ (Coseriu, 1977). Nun primeiro momento da traducción, o traductor compórtase como un lector da lingua de partida, é dicir, semasioloxicamente, pasando das palabras ós significados de lingua e destes ás designacións extralingüísticas e ó sentido textual. Nun segundo momento da traducción, trátase de atopar significados na lingua de chegada que teñan a mesma designación e o mesmo sentido textual có texto de partida. Nesta etapa, o traductor procede coma calquera falante da lingua de chegada que elabora un texto, isto é, onomasioloxicamente, cunha diferenza: o que ha de expresar vénlle dado polo resultado do proceso anterior. A traducción é semasioloxía e onomasioloxía implícitas dos textos, non da lingua. Dicir que o traductor actúa como un falante da lingua de chegada que elabora un texto significa que non se limita a traspoñer aquelas correspondencias que lle veñen dadas polas posibles equivalencias existentes entre os sistemas das dúas linguas, senón que elabora un discurso no que non todo son elementos prefabricados, procedentes dunha hipotética táboa de correspondencias lingüísticas léxicas, sintácticas ou semánticas, inventariadas nos dicionarios. Procede mediante transposicións, cando existen, mais tamén mediante adaptacións, creacións novas de equivalencias discursivas, explicacións analíticas, imitacións, calcos, etc. suxeridos pola súa propia interpretación. Desde o punto de vista da teoría da comunicación, a traducción é un metatexto ou documento substitutivo, emparentado coa esé-

5. Algúns autores deron unha segmentación máis polo miúdo do mesmo. Aínda que a grandes liñas hai coincidencia en todos eles, os nomes que utilizan para designar as distintas etapas difiren: para Nida e Taber (1969) son análise, transferencia e reestructuración; para Steiner (1975), pulo inicial, incursión, incorporación e restitución; para Delisle (1980), comprensión, reformulación e xustificación; para Seleskovitch e Lederer (1984), interpretación, desverbalización e reexpresión.

6. (Coseriu, 1977:223): 'Las explicaciones analíticas de los significados de las lenguas están en su lugar en un diccionario o en la lexicología contrastiva; pero una traducción no es un diccionario, ni un estudio lexicológico, sino un hablar por medio de otra lengua y con un contenido ya dado. Los significados de la lengua de partida funcionan en la traducción sólo en la primera fase, en la fase semasiológica; pero tan pronto como se ha entendido lo que el texto original designa, quedan excluidos, ya que en la segunda fase, la onomasiológica –es decir, en el proceso propio del traducirse trata de hallar significados de la lengua de llegada que puedan designar lo mismo:

Sig1 ———> Designación <———— Sig2

De Sig1 a Sig2 no va ninguna vía directa: en la fase semasiológica, el traductor se comporta como un hablante de la lengua de partida que entiende (interpreta) un texto; en la fase onomasiológica, como un hablante de la lengua de llegada que elabora (produce) un texto, con la única diferencia de que el contenido por expresar le está dado de antemano hasta en sus detalles.

xese, a paráfrase, a análise e o resumo de textos (Dancette, 1991), que require unhas competencias e estratexias de comprensión e de redacción baseadas en coñecementos específicos de orde lingüística, cognitiva e pragmática e nas capacidades analíticas e de raciocinio do suxeito. De feito, descansa nalgunhas habilidades lingüísticas compartidas tamén por outras actividades de reformulación, aínda que a traducción sexa, naturalmente, un caso moi particular de restitución entre dúas linguas. Como dixo Grandjouan (1971, 227) o particular bilingüismo do traductor consiste en dicir moi ben e por escrito, nunha lingua que coñece moi ben, o que entendeu correctamente, nunha lingua que coñece ben.

O saber lingüístico do traductor

O problema do traductor non consiste en saber como se traduce determinado significado nunha lingua ou outra, senón como se denomina o que entendeu do texto de partida noutra lingua e en idéntica ou distinta situación. Sebastián de Covarrubias no seu *Tesoro de la Lengua Castellana o Española* (1611) define na entrada correspondente a intérprete o que el entende por traductor:

El que buelve las palabras y conceptos de una lengua en otra, en el qual se requiere fidelidad, prudencia y sagacidad y tener igual noticia de ambas lenguas, y lo que en ellas se dize por alusiones y términos metafóricos mirar lo que en estotra lengua le puede corresponder. Como nota el descuydo del que bolvió la Celestina, que por la cláusula ‘tomó las calças de Villadiego’ dixo simplemente: Piglio le calce de Villa-Iacome, aviendo de atender al sentido que era ‘echó a huir’.

A súa observación é pertinente, porque o saber lingüístico do traductor é evidentemente un saber facer, un saber técnico, feito de prudencia e sagacidade, que non ten por que coincidir forzosamente co saber teórico sobre a súa propia lingua. Este saber falar ou escribir, é saber como se fala ou escribe nunha determinada comunidade ou grupo, e a partir deste modelo interiorizado, que permite á súa vez saber falar ou escribir de forma parecida, reformula-lo texto orixinal para da-la traducción do mesmo. A inseguridade e as insuficiencias dos alumnos en materia de redacción revélanse sobre todo nos exercicios de traducción. O nivel de esixencia no dominio da lingua activa ó que se debe aspirar é semellante ó do xornalista ou redactor especializado que, a partir de elementos alleos, selecciona e ordena a información dándolle unha forma estruturada e definitiva, lista xa para a impresión. Considerada deste modo, a lingua é ante todo os seus usos, usos sociais e individuais; e, polo tanto, as normas que rexen eses usos dependen das circunstancias nas que se empregan e da finalidade proposta. Tense dito a miúdo que o que o

traductor non sabe da lingua estranxeira pode pescudalo gracias ós dicionarios, pero que as deficiencias da súa propia lingua son un lastre irremediable que non ten solución. Se falla o dominio dos recursos e posibilidades da propia lingua, se non se sabe ata onde é posible forza-la morfoloxía e a sintaxe, se o texto redactado é unha simple xustaposición de frases sen cohesión nin coherencia, se un non está familiarizado cos modelos da tradición literaria na que a propia lingua se insire... de nada serve coñecer-las linguas estranxeiras porque o resultado da tradución será, evidentemente, un desastre.

¿Como se poden alcanzar eses obxectivos? Parece razoable supoñer que para equipar ó alumno cos instrumentos necesarios para conseguir un bo nivel de competencia comunicativa na súa propia lingua resulta necesario un estudio descritivo do léxico, da morfoloxía e da sintaxe que inclúa o estudio propiamente normativo da súa lingua na súa dimensión oral e escrita, con particular insistencia nos puntos máis controvertidos do uso, da pluralidade de normas, das variedades dialectais, sociais e de situación; un estudio teórico-descriptivo relativo á enunciación, ás súas marcas lingüísticas, ás propiedades do texto, ás súas funcións, á súa tipoloxía, ás súas compoñentes, á progresión da información, ós conectores do discurso, á puntuación, a cuestións de retórica, a problemas de uso social da linguaxe, das linguaxes de especialidade, etc.; e, sobre todo, moita práctica de redacción en función dos obxectivos sinalados, práctica que se pode simultanear coa análise dos modelos literarios máis significativos de prosa contemporánea que fagan patentes as virtualidades da lingua. O saber lingüístico do traductor así entendido permitiralle explotar tódolos recursos dos que pode dispoñer e evita-lo que Pannwitz denomina (*Die Krisis der Europaeischen Kultur*, Núremberg, Hans Carl, 1917, pág. 242) 'o erro fundamental do traductor' que 'é aferrarse ó estado continxente en que se atopa a súa propia lingua', e mesmo quizais ir máis aló e 'por medio da lingua estranxeira [...] anchea-la súa propia lingua e darlle unha nova profundidade'.

Concepto amplo da traducción con mediación lingüística

A realidade profesional da traducción suxírenos tamén unhas pautas que cómpre ter moi presentes. Nunha enquisa recente poñíase de relevo que soamente o 5% dos diplomados das antigas EUTI se dedicaba ó exercicio profesional da traducción ó concluíren os seus estudos. Estes datos teñen que facernos reflexionar. ¿Como é posible que a demanda de formación dunha actividade profesional aumente a un ritmo moi superior ó do aumento real da demanda de profesionais no correspondente sector? Se lle damos creto á enquisa citada, hai nalgún punto do sistema educativo un tremendo malentendido sobre que é a formación de tradutores e cal é a súa situación inmediata. Á vista da realidade parece prudente que a formación inicial do

traductor non perda a súa orientación profesional, mais coas miras postas nun horizonte profesional menos restrictivo que amplíe as posibilidades do futuro licenciado de incorporarse a sectores relacionados coa traducción que están en pleno auxe. Se admitimos que o traductor profesional é basicamente un redactor de textos na súa lingua activa a partir doutros textos escritos nas súas linguas pasivas, e se admitimos tamén que a traducción profesional é unha forma de mediación nun proceso comunicativo interrompido pola barreira que representa a lingua estranxeira para o lector que a descoñece, teremos un concepto máis amplo da traducción, entendida como mediación lingüística, que permitirá anchear-lo ámbito das súas aplicacións.

Diciamos que a lingua pertence ó individuo mais tamén á súa comunidade lingüística. É creación individual dentro da convención social; preséntase á conciencia como instrumento persoal de expresión que pertence tamén a outros, e que, polo mesmo, ha de supeditarse ás regras que a obxectivan como actividade lingüística dun grupo humano concreto, circunscrito pola xeografía e maila historia. ¿Que ocorre cando esta situación lingüística non é homoxénea e no seo dunha mesma comunidade compiten dúas linguas polo uso social? Loxicamente, as esixencias de mediación lingüística resultan aínda meirandes. Non é un casual que o grande pulo dos estudos de traducción en Canadá e o nacemento da súa importante escola de traductoloxía cadrase precisamente coa política lingüística de normalización do francés no Quebec. Ás necesidades propias da difusión internacional da información engádense, en casos como son o de Galicia e Cataluña, as específicas da súa situación lingüística.

En países como Suíza corresponde ás escolas de traducción a formación de profesionais capaces de daren solución técnica ós problemas de comunicación lingüística que supón o respecto a tódalas linguas da confederación. Refírome ós problemas de circulación e comprensión da documentación plurilingüe oficial e privada, ó exercicio do intercambio comercial entre comunidades de linguas diversas, ós problemas lingüísticos vencellados á mobilidade laboral dos cidadáns, ás necesidades de interpretación nas cámaras lexislativas, á dobraxe e subtitulación de programas de televisión e de cintas comerciais, etc. Desta maneira, os mediadores lingüísticos resolven tecnicamente os problemas derivados da diversidade de linguas existente nunha mesma comunidade para que non se convertan en conflitos de linguas e en conflitos dos grupos sociais que con elas se identifican. En Galicia e en Cataluña, as facultades de traducción deberían ser capaces de formar un tipo de profesionais que englobase a tradutores e intérpretes, redactores científicos, técnicos e xurídicos, lexicógrafos, terminólogos, técnicos de servicios lingüísticos e especialistas en industrias da lingua, que saiban dar resposta ás múltiples necesidades de mediación lingüística e de comunicación das súas sociedades respectivas.

Conclusión

Para concluír direi, a xeito de resumo, que pretendín defender que a formación de tradutores non é unha formación de especialistas en linguas estranxeiras, por máis que os planos de estudio han ofrece-la posibilidade de mellora-lo coñecemento das linguas estranxeiras necesario para a mediación lingüística, pero de ningún modo se ha propoñe-la súa aprendizaxe como un fin en si mesmo. A formación de tradutores é basicamente unha formación de redactores e oradores nas súas linguas activas –castelán, galego e catalán– en xéneros tan diversos como son informes científicos e técnicos, documentos xurídicos e administrativos, textos literarios, actas, resumos, interpretación de conferencias, etc. a partir de linguas distintas das súas. E con isto sigo sinxelamente opinións máis autorizadas cá miña. Nunha carta de André Gide a André Thérive (Horguelin, 1982:94), escrita en 1928, pode lerse o seguinte sobre a tradución literaria:

Un bon traducteur doit bien savoir la langue de l'auteur qu'il traduit, mais mieux encore la sienne propre, et j'entends par là: non point seulement être capable de l'écrire correctement, mais en connaître les subtilités, les souplesses, les ressources cachées; ce qui ne peut guère être le fait que d'un écrivain professionnel. On ne s'improvise pas traducteur.

Poderíanse aducir outras moitas citas, pero quero rematar cunha soa, tirada de *L'analyse du discours comme méthode de traduction* (Ottawa, Université d'Ottawa, 1979, p. 16) de Jean Delisle, libro de referencia imprescindible para a didáctica da tradución, na que el resume de maneira rotunda a convicción de que a formación de tradutores de textos de carácter non literario é, ante todo, unha formación de redactores:

Et laissant de côté tout le domaine de la traduction esthétique, on peut considérer le traducteur des textes pragmatiques comme un spécialiste de la communication écrite, un technicien du langage, un rédacteur. Le postulat à la base de la méthode exposé ici est le suivant: la traduction de textes pragmatiques est un art de réexpression fondé sur les techniques de rédaction et sur la connaissance préalable de deux langues.

BIBLIOGRAFÍA

- BALLARD, Michel (comp.) (1984), *La traduction: de la théorie à la didactique*, Lille, Université de Lille.
- BIALYSTOK, Ellen (1990), "Connaissances linguistiques et contrôle des activités du langage", en *Acquisition et utilisation d'une langue étrangère. L'approche cognitive*, Hachette, Paris, pp. 50-58.

- BÜHLER, Hildegund (ed.) (1985), *Xe Congrès Mondial de la FIT. Le traducteur et sa place dans la société*, Viena, Wilhelm Braumüller.
- COSERIU, Eugenio (1977), "Lo erróneo y lo acertado en la teoría de la traducción", en *El hombre y su lenguaje. Estudios de teoría y metodología lingüística*, Madrid, Gredos, 214-239.
- DANCETTE, Jeanne (1989), "Traduction-interaction: lectures interactives et interactionnelles comme préparation à la traduction", *TTR*, vol. I, núm. 2, 125-132.
- (1991), "Les opérations de compréhension préables à la production de metatextes: recherche d'une typologie", *Revue belge de philologie et d'histoire*, vol. LXIX, núm. 3.
- DELISLE, Jean (1980), *L'analyse du discours comme méthode de traduction*, Ottawa, Université Ottawa, 1980.
- (1992), "Les manuels de traductions: essai de classification", *TTR*, vol V, núm. 1, 17-47.
- GRANDJOUAN, Jacques Olivier (1971), *Les linguicides*, París, Didier.
- HARRIS, Brian (1977a), "The Importance of Natural Translation", *Working Papers on Bilingualism*, núm. 12 (1977), 96-114.
- (1977b), "The Diference between Natural and Professional Translation", *The Canadian Modern Language Review*, vol XXXIV, núm. 3, 417-427.
- HARRIS, Brian e B. SHERWOOD (1977), "Translating as an Innate skill", en D. Gerver e W. H. Sinaiko (eds.), *Language Interpretation and Communication*, Nova York, Plenum, 155-170.
- HORGUELIN, Paul A. (1981), *De la manière de traduire. Domaine français*, Montreal, Linguatch.
- KRINGS, Hans P. (1992), "Bilinguismus und Übersetzen: Eine Antwort an Brian Harris", *Target*, vol. IV, núm. 1, 105-110.
- LÖRSCHER, Wolfgang (1991), *Translation Performance, Translation Process and Translation Strategies: A Psychological Investigation*, Tubinga, Gunter Narr.
- (1992), "Process-Oriented Research into Translation and Implications for Teaching Translation", *TIR*, vol. V, núm. 1, 145-161.
- MARTINET, André (1952), "Diffusion of language and structural linguistics", *Romance Philology*, núm. 1, 5-13.
- MOUNIN, Georges (1963), *Les problèmes théoriques de la traduction*, París, Gallimard. [Traducción española de Julio Lago Alonso, *Los problemas teóricos de la traducción*, Madrid, Gredos, 1971.]
- NEWMARK, Peter (1980), "Teaching Specialized Translation", en Sven-Olaf Poulsen e Wolfram Wils (eds.): *Angewandte Übersetzungswissenschaft. Internationales übersetzungswissenschaftliches Kolloquium an der Wirtschaftsuniversität Århus/Dänemark, Århus, Å.U.P.*, 1980, 127-148.
- (1988), *A Textbook of Translation*, Londres, Prentice Hall.
- NIDA, Eugene A. e Charles R. TABER (1969), *The Theory and Practique of Translation*, Leyden, E. J. Brill, 1969. [Versión española e adaptación de

- A. de la Fuente Aldánez, *Teoría y práctica de la traducción*, Madrid, Cristiandad, 1986.]
- SELESKOVITCH, Danica e Marianne LEDERER (1984), *Interpréter pour traduire*, París, Didier Érudition.
- STEINER, George (1975), *After Babel. Aspects of Language and Translation*, Londres, Oxford, U.P., 1975. [Trad. española de Adolfo Castañón, *Después de Babel. Aspectos del lenguaje y la traducción*, México, Fondo de Cultura Económica, 1980.]
- TOURY, Gideon (1980), "The Translator as a Nonconformist-To-Be, or How to Train Translators So As to Violate Translational Norms", en Sven-Olaf Poulen e Wolfram Wilss (eds.): *Angewandte Übersetzungswissenschaft. Internationales übersetzungswissenschaftliches Kolloquium an der Wirtschaftsuniversität Århus/Dänemark, Århus, Å.U.P.*, 1980, 180-193.
- (1984), "The Notion of 'Native Translator' and Translation Teaching", en Wolfram Wilss e Gisela Thome (eds.), *Translation Theory and its Implementation in the Teaching of Translating and Interpreting*, Tubinga, Gunter Narr, 186-195.
- (1986), "Natural Translation and the Making of a Native Translator", *TEXTconTEXT*, núm. 1, 11-29.
- WILSS, Wolfram (1982), *The Science of Translation. Problems and Methods*, Tubinga, Gunter Narr.

Relatorios

A formación de tradutores no ISLA. Problemas teóricos e prácticos.

María Fernanda Antunes Pina

A traducción no proceso cara á normalización cultural en Galicia.

Valentín Arias

O ensino da lingua propia nos estudos de traducción.

Esteve Clua

A traducción do inglés ó galego.

Gonzalo Constenla Bergueiro

A traducción xurídico-administrativa en Galicia.

Xermán García Cancela

O ensino da lingua galega na licenciatura de traducción.

Xosé María Gómez Clemente

Algúns problemas específicos da traducción doutras linguas románicas ó galego.

Xavier Rodríguez Baixeras

O obradoiro de traducción da universidade de Oxford.

John Rutherford

A traducción en Euskadi.

Josu Zabaleta

A FORMAÇÃO DE TRADUTORES NO ISLA: PROBLEMAS TEÓRICOS E PRÁTICOS

María Fernanda Antunes Pina

Instituto Superior de Línguas e Administração, Lisboa

A instituição onde trabalho há 21 anos e que aqui represento, o Instituto Superior de Línguas e Administração (ISLA) foi fundado em Lisboa em 1962 com o objectivo principal de formar quadros técnicos de nível superior, entre os quais tradutores e intérpretes. Ao longo dos seus mais de 30 anos de existência alargou o número de cursos que oferece e a sua implantação no país, dispondo neste momento de escolas a funcionar em seis cidades. O Curso de Tradução funciona em Lisboa, Leiria, Porto e Santarém.

No caso da presente comunicação interessa-nos o Curso de Tradução ministrado na Escola de Lisboa. Funciona no ISLA de Lisboa, desde que este foi criado, um curso que visa a formação de tradutores. Ao longo dos anos este curso sofreu diversas reestruturações e actualizações tendo em vista uma formação dos alunos –futuros tradutores– que responda às necessidades e exigências do mercado de trabalho no sector da tradução.

No início, o então Curso Superior de Tradutores e Intérpretes tinha uma duração de 3 anos, o primeiro dos quais comum a este curso e ao de Secretariado. No fim do 2º ano os alunos com aproveitamento obtinham o diploma de Tradutores Simples e no fim do 3º ano o diploma de Tradutores Especializados. A ideia da necessidade de especialização é, pois, uma ideia presente à data da fundação do Instituto, mas por razões que não são do meu conhecimento ela perdeu-se em alterações posteriores do curso, e só voltou a ganhar corpo agora, com o aparecimento do 4º ano, ano de especialização de que adiante nos ocuparemos. No decénio de 70 o Curso de Tradutores separou-se do de Secretariado, mantendo, no entanto, a duração de 3 anos. A partir de 1987 o diploma conferido passou a ter efeitos correspondentes ao grau de bacharelato do ensino superior oficial. Recentemente o curso viu o seu plano de estudos reestruturado: com uma duração de 4 anos, passou a conferir o grau de licenciatura, com reconhecimento oficial, a partir de Janeiro de 1993. A sua designação actual é Curso de Tradução.

Curso de cariz profissionalizante, privilegia, como seria de esperar, a prática, o traduzir, o trabalho com textos de tipos diversos. Mas porque também neste campo de estudos teoria e prática são indissociáveis, o nosso curso não descarta a componente teórica, como adiante será explicitado.

Preparamos os nossos alunos para traduzirem sobretudo para português, que é a sua língua de utilização habitual. Como línguas de partida temos o inglês (a chamada Língua 1, obrigatória para todos os alunos), o francês e o alemão (as chamadas Línguas 2, que são alternativas, conforme opção dos alunos). Em regime extracurricular o ISLA tem oferecido nos últimos anos cursos de espanhol e de russo como línguas estrangeiras.

Idealmente a língua de chegada deveria ser sempre e só o português, pois os alunos são, salvo muito raras exceções, falantes nativos de português, a sua primeira língua. Acontece, como sabemos, que no mercado de trabalho esta norma, habitualmente defendida pelos especialistas em matéria de tradução –o tradutor deve traduzir para a sua língua de utilização habitual, designação actualmente preferida à de “língua materna”–, nem sempre é respeitada; direi mesmo, quase nunca é respeitada. Daí que procuremos preparar também os alunos para traduzirem para inglês e francês ou alemão.

Isto implica a problemática teórico-prática da primeira língua –língua materna, língua de utilização habitual– e do conceito de segunda língua, diferente de língua estrangeira, problemática que está na base da organização e recente reestruturação do Curso de Tradução e norteia os nossos esforços e a composição do nosso plano de estudos. Adiante abordaremos este ponto.

Passemos agora em revista alguns aspectos curriculares do Curso. Os alunos que ingressam no ISLA são estudantes que concluíram o 12º ano de escolaridade, que concluíram, portanto, o Ensino Secundário. O Curso de Tradução é um curso superior em que os alunos adquirem, em vez de apenas desenvolverem e aperfeiçoarem, conhecimentos culturais e linguísticos das áreas a que respeitará o seu trabalho como tradutores. Isto para dizer que não nos posicionamos relativamente ao Curso de Tradução como, por exemplo, o Professor Vermeer, no seu livro *Esboço de uma Teoria de Tradução* publicado em Portugal em 1986, quando se refere a um, à data, futuro curso de traductologia. Sabemos que a grande maioria dos alunos admitidos a frequentar o nosso curso ainda não possuem bons conhecimentos culturais e linguísticos. Possuem alguns conhecimentos básicos, mas não “o comando das línguas e culturas em questão”. Por isso o ensino dessas línguas e culturas faz parte integrante e fundamental do nosso curso. Ao longo dos 4 anos do Curso de Tradução, os alunos são confrontados com um conjunto de disciplinas que se agrupam em dois núcleos distintos mas não dissociados: o núcleo de disciplinas próprias do estudo das línguas e o núcleo das disciplinas que designamos por complementares e que se destinam prioritariamente a dar aos alunos informação e formação, sobretudo teóricas, em matérias e

áreas do saber por que se repartem muitos dos textos com que irão trabalhar nas aulas de tradução e, posteriormente, na sua vida profissional. Entre as disciplinas complementares contam-se as seguintes: História, no 1º e no 2º anos; Introdução à Economia, Economia Internacional e Técnicas Comerciais, no 2º ano; Introdução ao Direito, Organismos Internacionais, Tecnologia e Temas de Cultura e Literatura Europeia, no 3º; Relações Internacionais, Cooperação Europeia, Direito Comunitário, Economia Política e Tecnologia, no 4º ano. A inclusão destas disciplinas nos vários anos está directamente articulada com a presença no plano de estudos desses mesmos anos de domínios especializados de utilização das línguas estudadas. Assim, enquanto no 1º ano se trabalha com o inglês, francês ou alemão dito geral, no 2º os alunos trabalham já nas aulas de tradução e retroversão com textos literários, jornalísticos e económicos, e no 3º com textos jurídicos e técnicos. Por razões da prática profissional dos tradutores, existe a disciplina de Processamento de Texto durante os três primeiros anos do curso.

Ligadas aos aspectos culturais e institucionais dos países onde se falam as línguas estudadas, surgem as disciplinas de Vida e Instituições Inglesas, Vida e Instituições Norte-Americanas, Vida e Instituições Francesas e Vida e Instituições Alemãs, ministradas preferencialmente, ou mesmo exclusivamente, na língua dos países a que dizem respeito e com base em textos escritos nessa mesma língua, o que constitui um contributo valioso para a aprendizagem, e bem assim para o aprofundamento do conhecimento que os alunos vão adquirindo, das línguas de partida (tantas vezes também de chegada) que estudam. No 1º ano do curso são igualmente transmitidas aos alunos noções básicas de linguística e de análise contrastiva de textos nas disciplinas de Introdução à Linguística Inglesa, Introdução à Linguística Francesa (ou Alemã), Análise Contrastiva de Textos (Inglês-Português) e Análise Contrastiva de Textos (Francês/Alemão-Português).

No conjunto das disciplinas complementares deixei para o fim –last but not least– a Teoria e Metodologia da Tradução. Faz parte dos elencos curriculares dos 1º e 2º anos e visa familiarizar os alunos com os problemas teóricos, filosóficos e metodológicos da tradução, com questões ligadas à história e à crítica da tradução, com a diversidade das abordagens possíveis do texto a traduzir e com a necessidade de as avaliar criticamente.

Referi atrás ser nosso objectivo principal formar tradutores cuja língua de chegada seja o português, e por isso no nosso plano de estudos merecem especial atenção a língua, a literatura e a cultura portuguesas. É esta uma área lectiva que não é possível integrar nem no grupo das segundas línguas nem no grupo das disciplinas complementares, pois ela ocupa um lugar à parte por ser não só a língua de utilização habitual da quase totalidade dos nossos alunos, aquela em que eles se encontram em “imersão total”, mas também a sua língua de cultura, o veículo de transmissão da maioria das disciplinas complementares da sua formação como tradutores, a língua em que

conhecem e pensam o mundo, em que a si mesmos se pensam e conhecem. O ideal seria que os nossos estudantes e os nossos tradutores tivessem um domínio muito bom - deverei dizer perfeito? - da língua portuguesa. Infelizmente, sabemos que não é esse o caso; e penso que este problema não se coloca apenas em relação ao português em Portugal; a mesma queixa se ouve noutros países a propósito das respectivas línguas. E sabemos também que na formação dos tradutores é fácil ceder à tentação de concentrar mais atenção e esforço sobre as línguas e culturas estrangeiras do que sobre a língua e cultura maternas. Daí que desenvolvamos esforços para melhorar a competência dos nossos alunos na língua portuguesa –a capacidade de ler, interpretar e contextualizar, de analisar e de criar diferentes tipos de textos, a capacidade de os pontuar correctamente e de escrever sem erros de ortografia– que são a praga dos nossos dias.

Trato agora da carga horária semanal. Os alunos do ISLA têm um total de 25 horas de aulas nos 1°, 2° e 3° anos e de 23 no 4° ano. Dessas horas semanais, são dedicadas ao estudo das línguas inglesa e francesa ou alemã em si próprias e na sua relação com o português um total de 12 (6 para cada língua) no 1° e 2° anos, 14 (7 para cada língua) no 3° e 18 (9 para cada língua) no 4°. Essas aulas compreendem o trabalho –escrito, sobretudo, mas também oral– com textos redigidos nas línguas em questão (aulas de leitura, estudo e comentário de textos literários, debate, composição, análise e criação de texto), o aprofundamento dos conhecimentos gramaticais e lexicais (aulas de estrutura e léxico) e a tradução e a retroversão de textos de diferentes domínios dentro de cada língua: literário, jornalístico, económico, jurídico e técnico. No 4° ano, ano de especialização, os alunos optam por dois domínios de utilização e aplicação das línguas estudadas e têm oportunidade de alargar, aprofundar e actualizar conhecimentos anteriormente adquiridos, aqui também complementados por disciplinas teóricas em relação directa com os domínios linguísticos escolhidos: Relações Internacionais e Cooperação Europeia para a opção literária e jornalística, Direito Comunitário para a opção jurídica, Economia Política para a opção económica e Tecnologia para a opção técnica. Também a utilização oral da língua não ficou esquecida, agora encarada sob um ponto de vista mais pragmático: os alunos têm uma aula de Interpretação Situacional (a que também poderíamos chamar Interpretação de Conversa), competência de manifesta utilidade para os tradutores, por exemplo, no caso da presença de visitantes estrangeiros na empresa onde trabalhem.

Esta carga horária dá a medida da nossa convicção da importância de conhecimentos linguísticos sólidos e profundos para a prática da tradução. É verdade que ser bilingue não é sinónimo de ser tradutor, como é verdade que há diferenças fundamentais entre ensinar línguas e formar tradutores. Mas são actividades que, embora diferenciadas, se complementam e ninguém é bom tradutor se não tiver bons conhecimentos linguísticos. Porque entendemos que é necessário começar por melhorar, desenvolver e consoli-

dar os conhecimentos linguísticos da maioria dos alunos que ingressam no nosso curso –dadas as graves lacunas com que eles terminam o ensino secundário–, não temos no 1º ano aulas de tradução para português; o trabalho prático de transposição de textos inter línguas é feito no 1º ano apenas de português para inglês e francês ou alemão, com o objectivo de melhorar os seus conhecimentos destas línguas desenvolvendo neles a capacidade de as utilizarem activamente.

No caso da tradução para português, é defensável a opinião de que o conhecimento desta língua tem de ser muito bom e activo, ao passo que o da língua de partida poderá ser muito bom, ou apenas bom, e passivo. A formação que o Curso de Tradução do ISLA assegura aos seus alunos procura, no entanto, que estes conheçam e dominem o inglês e o francês ou alemão activamente, procurando fazer de cada uma delas uma segunda língua não só para efeitos do desempenho profissional da retroversão mas também, e principalmente, com o objectivo de potenciar as capacidades e aptidões dos estudantes para a tradução para português. Quantas vezes não deparamos com más traduções porque os tradutores não conhecem frases idiomáticas e/ou contextos culturais do dia-a-dia?

Note-se, então, que no 1º ano os alunos estão a melhorar os seus conhecimentos de inglês e de francês ou alemão e têm um primeiro contacto com a prática da tradução nas aulas de Teoria e Metodologia e por vezes nas aulas de Vida e Instituições.

Em termos da diferença entre língua estrangeira e segunda língua, e considerando a primeira como uma língua que se estuda com maior ou menor profundidade mas cuja utilização é predominantemente passiva e na qual apenas se está inserido, parcial ou totalmente, durante os períodos de aula, e a segunda como uma língua também de utilização activa durante períodos consideravelmente longos da nossa vida –estou a pensar em permanências prolongadas nos países onde se fala a língua estudada, ou na presença de familiares ou amigos que a utilizam exclusivamente–, isto é, uma língua que se conhece “por dentro”, então direi que tentamos que o conhecimento que os alunos adquirem das línguas inglesa e francesa ou alemã seja cada vez mais, à medida que progredem no curso, um conhecimento de segunda língua nas suas vertentes literária, jornalística, económica, técnica e jurídica com um culminar de alta especialização, no 4º ano, em duas dessas vertentes –que se deseja possam vir a ser as áreas predominantes de trabalho na futura vida profissional.

Gostaria de referir que tanto no ano lectivo de 1991-92 como no de 1992-93 foi muito grande o interesse manifestado por antigos alunos do ISLA em frequentarem o 4º ano do Curso de Tradução, não só para obterem o diploma de licenciatura como também para actualizarem os seus conhecimentos teórico-práticos no domínio da tradução. O que me leva a mencionar aqui o aspecto da necessidade de cursos de reciclagem periódicos e sistemáticos

para tradutores. Neste momento não os temos. No meu país há um número considerável de acções de formação contínua e reciclagem para professores do ensino básico e secundário, por exemplo, mas não tenho conhecimento de cursos ou acções de actualização e reciclagem de tradutores –pelo menos com um carácter sistemático e regular. Se –e quando– o ISLA tiver condições para pôr de pé iniciativas deste tipo, estou convencida de que elas serão recebidas de braços abertos pelos tradutores portugueses.

Não gostaria de terminar este relatório sem dar voz a algumas dúvidas que assaltam quem aprende –e sobretudo quem ensina– tradução. Talvez possamos dedicar uns minutos a reflectir sobre elas se considerarem que têm algum interesse. Será realmente possível ensinar e aprender tradução? O tradutor será de facto um comunicador cuja função se reveste de características especiais, que necessita de ter conhecimentos e competências específicas, como pretende Roger Bell? Muito bem: ensinam-se e aprendem-se os conhecimentos e as competências; mas poder-se-á de facto ensinar a alguém a ser um comunicador? Os tradutores “fazem-se”, “formam-se”, não “se nasce” tradutor. Há competências que os candidatos a tradutores têm de adquirir –diz Hugh Keith no artigo “The Training of Translators”. Mas à pergunta se será possível falar em qualidades específicas que alguém que queira frequentar um curso de tradutores deva possuir, responde: “Talvez não, mas há determinadas características que aparentemente poderão aumentar as probabilidades de êxito.” E quem não possui estas qualidades não poderá vir a desenvolvê-las no processo de formação? Não as possuir será, à partida, um “handicap”? Ensina-se tradução ou potenciam-se características pessoais fornecendo técnicas e instrumentos? Formar tradutores não poderá ser visto em paralelo com formar professores? Penso que quando se fala em formar professores, em ensinar alguém a ser professor, está-se a falar em transmitir conhecimentos, técnicas, estratégias, métodos que habilitam um indivíduo a exercer com maior ou menor competência a profissão de professor. Mas exercer a profissão de professor não é o mesmo que ser professor. Há um potencial pré-existente –não sei se lhe poderei chamar inato– que só alguns possuem e que não se adquire num processo de formação. Talvez se desenvolva, talvez se aperfeiçoe, mas ou está lá ou não está.

Isto leva-me a uma última questão –e dúvida: a avaliação. A avaliação é para mim –e para muitos outros professores– o mal necessário do ensino. No ISLA foram introduzidas, em momentos diferentes, várias alterações no processo de avaliação, o que não só revela a necessidade de acompanhar as diversas concepções de avaliação, e a pertinência das mesmas, como a insatisfação relativamente a todas elas. Neste momento, o processo de avaliação nas línguas é contínuo, com base em trabalhos individuais ou de grupo integralmente feitos em casa, ou preparados em casa e debatidos e concluídos na aula, em trabalhos de grupo realizados durante a aula e em testes individuais feitos no tempo da aula, na linha dos testes de avaliação tradicio-

nais. A utilização de dicionários bilingues e/ou monolíngues e de outro material de consulta –fichas, glossários, notas, livros– varia de professor para professor e consoante a natureza do trabalho a realizar. Nas disciplinas complementares os alunos são submetidos a duas provas de frequência, uma no fim do 1º semestre e outra no fim do ano lectivo, provas essas que são iguais e simultâneas para todos os alunos. Fazem exame final apenas os alunos que não obtiveram nota positiva (10 ou superior) na avaliação contínua ao longo do ano nas disciplinas de línguas e nota igual ou superior a 12 nas complementares. O exame final de língua realiza-se em Setembro.

Mas a questão que aqui gostaria de colocar em matéria de avaliação diz respeito às línguas e, no âmbito destas, sobretudo à tradução. O que é que classificamos quando classificamos uma tradução? A competência linguística nas duas línguas em presença? Aplicamos a ambas os mesmos parâmetros? A competência linguística e cultural? E atribuímos valor preponderante a alguma delas? Valorizamos o processo da tradução ou tão-somentes o produto final? Quando atribuímos uma nota positiva mínima ou média a um aluno isso não significará apenas que esse aluno atingiu o conhecimento mínimo exigido, ou o conhecimento suficiente, de uma língua, que lhe permite ler e analisar de forma minimamente satisfatória um texto e produzir um texto de chegada também minimamente aceitável, o que não é o mesmo que fazer uso desse conhecimento e dessa capacidade como elementos de uma operação mais complexa, integrada e interdisciplinar que constitui a verdadeira tradução? A partir de que nível de classificação é que podemos dizer que não estamos a classificar uma competência parcelar mas sim o todo que é a tradução? Escutaria com o maior interesse as vossas respostas.

Muito obrigada pela paciência com que ouviram o meu relatório e as minhas dúvidas.

REFERÊNCIAS

- BELL, Roger T., *Translation and Translating. Theory and Practice*, Longman, London and New York, 1991.
- KEITH, Hugh, "The Training of Translators", en PICKEN, Catriona (ed), *The Translator's Handbook*, Second Edition, Aslib, London, 1989 (1st pub 1983).
- VERMEER, Hans J., *Esboço de uma Teoria da Tradução*, Edições ASA, Porto, 1986.

A TRADUCCIÓN NO PROCESO CARA Á NORMALIZACIÓN CULTURAL EN GALICIA

Valentín Arias

Empecemos por debulla-lo título. ¿Que se entende por normalización cultural de Galicia?

Non hai dúbida. Que a cultura galega se desenvolva normalmente. Como é natural. Posto que é a propia, en primeirísimo lugar. Nin cousa máis, nin punto menos.

Mais, ¿como e para que?

Considerando que a cultura é a resposta do ser humano ó medio no que se desenvolve el, resulta que a cultura dun pobo vén sendo a súa maneira propia –diferenciada– de ser, de estar e de actuar na vida. E, xa que logo, non cadra nega-la existencia da cultura galega. Por exemplo, o modo que témos-los galegos de alimentarnos, de nos divertir, de comunicármonos... non parece intercambiable, malia teren puntos ou aspectos en común, co xeito que ten de face-lo mesmo calquera outro pobo.

Pois, na resposta que cada pobo dá ó medio que o acolle –isto é, no xeito que cada un ten de lle facer fronte á vida–, coido que cadran fóra de lugar tódalas cualificacións valorativas. Non hai culturas superiores nin culturas inferiores, visto que, en boa lei, cada unha é cumprida e intransferible. Poñamos por caso, o caldo galego non pode substituír ó gazpacho andaluz, nin é substituíble por este: cada un serve perfectamente no seu sitio, e serve malamente noutro, de onde se segue que os dous son imprescindibles.

Se ben se mira, que a cultura propia é a cultura máis útil para un pobo non será discutible. E, xa que pois, teremos por incuestionable que a cultura galega ten que se-la cultura de meirande utilidade para os galegos. Cae de caixón que, sen magoarnos, ningunha outra pode substituíla.

Mais, pola súa propia natureza, as culturas non son estáticas, non son inmutables. Pola contra, estanse facendo mentres permanecen vivas. Porque en cada tempo e en cada situación aparecen os seus problemas, preséntanse os seus retos, ós que se lles vai dando solución, por vía cultural, coas respostas correspondentes. Respostas, estas, que han resultar normais (enriquecedoras, positivas, válidas) na medida en que sexan auténticas, xurdidas desde

a cultura onde se producen; respostas anormais (empobrecedoras, distorsionantes, negativas: vale dicir, inservibles) cando resultan de copiar ou calcar (sen integrar) as respostas xurdidas en culturas alleas.

Agora ben, o feito de existi-la cultura galega, xunto coa evidencia de sernos esta a cultura de meirande utilidade –por se-la propia dos galegos–, non é abondo para que se desenvolva normalmente. Dunha parte, por negarlle a condición de cultura propia ó desprazala do lugar primordial que a tal debe ocupar. Doutra, por mediatiza-la súa evolución normal, enguedellándoa na dependencia da castelá; o que sucede cando se utilizan expresións desta no canto das galegas, cando se intenta adopta-la de fóra renegando da propia... co que é situada nun plano de superioridade aquela, co que se dá pé ó serio complexo de inferioridade que nos eiva.

E quen di cultura pode dicir lingua, sen quitar nin engadir. Porque a lingua é o expoñente máximo da cultura: realización e imaxe, que a reflicte e informa.

Así, pois, non parece razoablemente cuestionable o importante –léase útil– que para os galegos é a normalización lingüística e cultural de Galicia, é dicir, o desenvolvemento cumprido da cultura e maila lingua galegas.

Naturalmente, eu estou por que o meu país discorra con normalidade polos vieiros da historia. O cal conleva, polo pronto, que toda a xente de aquí aprenda a falar na lingua do país –con *status* real de primeira– e faga uso desta en tódolos ámbitos lingüísticos habitualmente. Como dixo alguén, o propio dos galegos é pensar, sentir, namorar... nacer, vivir e morrer en galego. No entendido de que nos convén aprender e usar así mesmo –en segundo termo– outras linguas, entre as que, por razóns xeográficas e históricas, a castelá e maila portuguesa deben ter preferencia. E discorrermos con normalidade polos vieiros da historia tamén conleva –así mesmo e asemade– que en galego se produzan numerosas obras de tódolos xéneros, sortes e estilos, así como que ó galego se traduca canta obra de importancia se produza en calquera outra lingua. Creación e traducción, abundantes e cualificadas, son para nós igualmente necesarias.

E, ben que sexa explicitamente ou sen conciencia precisa do feito, coido que non é cativo o número de galegos que andamos realmente nisto.

Incidencia das traducións

Preguntemos agora. ¿Como inciden na normalización cultural de Galicia as traducións galegas?

Haberá que concordar en que han cumprir traducións ó galego cando Galicia estea normalizada lingüística e culturalmente. É de sentido común. Porque non habemos permanecer illados, temos que nos mover fóra do noso territorio (físico e cultural), debemos coñecer canto se pense e se cree alén

das nosas fronteiras. E a mellor maneira de acceder ás máis das producións alleas –sexan libros, sexan filmes, etc.– é mediante traducións á lingua do país de un. Porque non é cousa de caermos na suxestiva trapela que é o cándido argumento de que no futuro plurilingüe, do que parece que estamos a pisa-la soleira, ben se podería acceder directamente –nas súas linguas de orixe– ás máis destas obras estranxeiras. Nin se accedería a tódalas que importan, nin con proveito a moitas.

Pero veñamos ó papel que desempeñan no proceso de normalización as traducións á nosa lingua.

1. Antes da Autonomía

Pode terse por seguro que as poucas traducións ó galego que foron posibles antes do establecemento da Autonomía en Galicia contribuíron sensiblemente á desactivación da insidiosa idea –teimudamanete espallada– de que o falar noso non pasaba de ser unha simple xerga, atranco para o progreso porque nela –pexorativamente cualificada como dialecto– non era posible expresar pensamentos elevados e conceptos científico-técnicos: inservible, de resultas, fóra do ámbito familiar e veciñal en ambientes modestos.

A réplica máis eficaz, dentro do posible, a estas acusacións –particularmente virulentas ó implantarse a dictadura franquista, como se pode ver nas hemerotecas–, foi poñer en circulación obras de materias e niveis diversos (literarias, de ensaio, científicas, de arte,..) en galego. A coñecida política de prestixio da lingua –levada a cabo por unhas poucas persoas, carentes de medios e coa belixerante Administración, grande parte da intelectualidade e mailo poderío económico en fronte– consistiu en mostrar e demostrar ós da casa e ós de fóra que a lingua galega ten capacidade abonda para acoller e transmitir satisfactoriamente toda clase de manifestacións intelectuais e artísticas concibidas noutra lingua.

Coa tal demostración foron perdendo forza os corrosivos argumentos contra a lingua vernácula (adxectivo con intención minusvaloradora entón). E colíxese que acadaron maior efecto disuasorio no que fai a esta infravaloración as traducións á mesma cá propia creación nela. Quizais porque había predisposición clara a non recoñece-la calidade dunha obra escrita directamente en galego, mentres que a calidade dunha obra orixinalmente escrita nun idioma estranxeiro resultaba máis difícil de negar.

2. Ultimamente

De 1980 a hoxe traducíronse ó galego unhas mil obras importantes: libros e filmes maiormente. Máis nos últimos dez anos que nos anteriores dez séculos. Con todo, menos aínda cás que se deberían traducir anualmente. De calquera maneira, páreceme que son perceptibles algúns dos efectos debidos ás mesmas.

Eu non sei se é posible medir matematicamente os efectos producidos por cada un dos factores que inciden na normalización cultural de Galicia. E, de ser posible, recoñezo que non conto coa bagaxe axeitada para facelo. Mais propoño que reparemos nos efectos da traducción no noso proceso de normalización cultural e lingüística.

Velaquí a miña impresión ó respecto.

Primeiro. Teño para min que podemos apuntar no haber destas traducións un certo pulo á estandarización da lingua galega. Direi o que entendo neste caso.

a) Por unha banda, a traducción supón un importante exercicio de posta ó día para a lingua de chegada, obrigándoa a mobilizar tódolos seus recursos para acoller debidamente situacións e incidencias que xurdiron fóra dela. É forzoso nomear obxectos e mesmo formular pensamentos que non lle son habituais, iluminando tebras e poboando claros. No que fai á lingua galega, esta incidencia actualizadora apréciase maiormente na fixación do léxico: científico, das ciencias sociais, da natureza... O que é unha razón máis para urxir traducións de tódalas linguas e de todo tipo de textos.

b) Por outra parte, as nosas traducións están contribuíndo notablemente á normativización lingüística. Pois, observando os textos falados e escritos que hoxe circulan en galego, non sería temerario afirmar que –pese á regulamentación establecida–, de non ser polas traducións precisamente, aquí e agora, en cuestión de normativa había impera-la anarquía. O que pode resultar moi atractivo pero, nesta materia, non é práctico.

Quero deixar constancia do alto grao de corrección lingüística que se aprecia hoxe, polo regular, nas traducións ó galego.

Segundo. Que as traducións ó galego contribúen a desenvolve-la nosa cultura, maniféstase mesmo no seu estímulo á creación en lingua galega. Constatable na variedade de temas e formas incorporados nos últimos anos á produción literaria de noso; por veces, de inspiración visiblemente concordante con traducións recentes. E explícase. Pois que cada traducción enriquece á cultura que encarna a lingua de chegada: ó presentar realizacións non coñecidas, fanse patentes novas posibilidades, abálanse prexuízos, modifícanse criterios, xorden suxestións...

O cal indica que non é escusable a traducción ó galego de tódalas obras relevantes: innovadoras e clásicas (de tódolos tempos, pero especialmente as que se producen na actualidade).

Terceiro. Tamén é claro que as traducións impulsan a tomar conciencia da propia identidade.

Aquí é salientable, para pór un exemplo, o impacto desalienador que produciu a emisión televisiva de películas populares en versión galega. Á sorpresa inicial por oír falar en galego ó coñecido J. R. en lugares exóticos, seguiu a non explícita pero si actuante e xustificada fachenda de que a lingua propia servise para este mester. Caendo na conta logo, ben que non se explicitase o feito, de posuímos unha cultura tan digna e capaz coma as demais.

Para valorar, de resultas, o infravalorado por ser noso. E pensando, en consecuencia, que non existe motivo para sentírmonos inferiores. Co que se alanca de fixo cara á autoestima, antídoto da autonegación que nos eiva. Ó que segue, naturalmente, o desbloqueo necesario para facérense efectivas as propias posibilidades.

É un proceso desencadeado tamén polas traducións galegas.

Resumimos, con Xoán Maragall, que a traducción á lingua propia incorpora á nosa esencia a esencia allea, universalízanos sen perdérmo-la propia personalidade, fai descubrir riquezas do propio idioma que eran descoñecidas, dálle a este tempero e flexibilidade, e suple en parte a falta dunha tradición literaria propia e continuada.

O que leva a pensar, de seguido, na necesidade de que as traducións estean ben feitas: vertidas con precisión, nunha lingua ben dominada polo traductor, desde a lingua orixinal precisamente.

Prexuízos...

Non será doado prescindir das traducións á propia lingua. E, por tanto, das nosas.

Emporiso, batemos arreo con prexuízos... seguramente interesados. Tales son, entre outros, que as galegas non se necesitan ou que as do portugués e do castelán sobran.

Coas castelás non abonda

Dise, ás veces, que non paga a pena traducir ó galego. Pois que os galegos podemos le-las traducións ó castelán, é cousa de aforrármola tal duplicidade.

E un pregunta: ¿Isto vai con segundas intencións ou é suicida inxenuidade?

Aínda concedendo que a partir dos dez anos, poñamos por caso, tódolos nenos galegos entenden cumpridamente o castelán –que igual é moito conceder–, e supoñendo xa que logo –quizais non ben suposto– que eles poderían comprende-las traducións no idioma de Castela..., non se pode esquecer que o feito de recibírmolas creacións do resto do mundo nunha lingua que non é natural en Galicia habíanos rabenar considerablemente a autoestima, persistindo en caer nos na propia alienación. De recibírmolas traducións en lingua interposta, é seguro que non se había producir ningún dos efectos benéficos antes indicados. E, ademais, por boa que sexa a comprensión do texto castelán, dificilmente ha tanxe-la nosa sensibilidade un texto castelán coma se fose galego.

Nega-la utilidade das traducións á nosa lingua é renunciar a ela. E non se ignore que a lingua propia xoga un papel decisivo na formación mental do individuo e no desenvolvemento social da colectividade.

Do portugués e mailo castelán tamén

Aquí non falta quen pon o berro na lúa cando alguén traduce do portugués ou do castelán ó galego. Eu confeso que non dou co argumento para defender seriamente unha oposición tal como esta.

Empezando polo portugués. É sabido que, por causa da semellanza co galego, non precisamos de grandes esforzos para írmolo entendendo. Isto non se discute.

Pero reparemos noutros feitos. Por exemplo, na obra dun autor veciño que transcenda as fronteiras do seu país amplamente: se parece ben, Saramago. ¿Cantos exemplares de *A Jangada de Pedra* andarán hoxe en día por Galicia? En portugués, posiblemente unhas ducias; en versión castelá, con seguridade varios centos. E trátase dun libro que mesmo fala por extenso de Galicia. Ou tamén, ¿cantos exemplares das *Memorias dun neno labrego* leron os portugueses en galego e cantos leron en portugués? Gústenos ou non nos guste, esta é a crúa realidade. Ó non traducírmo-las obras portuguesas ó galego –porque entendémo-lo portugués–, de lérense elas aquí é en castelán principalmente.

É claro que –no tocante ó dito– a situación das obras castelás non cadra coa das portuguesas.

De non se traduciren ó galego, as obras castelás leranse aquí na súa lingua orixinal. E, de traducírmolas, –hoxe por hoxe– igual se len máis en castelán que en galego. Polo que –en termos comerciais– as traducións do castelán ó galego, neste momento, se cadra non son rendibles. É o argumento que máis barallan –non sei se facendo pé na propia experiencia– os editores aquí.

Pero isto que vai dito non é todo. Renunciarmos a traducir dalgunha lingua é autolimitármonos culturalmente. Pois, tanto se rexeitamos toda clase de traducións á nosa coma se non traducimos do castelán ou do portugués, infravalorámo-la propia e sobrevalorámo-las alleas: o que é unha mensaxe alienadora para o pobo galego. En definitiva, somos cativos ou dependentes. Quer nun chouso, quer noutro. E, dependencia por dependencia... ¡voto pola liberdade!

Eu non teño dúbida de que a negativa a traducir do castelán ou do portugués non cadra coa normalización do cultural de Galicia.

E, outra cousa: paréceme que a utilidade das traducións á nosa lingua non é medible polo volume dos beneficios comerciais que elas producen. Para nós, traducir á lingua galega é practica-la arte de trasladar un texto á nosa lingua –nunca mecanicamente– con miras á normalización de Galicia, para ben das persoas que vivan aquí. Designando con este nós o espírito que anima á Asociación de Tradutores Galegos.

Posible e necesario

Vistas así as cousas –que non é ningunha maneira retorta de velas–, non será desmesura avogar por un plano de traduccions ó galego que inclúa tódolos clásicos universais e mailos milleiros de libros, artigos e audiovisuais dalgunha importancia que se produzan no mundo cada ano. E se aínda engadímola morea de traduccions que ha de ocasionala actividade mercantil, cada día máis internacionalizada, parece que ós tradutores galegos non lles debe faltar traballo. Por iso é de razón saudármolo establecemento da Licenciatura de Traducción na Universidade de Vigo.

¿Argumentarase en contra deste plano de traduccions ó galego que é conveniente pero irrealizable? De primeiras, un retrucaría facendo ve-la terxiversación de palabras. Non se trata de que sexa conveniente. É que resulta necesario. E, partindo disto, o que un pode dicir é que depende. Depende do tipo de goberno que haxa en Galicia. Un goberno galego –calquera goberno que mereza este nome realmente– ha facer posible un programa de traduccions semellante. Para dar pé a que quen aquí vivimos nos sintamos seguros de nós mesmos: o que resulta indispensable para sermos felices e para sermos eficaces. Que non cadra cun goberno norteado polo benestar do seu pobo converter a este, ou deixalo permanecer, nun fato de seres aliados.

E pois que a iniciativa privada non sabe, non pode ou non quere publicalas traduccions galegas que necesitamos, non debe ter volta que corresponde ás Administracións públicas dar satisfacción cumprida e inmediata a esta nosa necesidade.

Mais, os bos amigos cataláns e vascos que teñen a atención de acompañarnos, igual nos queren comunicar como é que se lle fai fronte a esta cuestión nos países deles.

Pola miña parte, moitas gracias.

O ENSINO DA LINGUA PROPIA NOS ESTUDIOS DE TRADUCCIÓN

Esteve Clua

Universitat Pompeu Fabra, Barcelona

1. Intercomunicación, diversidade lingüística e traducción

Posiblemente, un dos trazos característicos da sociedade do final do presente século é a necesidade crecente de comunicación e de intercambio –cultural, científico-técnico, económico, etc.– entre persoas e comunidades.

A comunicación entre pobos ou comunidades diferentes viuse interferida pola barreira da diversidade lingüística. E, se ben non ten ningún sentido xulgar a priori esta diversidade como boa ou mala¹, o feito de que a humanidade estea estruturada nun conxunto de diversidades lingüísticas e culturais implica que só se poida mante-lo seu patrimonio cultural se é que se manteñen todos e cada un dos diversos elementos que compoñen o conxunto, malia os problemas que a diversidade poida carrexar á comunicación. Como di Ezra Pound (1934):

A suma do coñecemento humano non está contida en ningunha lingua singular, nin ningunha lingua é quen de expresar por si soa as formas e graos da comprensión do home.

A actitude do home ante a diversidade lingüística podería resumirse en dúas tendencias básicas.

A primeira, que foi por desgracia a máis xeneralizada, intentou suprimir esta diversidade (e en moitos casos conseguiu), xustificándose en ideas,

1. A pesar da interesada e parcial interpretación que a glotofaxia fixo do mito de Babel. Para unha interpretación diferente deste mito, véxase Sánchez Carrión (1980); tamén Eco (1993), que critica a interpretación, feita a partir de Xénese 11, da diversidade lingüística como se dun castigo se tratase, cando en Xénese 10 se dá por suposta a existencia desta diversidade en épocas anteriores a Babel, e, xa que logo, “se as linguas non se diferenciaron por castigo, senón por tendencia natural, ¿por que entende-la confusión como unha desgracia?”

actualmente tan inverosímiles, como a excelencia ou a superioridade dunhas linguas sobre outras. Os casos de colonialismo lingüístico, vencellado estreitamente ó colonialismo político e económico, ou a constitución da maioría de estados-nación, como manifestación cultural dunha soa das comunidades lingüísticas que comparten o seu territorio, son dous claros expoñentes desta tendencia. É que quen posuía o poder nun ámbito determinado intentou sempre, entre outras cosas, que a lingua de interacción social deste ámbito cadre coa súa propia, e non só coa finalidade última de aboli-las barreiras de comunicación.

A outra tendencia, aínda emerxente, parte dos principios da ecoloxía lingüística e o seu obxectivo é conseguir-lo equilibrio ecolóxico das comunidades lingüísticas. Por conseguinte, defende a idea dun mundo plurilingüe por riba da facilitación da intercomunicación que supoñería o unilingüismo. Para que esta opción se fixese realidade, o mundo tería que dispoñer dunha lingua de comunicación universal que non fose a lingua propia de ningunha das comunidades que o forman; pero hoxe en día esta alternativa parece aínda moi remota, non pola imposibilidade intrínseca de establecer ou de xeneraliza-lo uso dunha lingua destas características, senón máis ben pola estreita relación que existe entre lingua e poder.

Con todo, a percepción positiva do plurilingüismo vaise estendendo. Aínda que se trate dun plurilingüismo restrinxido a certas linguas, que en épocas non moi recuadas porfiaban por logra-la preponderancia universal e que na actualidade se viron relegadas a un segundo plano polo avance, neste terreo, do inglés. A mesma Comunidade Europea, que ten por obxectivo a unidade de mercado, a unidade económica e maila unidade política dos estados que a forman, pero que en cambio se define como plurilingüe, constitúe un claro exemplo do que acabamos de dicir.

Desde unha perspectiva non-glotofáxica, as solucións ás barreiras que a diversidade lingüística ocasiona á necesaria intercomunicación entre comunidades e persoas, ou, mellor dito, os intentos de diminuí-los seus efectos, foron basicamente catro: a traducción, o establecemento dunha lingua de comunicación internacional "apátrida", a promoción da lingua dalgunha comunidade ó estatus de lingua internacional e a aprendizaxe xeneralizada de linguas. Entre todas estas opcións, e tendo en conta o que vai dito sobre a imposibilidade de establecer unha lingua artificial de comunicación, parece que o incremento da traducción é a maneira máis factible de salva-las barreiras de comunicación, ó menos dunha forma xeneralizada.

Por todo isto, e considerando a crecente necesidade de intercomunicación da aldea global en que se transformou o mundo, non é cousa estraña que as demandas de traducción aumenten de día en día, e maiormente nas situacións establecidas de plurilingüismo igualitario como é o caso da Comunidade Europea.

2. A traducción e as linguas minorizadas

E se isto é así nun contexto plurilingüe interestatal, as necesidades de traducción como mediación para a comunicación son moito máis apremantes nos países como Galicia ou Cataluña, nos que se estableceu un bilingüismo oficial. Sobre todo desde a perspectiva da lingua minorizada.

A cooficialidade lingüística obriga á práctica da documentación e do intercambio de información plurilingüe en moitos ámbitos da vida destas comunidades: a administración, a cultura, o comercio, etc.

Por outra parte, e agora xa unicamente desde a óptica da lingua propia do país, a práctica da traducción ten unha grande importancia nos procesos de normalización lingüística indispensables para supera-la situación de conflito lingüístico². Hai que dicir que cando falamos de normalización lingüística, de acordo coa definición que dá Aracil (en 1982), referímonos ó proceso consistente en “reorganiza-las funcións lingüísticas da sociedade coa finalidade de readapta-las funcións sociais da lingua a unhas condicións externas cambiantes”.

Como se comentou amplamente, sobre todo a partir de Aracil (1983), un dos trazos máis característicos das linguas minorizadas constitúeo o feito de que a súa relación coas outras linguas sempre se dá a través da lingua dominante. Trátase do fenómeno da interposición lingüística, que afecta ós diferentes niveis lingüísticos: o fonolóxico, o léxico, o sintáctico e mailo semántico. En catalán, por exemplo, as adaptacións de sons inexistentes no seu sistema fonolóxico, no marco dos préstamos léxicos doutras linguas, adóitase facer mediante os sons que o castelán utiliza para a adaptación fonolóxica dos mesmos préstamos, aínda que a devandita adaptación supoña a utilización dun fonema estraño á lingua (hamster [‘Xamster]) ou a violación dunha regra do seu compoñente fonolóxico³.

Pois ben, calquera proceso de normalización lingüística que pretenda chegar a bo porto, ten que poñe-los medios necesarios para superar esta situación de interposición lingüística, que implica un proceso de interferencia continua e xeneralizada. Neste caso, non se trata xa da interferencia normal, que

2. No sentido en que utiliza este termo Aracil (1982): “les funcions socials del llenguatge i les funcions lingüístiques de la societat formen un cercle funcional -un circuit de realimentació-, el qual pot funcionar de dues maneres. La resposta al desajustament pot consistir a corregir-lo, o bé a multiplicar-lo en forma de cercle viciós. El primer procés és el que denomino normalització. El segon condueix virtualment a l’extinció del sistema lingüístic. El conflicte lingüístic és aquella conjuntura en què sorgeix el dilema entre aqueixes opcions últimes.”

3. A norma explícita, prescriptiva, establece a pronunciación [‘amstr]; mentres que a norma de uso segue a se-la pronunciación [‘Xamster], na que, amais da utilización do son fricativo velar -inexistente no sistema fonolóxico catalán- non se aplica o proceso fonolóxico sistemático do catalán central, coñecido como redución vocálica, que transforma as vocas [-altas, -redondeadas] ([e], [i], [a]) en la vocal central [].

o contacto de linguas produce nunha situación de equilibrio lingüístico, senón dun proceso de influencia exercido por unha lingua sociopoliticamente dominadora sobre outra sociopoliticamente dominada; un proceso que impide a existencia da autonomía lingüística, imprescindible para o desenvolvemento de toda lingua.

O contacto directo con outras linguas e con outras culturas, sen a interposición, sen o filtro da lingua dominadora, é, polo tanto, unha condición sine qua non para supera-lo estado de subordinación. E, para isto, coidamos que a traducción é un instrumento imprescindible.

De aí a importancia específica da traducción para as comunidades galega ou catalana. E de aí, tamén, que valoremos moi positivamente o papel que poden desempeña-las facultades de traducción nun proceso de normalización lingüística, formando bos tradutores cara á lingua propia do país, que permitan este contacto directo entre a súa comunidade e as outras comunidades do mundo.

3. Os estudos de traducción e as industrias da lingua

Outra característica básica da sociedade actual é o feito de estar marcada por unha gran cantidade de cambios en aspectos fundamentais que a diferencian das sociedades de épocas anteriores; mais que son á súa vez moi recentes. Neste sentido, algúns analistas apuntan á posibilidade de que nos atopemos nun período de transición entre unha civilización e outra, que cualifican de post-industrial e que describen como dominada pola tecnoloxía. Todos estes cambios provocaron o establecemento dunha serie de vínculos entre a lingua, como soporte da información, e a tecnoloxía, que ata hai pouco eran inimaxinables e que supuxeron o aparecemento de novas especialidades relacionadas coa linguaxe. Cabré e Payrató (1990) refírense a isto nos seguintes termos:

Alguns dels canvis que s'han produït han afectat de manera essencial el llenguatge i les formes de comunicació entre les persones, i, doncs, han generat la necessitat tant de nous productes lingüístics com de noves professions a l'entorn del llenguatge. En presentarem alguns:

1. La ciència i la tècnica han conegut un desenvolupament inusitat, fet que ha provocat l'aparició d'una gran quantitat de conceptes nous, i, fins i tot, de camps conceptuals nous, que cal denominar lingüísticament.

2. La tecnologia ha crescut acceleradament i s'ha difós de manera molt profusa en la societat. Aquest fet ha provocat l'aparició de nous camps d'actuació econòmica com podria ser el de les anomenades "industries de la llengua". Aquest mateix desenvolupament tecnològic en el camp de la informació i de la comunicació ha generat la necessitat de noves formes de comunicació que cal crear perquè no existien abans.

3. La transferència de coneixements i de productes es considera un dels aspectes més rellevants de la societat actual i ha provocat, d'una banda, l'aparició de nous mercats d'intercanvi científic, tècnic, cultural i comercial; de l'altra, la necessitat d'abordar el multilingüisme dels nous fòrums d'intercanvi; i, finalment, la necessitat de normalitzar els elements que canalitzen l'intercanvi: els sistemes i els ítems de transferència.

4. La informació ha passat a tenir una importància cabdal avui dia i, doncs, ha obert la porta a l'elaboració de suports d'informació...

5. Suposa una novetat de la cultura actual el fet que els governs intervinguen en matèria lingüística. La concentració gairebé exclusiva de la creació en les potències econòmicament dominats ha produït una transferència uindireccional dels coneixements i dels nous productes que ha arrossegat una entrada massiva de manlleus, sobretot en el camp de la tècnica i del comerç, fins i tot en països que havien estat considerats molt potents. Així, es fa front a aquesta situació posant en marxa polítiques lingüístiques sovint defensives, que han afavorit l'aparició de noves professions en aquests camps. Països més petits amb o sense estat, amb llengües en situació en algun grau problemàtica han elaborat també planificacions de la llengua que han requerit i requereixen l'ocupació d'un bon nombre de professionals. Un dels terrenys d'importància cabdal ha estat el dels llenguatges d'especialitat i el de la terminologia.

Estes avances tecnolòxics supuxeron, asemade, cambios e melloras moi importantes no exercicio dunha serie de profesíons tradicionais relacionadas coa lingua. Así, por exemplo, o desenvolvemento das tecnoloxías da información puxeron ó servício do traductor, do lexicógrafo, do corrector ou do redactor técnico unha serie de ferramentas que facilitan claramente o su traballo: bases de datos de traducción, bases de datos terminolòxicas ou lexicográficas, sistemas de traducción asistida ou automática, correctores electrónicos, sistemas de tratamento de textos e de autoedición, etc.

Unha sociedade que pretenda manterse ó día, no final do século XX, necesita poder servirse das novas tecnoloxías aplicadas ó tratamento e a transferencia de información. Unha lingua que queira continuar sendo un vehículo de comunicación eficaz ten que se preocupar por adaptarse ás esixencias e ós condicionamentos da sociedade actual.

Hai pouco tempo, Nicolás Sánchez-Albornoz expresábao con estas palabras:

En esta sociedad, en la que se ha producido una inversión de modelos, de fuerte presencia de elementos tecnológicos, de facilidad de comunicación y de movimiento, las lenguas han transformado su función primera y han ganado nuevas dimensiones: no son únicamente medios de comunicación personal, soportes de valiosas creaciones estéticas de diferentes culturas, sino que son fuentes capaces de generar extraordinarios potenciales económicos... Las actividades económicas e industriales basadas o relacionadas con la lengua (sector editorial, medios de comunicación o programas de aplicación en el mundo informático) suponen innumerables beneficios para unas lenguas

y, a la vez, pueden llevar a otras a una situación de dependencia, cuando no de un puro descuido en su uso cotidiano, dada la necesaria premura en la que se desarrollan muchas de estas actividades y la presencia en nuestra aldea global de lenguas que ejercen una fuerte presión sobre otras subordinadas en el terreno científico o, simplemente, informativo. [“La lengua de Cervantes”, *El País*, 23/04/93.]

Se esta actualización tecnolóxica se considera prioritaria en linguas poderosas como é o castelán, aínda o é máis para aquelas linguas que parten xa dunha situación de dependencia. As comunidades lingüísticas minorizadas, como a galega ou a catalana, teñen que realizar un grande esforzo neste sentido, se non queren sumirse aínda máis na situación de subordinación en que se atopan.

As facultades de traducción, ó noso entender, están nunha situación inmejorable para dar resposta a estas necesidades –novas nalgúns casos, renovadas noutros– da sociedade actual, xa que a formación de profesionais relacionados co ámbito das chamadas industrias da lingua é compatible, nos máis dos aspectos, coa formación de tradutores. Mais, para isto, é necesario que a formación na lingua propia do país acade un nivel de máxima relevancia nos planos de estudos destas institucións docentes.⁴

4. A formación en lingua activa nos estudos de traducción

Teñan presente, sen embargo, que coñecer un idioma estranxeiro e o tema do texto non é tan importante como saber aprecia-la lingua e escribi-lo idioma de un correcta, clara, económica e habilmente.

Peter Newmark (1987)

Se, de acordo con Delisle (1980), partimos da base de que un traductor de textos pragmáticos é fundamentalmente un redactor de textos na súa lingua activa, a partir doutros textos escritos nas súas linguas pasivas, concordaremos en que o perfeccionamento lingüístico na lingua de chegada da traducción é un aspecto fundamental na formación dos futuros tradutores. Que isto teña que ser así demostra o feito de que as deficiencias no dominio da lingua activa adoitan constituír un lastre difícil de ceibar e, con frecuencia, a causa principal da baixa calidade da traducción.

Hai tamén outro factor, común a tódolos estudos universitarios, que a formación de tradutores ha ter moi en conta no momento de valora-la importancia e mailo peso específico dos diferentes ámbitos de formación que

4. Este é o caso da Facultat de Traducció i Interpretació da Universitat Pompeu Fabra.

a compoñen. Actualmente, entre moitos profesores de universidades americanas e europeas, circula unha queixa xeneralizada sobre as deficiencias de orde lingüística dos alumnos que acceden ó ensino superior. Estas deficiencias, que se fan máis perceptibles no terreo da expresión escrita, levaron a moitas universidades (sobre todo en Estados Unidos) a programar unha formación adicional dos seus alumnos nesta dirección, convencidas da importancia que ten para os seus futuros licenciados que poidan vehicula-los seus coñecementos e as súas capacidades mediante unha linguaxe adecuada ó seu rango profesional. Como é lóxico, este feito é de gran transcendencia nunha institución docente dirixida á formación de profesionais da lingua.

Pero, ¿como debe se-la formación en lingua activa dos futuros tradutores?, ¿que aspectos da linguaxe debe abranguer ela?, ¿desde que perspectivas?... Para intentarmos responder a estes interrogantes podemos empezar por analiza-los coñecementos e as habilidades de que debe dispoñer un bo traductor no que toca á lingua cara á cal ha traducir.

Ó noso parecer, as competencias dun traductor, neste terreo, deben dar conta dos aspectos seguintes:

—ha de ter un perfecto coñecemento do sistema da súa lingua, en tódolos niveis de representación lingüística;

—ha de ter un perfecto dominio da normativa actual, tamén nos seus diferentes aspectos;

—ha de coñece-los usos sociais máis difundidos, anque no estean regulados pola norma prescriptiva;

—ha de ter nocións abondo amplas sobre a diversidade sociolingüística da súa lingua: os dialectos, os sociolectos e os rexistros funcionais máis relevantes;

—ha de dispoñer dun repertorio variado, extenso e vivo de recursos expresivos (léxicos, sintácticos, de fraseoloxía, etc.);

—ha de coñece-la terminoloxía dos campos específicos nos que vai traballar con máis frecuencia, tendo que estar preparado para poderse enfrontar eventualmente con terminoloxías descoñecidas; e

—ha de dominar basicamente o código escrito: facilidade e fluidez na redacción, dominio dos procesos de composición, etc.

Deixando de man os aspectos relacionados coa terminoloxía, que necesitarían un tratamento especial, e partindo desta descrición de competencias virtuais, propoñemos estrutura-la formación en lingua activa dos estudos de traducción ó redor de dous conxuntos de capacidades e coñecementos que interveñen na produción e na estruturación dos textos: as capacidades relacionadas co sistema lingüístico (competencia lingüística) e as capacidades textuais (competencia comunicativa).

Por unha banda, pois, haberá que centrarse na descrición do sistema lingüístico, a partir da análise dos diferentes compoñentes da gramática: o fonolóxico, o morfolóxico, o léxico, o sintáctico e o semántico. Tamén se ha estu-

dia a fondo a norma lingüística desde os seus diferentes aspectos: norma implícita, norma explícita, normas sociolectais, normas xeográficas, etc.

E por outra parte, centrándonos nos aspectos comunicativos, estudiarémo-las características funcionais da lingua, as propiedades textuais da escritura, o proceso de composición de textos, as tipoloxías textuais, as características das linguaxes de especialidade, etc. Todo isto desde unha perspectiva aplicada, aínda que non practica, dirixida a mellora-la capacidade expresiva dos alumnos.

Polo que respecta a este segundo aspecto, partiremos desde dous paradigmas básicos. Do modelo lingüístico coñecido como Lingüística do texto, un modelo que aglutina tódolos fenómenos que se dan na comunicación, que entende o uso lingüístico dunha forma dinámica, como unha actividade ou unha acción cuns propósitos determinados, que adopta unha dimensión pragmática e ten en conta aspectos extralingüísticos como o contexto comunicativo, os interlocutores, o coñecemento do mundo, etc. E dun conxunto de disciplinas ou de movementos relacionados entre si polo interese compartido da investigación sobre a redacción e os procesos de composición de textos escritos.

Entre estes últimos cabe destacar:

—Os traballos de lingüistas americanos e franceses en torno ó concepto de lexibilidade, entendido como o grao de facilidade con que se pode ler e entender un texto⁵.

—O Plain English Movement (movemento para o inglés corrente), que traballa sobre a renovación da redacción⁶.

—O movemento coñecido como Procesos de Composición do Texto Escrito é unha liña de investigación psicolingüística e de renovación do ensino da redacción; o seu obxectivo é estudar-lo proceso de composición de textos con finalidades didácticas. Ten influencias importantes da psicoloxía cognoscitiva e da psicología humanista, dos estudos sobre a creatividade e da lingüística do texto⁷.

5. O ensino da lingua propia nos estudos de traducción nunha situación de conflito lingüístico

Aínda que, en principio, a formación na lingua propia non ten por que diferir da formación en calquera lingua activa, a particular situación sociolingüística das comunidades en que se estableceu a cooficialidade lingüística fai que aquela teña que impartirse desde unha óptica diferente.

5. Véxase Flesch (1949) e Richaudeau (1978 e 1984).

6. Véxase neste sentido Harkins e Plung (1982).

7. Véxase Cassany (1987) e Camps (1990).

En efecto, a formación na lingua propia en Galicia ou en Cataluña ha de ter en conta unha serie de circunstancias derivadas da súa posición de lingua minorizada, no marco da situación de conflito lingüístico en que se atopa. A carencia nos procesos de codificación e/ou estandarización destas linguas, e o feito de que a súa presenza nalgúns ámbitos do uso lingüístico fose durante moito tempo escasa ou nula, supón –entre outras disfuncións– un sentimento de inseguridade lingüística na maioría de falantes destas linguas.

O ensino da lingua propia nos estudos de tradución debe tomar en consideración estes factores se quere formar uns profesionais que sexan plenamente competentes no dominio da súa lingua activa.

BIBLIOGRAFÍA

- ARACIL, L. V., “Conflicte lingüístic i normalització lingüística”. A. ARACIL, L. V., *Papers de sociolingüística*, Barcelona, La Magrana, 1982, pp. 129-217.
- “Sobre la situació minoritária”. A. ARACIL, L. V., *Dir la realitat*, Barcelona, Edicions dels Països Catalans, 1983, pp. 171-206.
- BERNÁRDEZ, Enrique, *Introducción a la Lingüística del Texto*, Madrid, Espasa-Calpe, 1982.
- CABRÉ, M^a. T., PAYRAT, L., “La Lingüística Aplicada avui”. A. CABRÉ, M^a. T. (ed.). *La Lingüística Aplicada. Noves perspectives, noves professions noves orientacions*, Barcelona, Fundació Caixa de Pensions, Publicacions Universitat de Barcelona, 1990, pp. 11-29.
- CAMPS, A. (ed.) *Text i ensenyament. Una aproximació interdisciplinària*. Barcelona, Barcanova, 1990.
- CASSANY, Daniel, *Descriure escriure*, Barcelona, Empúries, 1987.
- *La cuina de l'escriptura*, Barcelona, Empúries, 1993.
- DELISLE, J., *L'Analyse du discours comme méthode de traduction. Initiation à la traduction française de textes pragmatiques anglais*, Ottawa, Éditions de l'Université d'Ottawa, 1984.
- DIJK, Teun van., *La ciencia del texto. Un enfoque interdisciplinario*, Barcelona, Paidós, 1983
- ECO, Umberto, *La ricerca della lingua perfetta*, Bari-Roma, Laterza, 1993.
- FLESCHE, Rudolf., *The Art of Readable Writing*, Nova York, Collier Books & MacMillan Publishing Company, 1962 [1949].
- HARKINS, C., PLUNG, D. L. (ed.) *A Guide for Writing Better Technical Papers*, Nova York, IEEE Press, 1982.
- LABOV, W., “The Linguistic Consequences of Being a Lame”, en *Language in Society*, 1973, 2/1, pp. 81-116.
- NEWMARK, P., *A Textbook of Translation*, Londres, Prentice Hall International, 1987. [Versión castelá: *Manual de traducción*, Madrid, Cátedra, 1992].

- RICHAUDEAU, François, *L'écriture efficace*, París, RETZ-CEPL, 1978. [Versión castelá de Jesús Mendibelzua, *Los secretos de la comunicación eficaz*, Bilbao, Mensajero.]
- (ed.) *Recherches actuelles sur la lisibilité*, París, Retz, 1984.
- SÁNCHEZ CARRIÓN, José M^a, *Lengua y pueblo*, San Sebastián-Baiona, Elkar, 1980.

A TRADUCCIÓN DO INGLÉS Ó GALEGO

Gonzalo Constenla Bergueiro

Universidade de Vigo

0. Introducción: A historia dun afastado país con lingua propia
1. A problemática da traducción inglés-galego
 - 1.1. Os factores extralingüísticos
 - 1.2. O proceso de normalización lingüística
 - 1.3. As carencias de “ferramentas do traductor”
 - 1.4. A traducción como elemento normalizador
 - 1.5. As interferencias lingüísticas
2. A traducción do inglés na historia da traducción ó galego
 - 2.1. A traducción ata 1936
 - 2.2. A “longa noite de pedra”
 - 2.3. A restauración da democracia
 - 2.4. A traducción non literaria
3. A materia de traducción inglés-galego na nova Licenciatura de Traducción e Interpretación da Universidade de Vigo
 - 3.1. Distribución por cursos
 - 3.2. Enfoque metodolóxico

0. Introducción

Para comeza-la exposición do tema que se me asignou hoxe aquí, falar da materia de traducción do inglés ó galego no ensino universitario en Galicia e máis en concreto na nova Licenciatura de Traducción e Interpretación que imparte a Facultade de Humanidades da Universidade de Vigo gustaríame falarlles dun afastado país con lingua propia que viu como se lle impoñía, sobre todo nos ámbitos oficiais incluído o ensino, un idioma que non era o seu. Por circunstancias históricas que non veñen ó caso, un bo día a situación política e lingüística mudou e o idioma do país converteuse en lingua oficial e nacional, comezando o labor de normalización lingüística. O sistema bilingüe no ensino destinou o uso da lingua do país para a materia da lingua

propia, relixión e educación física, estudiándose nestes momentos a posibilidade de introduci-lo ensino da lingua nacional nos estudos de historia. A pesar dos avances, o idioma alleo segue a ter unha grande influencia e prestixio, e certos sectores sociais difunden a idea de que aquel é esencial para a vida moderna, tanto no país coma fóra del.

Quizais a moitos e moitas de vostedes lles sucedera algo parecido ó que me aconteceu a min cando souben destes datos por primeira vez, isto é, a rápida asociación coa situación lingüística do noso país, aínda que en realidade esteamos a falar dunha nación da que poucas veces se oe falar, a miles de quilómetros deste noroeste occidental: o pequeno sultanato islámico de Brunei, na costa noroeste de Borneo.

O certo é que seguindo as descrições expostas polo profesor Brian D. Smith da University of Brunei Darussalam no seu artigo "Bilingual Education and Terminology Training: A Brunei Case Study"¹ fun descubriendo as concomitancias e paralelismos que existen entre os dous países, Galicia e Brunei, no tocante á problemática da aparición da traducción como elemento de normalización cultural e o seu ensino na Universidade, salvando tódalas distancias e diferencias que poida haber. A primeira delas, a distinta relación existente entre as dúas linguas en cuestión en cada un dos casos: dous idiomas da mesma orixe e veciños durante séculos como son o galego e o castelán fronte a outros dous de moi distinta xénese espacial e lingüística: o malaio e o inglés.

1. A problemática da traducción do inglés ó galego

1.1. Os factores extralingüísticos

O certo é que o citado artigo foime confirmando por unha banda a importancia dos problemas "externos" que constitúen os factores extralingüísticos do acto da traducción ó galego, sexa do inglés ou de calquera outra lingua, e por tanto do seu ensino, que chegan a escurecer ou deixar nun segundo plano os factores estrictamente lingüísticos e os derivados do acto de translación cultural, e pola outra deixándome ver como a situación era similar á doutros territorios ben distantes.

1.2. O proceso de normalización lingüística

Ás veces un ten a impresión de que no asunto da traducción ó galego, como noutros relacionados coa nosa lingua, caemos no erro de crear unha

1. Comunicación presentada no *First Language International Conference*. Elsinore, Dinamarca. 31 maio-2 xuño de 1991 e recollida nas actas *Teaching Translation and Interpreting*. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia, 1992.

falsa sensación de normalidade lingüística, que se ben pode te-los seus efectos positivos, ó final, como calquera falsidade, revélase coma tal. Non se trata de crear un alarmismo estéril, e mesmo histórico, pero si de saber ben da situación da que se parte para poder atopar-las solucións máis axeitadas. Esa falsa sensación lévanos a querer equiparalo proceso translaticio e o seu ensino no caso do galego a contextos de monolingüismo, como pode se-la traducción ó castelán, ou dun bilingüismo de diferente condición como pode ser o caso canadense, suízo ou mesmo o catalán.

1.3. As carencias de “ferramentas do traductor”

Como moitos dos alumnos e alumnas da nova licenciatura de Traducción e Interpretación da Universidade de Vigo que están aquí hoxe presentes poderán corroborar, a traducción do inglés ó galego presenta bastantes problemas de seu que levan moitas veces á subordinación ó castelán: faltan moitos medios complementarios, como pode ser un dicionario inglés-galego-inglés cun número de entradas que garantan a súa utilidade a un nivel profesional (sendo preciso recorrer ó uso do dicionario inglés-español e despois ó castelán galego, coa conseguinte perda no proceso), glosarios inglés-galego de temas específicos, unha gramática ou estilística comparada entre os dous idiomas, un xornal en galego que vaia incorporando artigos da prensa internacional en lingua inglesa traducidos ó galego e que sirva de referencia para a adopción de equivalencias da nova terminoloxía política, económica, deportiva, etc, un manual de estilo periodístico que unifique criterios idiomáticos e preveña do deterioro lingüístico nos medios de comunicación, manuais de traducción tanto teóricos coma prácticos, un inventario das traduccións ó galego... A estas dificultades únenselle-las derivadas da, nalgúns casos, falta de competencia lingüística por parte do alumnado e do propio proceso de estandarización da lingua (como se referiu no seu relatorio o profesor Gómez Clemente).

1.4. A traducción como elemento normalizador

Pese a todo, e como subliña o profesor Smith no seu artigo antes citado, a traducción, a máis da finalidade que se lle asigna desde a óptica etnocéntrica occidental, de transmitir cultura, é tamén un instrumento modernizador das linguas que el chama “nativas”, e que contribúe á creación dun estándar viable de lingua nacional, e en definitiva á normalización do idioma. A traducción convértese, así, nun medio ademais de nun fin.

Nesta perspectiva a incorporación da traducción do inglés e doutras linguas modernas ó galego á Licenciatura de Traducción e Interpretación vai contribuír a crear unhas necesidades que xa van dando os seus froitos: creación dun grupo de investigación na Universidade de Santiago do que forma-

mos parte profesores da Universidade de Vigo que vai comeza-la elaboración dun ambicioso proxecto de dicionario inglés-galego-inglés, proxecto de elaboración dunha historia das traducións ó galego, traducción ó galego dun xa clásico da traductoloxía, o “Manual de traducción” do Profesor Newmark (que , xunto co traductor, nos honran coa súa presenza neste Simposio)...

1.5. As interferencias lingüísticas

Centrándonos xa na problemática interna ou estrictamente lingüística do proceso de traducción do inglés ó galego cómpre destacar que ademais das case naturais interferencias que se producen dende o texto de partida, como por exemplo pode se-lo calco incorrecto dunha construción pasiva inglesa, da ríxida estrutura suxeito-predicado ou da concisión do inglés, neste caso prodúcese tamén moitas veces a interferencia do “contexto”, é dicir, as interferencias do castelán no propio galego cando se traduce directamente do inglés (véxase, como mostra, a tendencia a usa-lo futuro sintético no canto das xenuínas construcións perifrásticas galegas tipo *haber+infinitivo* ou *ir+infinitivo*, para traduci-las formas de futuro con “shall” e “will” do inglés, ou no campo das traducións dos títulos cinematográficos, a de “One Flew over the Cuckoo’s Nest” que por subordinación ó castelán se traduciu , mantendo o erro, como *Alguén voou sobre o niño do cuco* no canto de *Unha ollada sobre unha gaiola de tolos* ou algo polo estilo, como apunta J. C. Santoyo en *El delito de traducir*) e incluso a do texto a través do contexto (hai uns días un correspondente da radio galega falaba da “política doméstica” no canto de *nacional*, ou *interior*: un caso de falso amigo procedente do inglés e que chega ó galego a través do seu xa reiterado uso en español).

2. A traducción do inglés na historia da traducción ó galego

2.1. A traducción ata 1936

A continuación imos falar da presenza do inglés como lingua de partida na historia das traducións ó galego na época moderna e sobre todo desde comezos do presente século, pois é a partir deste momento, e parello á crecente importancia do inglés a nivel internacional, cando se comezan a traducir autores dese idioma, sobre todo nas páxinas de *Nós* e *A Nosa Terra*. O mellor exemplo desta época e a comentada traducción dun fragmentos do *Ulysess* de Joyce, feita por Otero Pedrayo e que permitiu que fose a versión en galego desta xoia da literatura universal a primeira que se puidese ler na Península.

A primeira traducción do inglés en formato libro é a publicada en 1935 como separata da revista *Nós*. Trátase da traducción de “Dous folk dramas”(sic) do irlandés W. B. Yeats en versión de Plácido R. Castro e os irmáns Vilar Ponte. A traducción está precedida por un interesante prólogo

dos tradutores onde xustifican a realización da mesma co obxectivo de reforza-lo sistema literario galego, en concreto do xénero teatral, e tamén por motivacións políticas no contexto do nacemento do estado irlandés independente, proceso que sempre foi referente para o nacionalismo galego.

2.2. A “longa noite de pedra”

Un ano máis tarde comezaba a Guerra Civil e como consecuencia o silenciamento do noso idioma e polo tanto das traducións ó galego, fosen do inglés ou de calquera outra lingua. A resistencia cultural trasládase ó exilio sobre todo americano e así en 1949 aparece en Bos Aires o volume *Poesía inglesa e francesa vertida ó galego* e publicada por Edicións Alborada. Os tradutores da antoloxía son Luis Tobío, Delgado Gurriarán e Plácido R. Castro.

Coa aparición da revista *Grial* en 1963 e cada catro meses irán aparecendo toda unha serie de traducións de tódolos idiomas, entre eles o inglés. En 1972 aparece a tradución do *Macbeth* de Shakespeare e no 73 a de *Morte na Catedral* de T. S. Elliot, na Editorial Galaxia.

2.3. A restauración da democracia

No 75 morre Franco, tralo cal se produce a chegada da democracia e a produción en galego sae da “longa noite de pedra”. Nacen novos proxectos editoriais e coa década dos 80 comeza unha nova etapa para a produción libreira e moi significativamente para as traducións ó galego, cunha grande presenza das traducións feitas desde o inglés. Abondaría lembrar aquí que o maior éxito de vendas dunha das máis importantes editoriais galegas é precisamente unha tradución do inglés, *A chamada da selva*, de Jack London, que ademais e xunto coas *Normas ortográficas e morfolóxicas do idioma galego*, foi o libro máis reeditado na década dos oitenta, con oito edicións. Moi de preto, con seis edicións séguelle a tradución de *A pantasma de Canterville*, de Oscar Wilde. Hoxe en día practicamente tódalas editoriais galegas contan cunha colección de traducións onde por suposto o inglés ten un lugar destacado. Ademais destas traducións en formato libre, hai que citar aquí as que foron aparecendo en diversas revistas, con ou sen continuidade, e nos suplementos literarios dos xornais. Neste apartado hai que facer aquí especial mención do meritorio labor realizado por Alvaro Cunqueiro que traduciu multitude de poemas sobre todo do inglés, como sinala Xesús González Gómez no seu libro, *Álvaro Cunqueiro, traductor*. Cunqueiro traduciu poetas ingleses e americanos como Crane, Pound, E. Dickinson, Bellow, Yeats, Graves, Byron, Burns, Blake, Shakespeare, Tennyson... e un longo etcétera.

2.4. A traducción non literaria

Ata o momento fixemos un breve repaso da historia da traducción do inglés ó galego no tocante á traducción literaria, unha modalidade que algúns autores consideran traducción especializada, que como tal debe ser feitas por expertos que dominen a lingua dende o punto de vista poético e narrativo. Pero o certo é que esta modalidade, que na traducción ó galego constitúe un dos sectores máis importantes, en xeral non alcanza o 1% do volume de traduccions . Que no caso do galego os datos a este respecto non coincidan cos da maioría das outras linguas pode ser un parámetro para avaliar-lo estado de normalización do noso idioma. Neste apartado habería que menciona-la traducción de diálogos cinematográficos e material audiovisual en xeral, que constitúe a maior industria da traducción en Galicia na que a lingua de orixe é , por evidentes razóns de dominio do mercado audiovisual mundial, na maior parte dos casos o inglés. O nacemento desta nova actividade de traducción ó galego, que xorde ó abeiro da creación da Televisión de Galicia, supón que por primeira vez se contratan tradutores ó noso idioma nunha industria privada, tanto fixos como “free-lancers”. No caso do inglés, supón a incorporación de especialistas desa lingua á traducción ó galego por motivos evidentes: aquí só hai o texto/vídeo no idioma orixinal, non hai traducción do castelán que se poida consultar como é o caso de moitas traduccions literarias. Tamén é ben certo que, se ben este cambio supón unha maior fidelidade ó texto de orixe, non garante a calidade da lingua á que se traduce. Necesitamos, consecuentemente, especialistas nas dúas linguas que dominen as técnicas de traducción.

Ó falarmos de traducción de textos non literarios non podemos concluír sen mencionar que, hoxe en día, a maior demanda de encargos de traducción en Europa é a de textos da informática, automoción, banca, seguros e administración pública. No caso da traducción ó galego, de novo, prodúcese unha diferenza con respecto ás demais linguas europeas: esa demanda aínda non existe. Pero, se como antes dicíamos, a traducción é un elemento máis no proceso de normalización, cómpre estarmos preparados (tanto profesional como académica e mesmo animicamente) para demostrar, unha vez máis, que “en galego estamos no mundo”

3. A materia de traducción inglés-galego na nova Licenciatura de Traducción e Interpretación na Universidade de Vigo

3.1. Distribución por cursos

No Plano de Estudos da Licenciatura de Traducción e Interpretación da Facultade de Humanidades da Universidade de Vigo a materia de traducción do inglés ó galego é obrigatoria para tódolos alumnos e alumnas matri-

culados no 1º curso. Trátase en concreto de traducción xeral, é dicir, a práctica de traducións escritas de textos non especializados: xeografía, economía, ecoloxía, diálogos cinematográficos, saúde, política e textos informativos en xeral. Consta de 6 créditos o que supón unha media de dúas horas semanais.

En 2º curso os alumnos/as terán novamente a materia de traducción xeral inglés-galego, agora só obrigatoria para os que escolleran o galego como 1ª lingua A e de libre elección para os demais, tendo un total de 12 créditos que se corresponden con 4 horas semanais. Este segundo ano de traducción xeral inglés-galego comezará a impartirse este novo curso académico e nel os alumnos e alumnas terán a oportunidade de afondar nos aspectos semánticos e estilísticos do proceso.

Xa no segundo ciclo da licenciatura, no 3º e 4º anos, introdúcese o ensino da traducción especializada do inglés ó galego e tamén, en sentido inverso, do galego ó inglés.

3.2. Enfoque metodolóxico

O enfoque da materia é eminentemente práctico e está encamiñado á adquisición de conceptos básicos en canto ós procedementos e ás técnicas para a práctica da traducción directa e á análise dos aspectos máis problemáticos que xorden ó traducir inglés-galego. Realízanse experiencias reais de traducción, foméntase a idea de que non hai un produto final único e que pode haber varias versións válidas, acostúmase ós estudantes a tomar decisións cando se presentan varias alternativas e a seren críticos coas súas propias solucións así como a que se afagan ó uso frecuente de dicionarios, glosarios, prontuarios, fontes documentais, etc. Realízanse, ademais, exercicios que axudan a fixarse en aspectos problemáticos do proceso como poden ser: anglicismos e a súa posible adaptación, a ambigüidade léxica, os modismos e expresións idiomáticas, falsos amigos, etc.

A TRADUCCIÓN XURÍDICO-ADMINISTRATIVA EN GALICIA

Xermán García Cancela
Servicio de Traducción, Xunta de Galicia

1. O RÉXIME DE COOFICIALIDADE LINGÜÍSTICA E A NECESIDADE DA TRADUCCIÓN XURÍDICO-ADMINISTRATIVA
 - 1.1. Normas que conteñen a obriga de publicar en galego e castelán
 - 1.2. A traducción do galego e para o galego
2. A TRADUCCIÓN XURÍDICO-ADMINISTRATIVA E OS DISTINTOS TIPOS DE TRADUCCIÓN
3. CUESTIÓNS PRINCIPAIS QUE AFECTAN Á TRADUCCIÓN XURÍDICO-ADMINISTRATIVA
 - 3.1. Gramaticais
 - 3.2. Estilísticas
 - 3.3. Terminolóxicas

1. O RÉXIME DE COOFICIALIDADE LINGÜÍSTICA E A NECESIDADE DA TRADUCCIÓN XURÍDICO-ADMINISTRATIVA

Para situa-la importancia crecente que a traducción administrativa e xurídica está acadando nos últimos anos en Galicia cómpre referírmonos ineludiblemente ó marco legal que posibilitou que galego e castelán se convertesen nas dúas linguas de expresión habitual das institucións públicas galegas e que xurdise a necesidade do intercambio de mensaxes dunha lingua para outra, co consecuente aumento do proceso de traducción nos ámbitos administrativo e xurídico.

Para situarnos cómpre advertir que cando falamos de traducción xurídico-administrativa en Galicia, esta prodúcese sobre todo entre os dous idiomas oficiais en Galicia, sen que, de momento, teñan relevancia as traduccións neste eido feitas desde outras linguas comunitarias. Con todo, queda aberta a

porta a esta posibilidade nun futuro, agardamos que inmediato, en canto se materialice a Resolución da Comisión de Peticións do Parlamento Europeo, do 24 de marzo de 1993, sobre a situación das linguas na Comunidade e a Lingua Galega, por instancia da Universidade de Santiago de Compostela, na que, entre outras cousas, se pide ó Consello e mais á Comisión que adopten medidas que permitan lograr obxectivos como a publicación en galego dos Tratados e dos textos fundamentais da Comunidade.

1.1. Normas que conteñen a obriga de publicar en galego e castelán

Dun superficial repaso polas normas que conteñen a regulación xurídica básica en canto ó emprego das linguas oficiais tiramos conclusións como as seguintes:

—As normas emanadas dos órganos de goberno da Comunidade Autónoma galega (leis do parlamento de Galicia, decretos do executivo e outras disposicións normativas) deben producirse e publicarse necesariamente nas dúas linguas oficiais (art. 5 da Lei de normalización lingüística; título preliminar do Regulamento do Parlamento de Galicia).

—No ámbito da Administración local, en virtude da Lei 5/88, do uso do galego como lingua oficial de Galicia polas entidades locais, determinadas actuacións (convocatorias de sesións, ordes do día, actas, etc.) deben producirse necesariamente en galego, sen prexuízo de que tamén poidan producirse en castelán.

—No ámbito da Administración de Xustiza, aínda que non existan disposicións de teor similar ás existentes para a Administración autonómica e local, é cada vez maior o emprego do galego na redacción de sentencias e actos de comunicación, o que leva aparelado un proceso de tradución polo descoñecemento que do galego teñen a maioría dos funcionarios da Xustiza.

Normas coma as citadas son as que induciron o incremento da tradución xurídico-administrativa en Galicia e, polo tanto, a creación de gabinetes de tradución e asesoramento lingüístico en cada vez máis institucións públicas (Parlamento de Galicia, Xunta de Galicia, concellos, Tribunal Superior de Xustiza de Galicia, Audiencias provinciais, fundamentalmente, ademais dos Gabinetes existentes nas Universidades).

1.2. A tradución do galego e para o galego

Aínda que nos poderíamos remontar agora a épocas da nosa historia en que tivo certa vitalidade a tradución para o galego nos eidos xurídicos e administrativos, coido que as referencias as debemos facer ós anos que van desde a promulgación da Constitución española, a instauración do réxime de preautonomía e a aprobación e posta en marcha do Estatuto de autonomía.

Desde ese momento o galego aparece xa como lingua de expresión dos

textos normativos fundamentais (Constitución e Estatuto) e dunhas nacentes institucións autonómicas. Desde finais do ano 88 a Xunta de Galicia publica o seu Boletín Oficial, logo Diario Oficial de Galicia, en galego e castelán. Nos primeiros momentos a traducción non se lles encarga a servizos creados con carácter oficial senón a persoas vinculadas á universidade, aínda que no Parlamento de Galicia e na Xunta non tardarán en crearse prazas de tradutores, con este título e con funcións claramente deseñadas.

A presenza do galego como lingua de expresión das normas emanadas dos órganos autonómicos vincúlase estreitamente ó fenómeno da traducción, por canto o castelán é a lingua de instalación maioritaria no ámbito xurídico-administrativo, situación que aínda hoxe perdura por máis que transcorresen varios anos e a maioría dos funcionarios accedese a cursos de formación en lingua galega.

Nos anos que seguiron, o incremento da actividade das institucións autonómicas fixo que se incrementase en proporción o volume de traducción. Así, e a xeito de mostra, no ano 1982 o Parlamento galego aprobou soamente dúas leis; no ano 83 foron xa 11; 12 no 84 e así sucesivamente, ata acadar 17 no 89, 15 no 91, outras 15 no 92 e 11 no que vai do 93. O proceso de elaboración, tramitación, aprobación final e publicación das leis pode facernos pensar nun emprego do galego como lingua orixinal e do castelán como lingua á que se traduce. Se ben formalmente é así, por canto os proxectos de lei do goberno son enviados ó Parlamento en galego e modificados nas súas diversas fases sobre o citado texto, con traducción ó castelán soamente despois da aprobación en Pleno, o certo é que na gran maioría dos casos por debaixo desa versión galega dos proxectos de lei está un texto en castelán sobre o que se fai a traducción, o cal desvirtúa en certa medida a aparencia de orixinalidade do galego.

Este fenómeno dáse pola falta de tradición no emprego dunha linguaxe xurídica en galego e pola deficiente formación nesta lingua da maioría de funcionarios, altos cargos e parlamentarios, etc., o que provoca o recurso ó correspondente gabiente de traducción.

En canto á produción normativa que parte do Executivo e que se plasma no Diario Oficial de Galicia, se inicialmente se producía maioritariamente en castelán cunha versión ó galego como último elo da cadea de elaboración da disposición, cada vez máis as versións galegas funcionan como orixinais, sobre todo porque disposicións que se producen nun determinado exercicio presupostario teñen como base disposicións similares de anos anteriores. E ademais porque a formación lingüística de moitos funcionarios é cada vez máis axeitada ás necesidades do seu traballo.

Tampouco hai que esquecer que, á parte da produción normativa que ten unha plasmación final nas dúas linguas, moitos actos de goberno, así como impresos, formularios e outras publicacións, que só coñecen versión en galego, son produto dunha traducción previa.

Na Administración local sucede algo similar, e se se dan casos dunha produción directa en galego é porque afortunadamente son cada vez máis os funcionarios capaces de se expresaren neste idioma no seu traballo habitual ou porque hai concellos que contratan persoal especializado en galego para facer funcións de tradución. Claro que en moitos casos habería que ser cautos en canto á calidade do galego que se emprega, pero esa é outra cuestión.

Á parte da produción normativa autonómica, coa situación que brevemente acabamos de esbozar, a tradución do castelán para o galego dáse no caso das normas estatais de aplicación en Galicia, tanto no eido do dereito privado coma público, que foron vertidas ó noso idioma. Aí están os casos dos Códigos Civil e Penal e dunha boa batería de disposicións que aparecen periodicamente en publicacións como os boletíns da xustiza e da Administración local que publica a Xunta de Galicia. Hai pouco, a nova Lei de Réxime Xurídico das Administracións Públicas e do Procedemento Administrativo Común foi traducida ó galego, curiosamente desde dúas institucións oficiais ó mesmo tempo, a EGAP e a Dirección Xeral de Política Lingüística.

Traducións coma esta deben movernos a unha reflexión sobre a validez do mecanismo que se segue. Porque non esquezamos que estamos ante traducións que debemos catalogar como oficiosas e non como oficiais, posto que á fin dependen da vontade de determinadas institucións alleas ó proceso de creación e publicación da norma en cuestión. É dicir, mentres unha lei do Parlamento de Galicia é aprobada, sancionada e publicada polo lexislativo nas dúas linguas oficiais, que desde ese momento teñen idéntico valor normativo e interpretativo, a versión galega das leis estatais non está sancionada de igual xeito polo Parlamento español, que produce a norma. En consecuencia, aínda que coidamos que é importante que se fagan traducións para o galego daquelas normas estatais que alcanzan ós procedementos que se seguen tamén en Galicia (procedemento administrativo, expropiación forzosa, contratación... no dereito público; códigos civil e penal, leis de axuizamento, etc., no dereito privado), como único xeito de que os usuarios do dereito poidan ter ó seu alcance as normas que inspiran todo o seu labor e que permanentemente deben citar textualmente, habería que formular unha proposta no sentido de que tódalas linguas oficiais do Estado tivesen o mesmo rango no que á produción normativa básica estatal se refire. É dicir, un procedemento similar ó que se segue nas Comunidades Europeas, onde os actos normativos destas emanan dos órganos comunitarios nas nove linguas oficiais, sen que ningunha delas teña un tratamento prioritario con respecto ás demais. Deste xeito, evitaríanse as posteriores reticencias dos encargados de interpretar e aplica-las normas, que moitas veces poñen en cuestión a validez de traducións feitas a posteriori sen a sanción que se deu para o texto castelán.

En canto á tradución desde outras linguas, sería desexable a versión ó galego dos tratados de constitución das Comunidades Europeas e daqueles actos normativos que alcancen máis directamente a importantes sectores

sociais en Galicia. Ademais de facilita-la consulta en galego desas normas comunitarias, a traducción para o galego desde outras linguas distintas do castelán constitúe un instrumento de primeira orde para fuxir da excesiva dependencia desta lingua e para ir conformando un estilo xurídico e administrativo máis acorde coas tendencias modernizadoras doutras linguas comunitarias.

2. A TRADUCCIÓN XURÍDICO-ADMINISTRATIVA E OS DISTINTOS TIPOS DE TRADUCCIÓN

Adoita clasificarse a traducción xurídico-administrativa, en función da materia obxecto de traducción, dentro da traducción documental, que constitúe un subconxunto a carón da traducción de tipo científico e técnico fronte ós distintos tipos de traducción literaria (poética, novelesca...).

Fronte a esta última, a literaria, máis creativa e menos apegada ó orixinal, a traducción xurídico-administrativa tende á literalidade, motivada pola necesidade dunha fidelidade plena en canto ó contido entre o texto da lingua de partida e o da lingua de destino da traducción. E isto porque, en último termo, nos movemos nun terreo onde prima, sobre calquera outro criterio, o de oficialidade e eficacia das normas obxecto de traducción. Unha lei, un regulamento, calquera acto de alcance amplo ou de alcance particular emanados da Administración ou dos órganos xurisdiccionais son dictados cunha finalidade de eficacia inmediata e, polo tanto, os seus destinatarios e mesmo os seus intérpretes deben atopar unha seguridade absoluta ó manexaren a traducción da norma ou do acto ou calquera das dúas ou máis versións en que esa norma ou ese acto se dicten.

Agora ben, a literalidade ten matices e dunha traducción máis directa, na que se mantén un paralelismo total entre as dúas linguas, pode chegarse a unha traducción "oblicua", na que, respectando plenamente o sentido do orixinal, pode tenderse a unha contrucción máis arredada da da lingua de partida. O traductor optará por unha traducción máis literal cando o intercambio de mensaxes se dá entre linguas tipoloxicamente afíns e que comparten un mesmo sistema xurídico de base, e verase obrigado a empregar outros procedementos se as linguas da traducción teñen como base sistemas xurídicos diferentes, como ocorre entre as linguas que expresan os sistemas xurídicos de base romanista (francés, castelán...) ou de base angloamericana (Inglaterra, Irlanda). Nestes casos, acontece que determinadas unidades xurídicas dun sistema poden non existir no outro ou que nun e noutro sistema se lles atribúan significados distintos a significantes que son idénticos ou, alomenos, análogos.

Non é este o caso da traducción que se produce entre castelán e galego por razóns obvias. Á fin e ó cabo, un sistema xurídico galego, diferente do

castelán, a penas ten vitalidade, non sendo no que constitúe o dereito civil propio, con institucións pouco desenvolvidas ou superadas polo paso do tempo, e o pouco que de orixinal poida te-lo dereito emanado do Parlamento de Galicia nos anos que van desde a creación da Autonomía. Pola contra, o sistema de expresión castelá invade practicamente tódalas parcelas do dereito que se desenvolveu en Galicia desde moito tempo atrás. Isto sucede no dereito privado e sucede no dereito público, o que é máis obxecto da tradución administrativa. Os procedementos polos que se rexen as administracións actuantes en Galicia, incluída a autonómica, en materia de contratación, expropiación forzosa, persoal, etc., réxense por normas emanadas dun poder central que ten como única lingua de expresión o castelán.

En definitiva, a tradución administrativa en Galicia conta cunha pexa de partida, a da existencia dun sistema xurídico que está pensado e redactado en castelán, e a da inexistencia dun sistema desenvolvido de expresión en galego para todos aqueles conceptos cos que se manexa o dereito e a administración. Houbo, polo tanto, necesidade de (re)elaborar unha linguaxe xurídico-administrativa galega capaz de ir cubrindo tódolos campos nos que actúa a Administración.

Deste xeito, o labor do traductor en Galicia é complexo. Ante a inexistencia dunha tradición consolidada na nosa lingua, ante o perigo da interferencia constante pola atracción do castelán, o traductor debe ir creando para o galego un estilo administrativo propio e unha terminoloxía sen máis referentes có propio modelo castelán, o modelo, pouco explorado, doutras linguas, e a recuperación, na medida do posible, de elementos da tradición xurídica medieval, de cara a ir dotando a nosa lingua dun modelo xurídico-administrativo orixinal e ó mesmo tempo completo, sen lagoas, con atención, sobre todo, a tres eixes: o gramatical, o estilístico e o terminolóxico.

3. CUESTIÓNS PRINCIPAIS QUE AFECTAN Á TRADUCCIÓN XURÍDICO-ADMINISTRATIVA

Unha caracterización da linguaxe administrativa castelá como a que podemos atopar no *Manual de estilo del lenguaje administrativo*, editado polo MAP en 1990, permítenos detectar que estamos ante un modelo pouco recomendable de linguaxe administrativa, pola cantidade de vicios que foi acumulando ó longo da súa historia en tódolos planos, desde o puramente ortográfico ó léxico e terminolóxico. Polo tanto, o traductor galego deberá facer un exercicio de superación dese modelo, de xeito que, mantendo a literalidade en canto ó fondo, exprese os mesmos contidos do texto castelán nun estilo máis claro e sinxelo, cun léxico máis depurado e preciso e cunha sintaxe menos recargada e afectada.

3.1. Cuestións gramaticais

Desde o punto de vista gramatical, o castelán presenta neste eido deficiencias derivadas do uso inadecuado dalgunhas construcións de adxectivos con substantivos (inadecuada anteposición do adxectivo en construcións como *la correspondiente licencia* cando o que se quere indicar é que será *a licencia que corresponda* e non unha licencia xa establecida de antemán). Tamén se dan construcións con xerundio para indicar posterioridade ou o alcumado “xerundio do BOE” (*escrito recogiendo la firma de todos; resolución nombrando director general a...*); galicismos como a tan empregada construción de substantivo+a+infinitivo (*documentos a presentar*); o coñecido como “queísmo” ou supresión da conxunción completiva “que” en construcións como: *He acordado se proceda a la apertura del expediente, etc.*; o abuso da construción pasiva, e da pasiva con “se” (*por esta dependencia se ha dictado con esta fecha resolución...*). Todos estes casos, coma tantos outros, de inadecuado emprego da construción gramatical non deberían ser trasladados ó galego no momento da tradución. A literalidade da que antes falamos para nada impide a correcta construción gramatical no noso idioma nos casos anteriores.

3.2. Cuestións estilísticas

A cuestión do estilo é unha das máis complexas á hora da tradución, pois estaremos sempre ante a disxuntiva dun respecto polo estilo da norma que imos traducir ou unha adecuación ó estilo da lingua á que traducimos.

O estilo do castelán, por riba do particular estilo do redactor individual, adoita ser recargado, con abuso das construcións subordinadas, as frases longas, o que provoca anacolutos e faltas de coordinación frecuentes, un léxico arcaizante..., etc.

Claro que este estilo varía dunhas normas a outras, pois non hai que esquecer que no entramado xurídico vixente conviven normas que remontan ó século pasado con outras máis recentes, coa conseguinte ruptura no estilo, no léxico empregado, etc. Dependendo, polo tanto, do tipo de textos que sexan obxecto da tradución, o estilo da lingua de destino, neste caso o galego, verase condicionado forzosamente polo estilo da norma traducida. En liñas xerais:

—Na tradución dos códigos e leis de alcance amplo, cunha tradición consolidada (código civil, lei de axuízamento civil, lei de contratos...), a tradución debe achegarse máis ó estilo do orixinal, debe tender máis á literalidade, aínda que sen forzar en ningún caso o estilo nin por suposto a gramática da lingua de destino. Isto é apreciable na tradución do código civil para o galego, onde o tradutor galego optou, por exemplo, por manter con bastante fidelidade os réximes verbais de mandato, coa alternancia do futuro e do presente, aínda que modificando ás veces as construcións con futuro de subxuntivo e adaptándoas á máis usual de presente (art. 686: *si no pudiere*

identificarse la persona del testador..., por “se non se pode identifica-la perso-a do testador...”).

—Cando se trate da traducción de textos previamente á súa publicación, poñamos por caso, dun proxecto de lei para a súa remisión ó Parlamento, o traductor pode, e debe, adecua-la traducción ó estilo da lingua á que traduce, coa posibilidade de modificar no mesmo sentido a lingua do orixinal.

—A modificación do estilo pode facerse máis completa no caso de que traduzamos a partir dun orixinal que logo non vai ser dado a coñecer. Poñamos por caso, unha sentenza redactada polo xuíz orixinariamente en castelán pero que sairá na versión galega unha vez traducida.

Nestes casos é importante unha colaboración entre o redactor e o traductor pois en último termo o redactor é o dono da mensaxe que quere transmitir e ten o dereito a non ver alterado un estilo que pode querer manter na traducción.

3.3. Cuestións terminolóxicas

Na traducción entre linguas igualmente desenvolvidas no terreo xurídico-administrativo, poñamos por caso, entre francés e castelán, o traductor, que se supón bo coñecedor dos sistemas lingüísticos, ademais de experto na materia que traduce, contará case sempre coa existencia de significantes nas dúas linguas capaces de cubriren un determinado concepto. Nestes casos, os glosarios, dicionarios bilingües, etc., son de axuda imprescindible. As dificultades que poidan xurdir nestes casos virán dadas, como antes comentamos, pola falta de equivalencia de determinadas institucións xurídicas ou polo equívoco que se poida dar ante a existencia de significantes semellantes pero con acepcións distintas nas dúas linguas, por mor do desenvolvemento de sistemas xurídicos distintos (os “falsos amigos” ou “falsos irmáns”). O galego “acta” cobre un abano semántico máis amplo có francés *acte*, de xeito que cumprirá saber en que casos é traducible por este último significante ou por *compte rendu* ou *procès-verbal*. Ó contrario, esta última expresión non deberá ser traducida no galego por “proceso verbal” senón precisamente por “acta”. A traducción castelán do galego “axuda de custos” non é “ayuda de costes” senón “dieta”.

Cando a traducción se produce, coma no noso caso, entre unha lingua plenamente desenvolvida e unha lingua minorizada, coma o galego, falta dunha tradición nos eidos cultos, concretamente no xurídico-administrativo, o traductor pode atoparse con dificultades serias cando a lingua menos desenvolvida non ten fixados os significantes capaces de denominaren conceptos que ademais deben ser concretos, precisos e claros.

Aquí é onde o traductor se transforma en terminólogo, pois debe cubrir lagoas mediante os procedementos de creación neolóxica: neoloxismos semánticos, neoloxismos gramaticais (formación de palabras por derivación e composición), préstamo interno, etc.

Todos coñecemos casos nos que determinados conceptos xurídicos aínda non atoparon unha solución xeralmente aceptada e que polo tanto teñen solucións fluctuantes: subhasta/poxa; cohecho/suborno; fallar/decidir; pre-suposto/orzamento, trance y remate; allanamiento a la demanda, allanamiento de morada...

A solución é máis doada, cando, recorrendo a unha base etimolóxica común, reconstruímos en galego significantes iguais ou semellantes ós do resto de linguas veciñas: *accesión*, *acción*, *acreedor*, *ameaza*, *anticrese*, *avulsión*, *enfiteuse*, *curatela*; en realidade, unha boa parte do léxico máis propiamente xurídico.

O maior problema dáse co léxico que, sendo común, tomou acepcións xurídicas e que non sempre ten un equivalente claro entre as dúas linguas, pola inexistencia de realidades iguais ou semellantes nas dúas culturas. Na tradución do código civil optouse por manter dous termos casteláns como “cañada” e “cordel” para designar determinadas servidumes de paso para gando (art. 570). Do mesmo xeito, o texto en castelán da Lei do 2 de decembro de 1963, de compilación do Dereito civil especial de Galicia, respecta a denominación galega de institucións tan de noso como o “petrucio”, o “muíño de herdeiros”, “agra”, “vilar”, “lugar acasurado”... Paradoxalmente, a compilación non conta con versión galega íntegra, pois a Lei do Parlamento de Galicia só modifica aspectos parciais de determinados artigos, que son os únicos que contan con versión na nosa lingua.

En resumo, que a construción do entramado terminolóxico está aínda pendente de remate, sen dúbida por unha non moi axeitada planificación neste eido que obriga a improvisacións e solucións de certa provisionalidade.

O ENSINO DA LINGUA GALEGA NA LICENCIATURA DE TRADUCCIÓN

Xosé Mª Gómez Clemente
Universidade de Vigo

Os estudos de Traducción e Interpretación na Universidade de Vigo iniciaron a súa andaina en 1992. Esta licenciatura naceu co obxectivo, entre outros, de formar tradutores que desenvolvesen un labor normalizador da lingua e da cultura de Galicia. Para isto, o galego entrou no plano de estudos da carreira, xunto co castelán, como lingua de chegada, é dicir, a lingua á que se traduce. A presenza da materia "lingua galega" no plano de estudos redúcese ós dous primeiros anos¹ da licenciatura e vese complementada coa existencia das materias de traducción directa, inglés-galego, francés-galego, e coas traducións inversas, galego-inglés, galego-francés, etc.

Aínda que no plano de estudos se dá un tratamento idéntico á lingua galega e a lingua española, na práctica non se conseguiu que os alumnos que teñen como lingua materna o galego tivesen o resto da súa docencia no seu propio idioma. Isto, que non deixa de se-lo reflexo dunha sociedade que non valora suficientemente a súa lingua, pode causar algún tipo de desarranxo na formación de tradutores ó galego. Se o noso idioma non se converte nunha lingua normal na Universidade, os efectos negativos de tal desleixo seguirán notándose no futuro.

2. Lingua e sociedade en Galicia

2.1. Galicia sociedade bilingüe en camiño do monolingüismo

A materia de lingua galega ensínase a alumnos que forman parte dunha sociedade complexa dende o punto de vista lingüístico. A presenza de dúas

1. O número de horas lectivas asignadas á aprendizaxe da lingua materna, galego ou español, (4 horas semanais en 1 curso e 3 horas semanais en 2) revelou-se como insuficiente para poder garantir que os alumnos consigan un dominio alto da competencia e do uso na súa propia lingua.

linguas en contacto en Galicia determina dalgunha maneira a orientación docente da lingua por varias razóns:

1. O español defínese como lingua de prestixio fronte ó galego. O labor docente do profesor universitario debe encamiñarse a prestixia-la lingua perante o alumnado.

2. A interferencia lingüística entre dous códigos tan semellantes afecta directamente á competencia dos estudantes. Débese, polo tanto, facer finca-pé na eliminación deste problema.

3. Dependendo do estrato social ou do lugar de residencia de cada alumno, hábitat rural ou urbano, poderanse apreciar distintos niveis de dominio do código galego que, obviamente, condicionan o desenvolvemento dos programas de estudio.

Para precisa-la situación na que se desenvolve o ensino da lingua galega, cómpre facer unha pequena reflexión sobre a situación lingüística de Galicia. Na nosa sociedade conviven, ás veces dificilmente, dúas linguas moi semellantes estruturalmente. Este feito ten consecuencias de todo tipo: por unha parte, e isto é positivo, a aprendizaxe dunha polos falantes da outra é doado, pero, asemade, e isto é claramente negativo, ámbalas linguas son moi febles á hora de manterse illadas a unha da outra.

Mais esa aprendizaxe doada, que podería servir para polo menos mante-lo equilibrio entre as dúas linguas, só se manifestou masivamente nunha dirección que levou á rápida extensión do castelán entre os falantes de lingua materna galego. Isto foi así, e non da maneira contraria (expansión do galego), porque, como todo o mundo sabe, houbo e hai unha grande presenza do castelán (prensa, radio, televisión, escola) asociada sempre a situacións de prestixio. Esta expansión, en Galicia, leva asociado un proceso de substitución lingüística.

É ben certo que hoxe o galego recuperou moitas das funcións sociais de prestixio que tivera na Idade Media, pero este proceso de normalización non semella abondar para frear aqueloutro proceso de substitución lingüística, a favor do castelán. Unha das razóns, entre moitas, para esa perda continua de galegofalantes é a desaparición vertixinosa da sociedade tradicional en que se refuxiou o galego a partir do século XVI. Se conxugámo-los datos demográficos dos últimos anos cos lingüísticos, apreciarase que as cidades se van enchendo de habitantes do medio rural, e son estes habitantes os que deixan de transmiti-lo galego como lingua familiar. As zonas xeográficas onde se dá unha maior porcentaxe de uso da nosa lingua (en xeral as zonas rurais non costeiras) estanse a converter en auténticos desertos demográficos.

Pero polo de agora, as dúas linguas están vivas e podemos comprobar que en Galicia se falan catro variedades lingüísticas: 1. galego estándar. 2. galego dialectal. 3. castelán estándar. 4. castelán rexional. Ata hai ben poucos anos, non existiu unha variedade estandarizada do galego e as distintas variedades dialectais eran faladas pola maioría da poboación. Unha minoría

de falantes, pertencentes ás clases máis acomodadas, utilizaban as variedades estándar e rexional do castelán. Esta situación totalmente anómala, pois non existía unha variedade prestixiada para o galego, non causou máis problemas dos que causou, pois as dúas linguas tiñan reservado o seu propio espacio xeográfico: zonas rurais galego, zonas urbanas e semiurbanas castelán (só nas clases acomodadas). Co paso do tempo definiuse a variedade codificada estándar do galego e comezou a planificación do seu *status* dentro da sociedade galega. Este proceso normalizador, que parecía que ía poñer couto á supremacía do castelán e polo tanto a soliciona-lo conflicto entre as dúas linguas do noso país, coincide, paradoxalmente, coa extensión das variedades do castelán que agora son utilizadas por unha parte máis que significativa da poboación, sen distinción xeográfica ou social. Desta maneira, as evidentes consecuencias normalizadoras da chegada do galego a contextos asociados ó prestixio necesario para converter unha lingua en nacional, vense contrarrestadas pola progresiva diminución da transmisión da lingua no ámbito familiar, nefasta consecuencia do desprazamento da poboación rural cara ós núcleos urbanos e semiurbanos e do mantemento de actitudes negativas cara á lingua propia, produto dun bilingüismo de substracción.

O equilibrio na distribución social das catro variedades lingüísticas faladas en Galicia é cada vez máis inestable. Mentres dunha maneira máis ou menos efectiva se van estendendo as competencias orais e escritas en galego na poboación nova e escolarizada, para formar bilingües productivos, faltan modelos sociais efectivos (na política, na cultura de masas, na empresa privada), e dende logo unha planificación lingüística sería, sobre todo no que atinxe á expansión do uso, que fagan que esas competencias se correspondan a unha lingua plenamente normalizada, é dicir usada pola poboación en tódolos ámbitos.

Unido ó problema xeral de falta de modelos que lle dean prestixio á lingua, aparece o feito de que mesmo algún dos existentes crea un bilingüismo subordinado, é dicir, fai que os padróns fonolóxicos, morfosintácticos e léxicos do galego se subordinen ós do castelán². Isto deteriora aínda máis a situación xeral do galego, porque fronte ás variedades dialectais, máis ou menos influenciadas polo castelán, estase usando o estándar dunha maneira que, baixo o aspecto de lingua normativizada, agacha o xermolo da substitución lingüística.

2.2. O alumnado da licenciatura de Traducción

Esta sociedade conflictiva é na que viven os futuros tradutores, que tamén van exercer como normalizadores culturais que han achega-lo seu esforzo para que a situación anteriormente descrita cambie.

2. Véxase U. Weinrich, *Languages in contact*, Mouton, The Haugen, 1963, pp. 9-11.

O alumnado que chega á licenciatura de Traducción de Vigo provén case no cento por cento de Galicia e, coma o resto dos falantes, teñen distintos graos de competencia en lingua galega. Para describila, debemos utilizar tanto o concepto de lingua nai³ coma o de lingua preferida. En liñas xerais, o alumnado forma un grupo heteroxéneo, respecto do dominio do galego, definido pola seguinte constatación: a meirande parte deles teñen o español como lingua nai ou como lingua preferida⁴, mentres que son minoría os que teñen o galego.

En liñas xerais podemos describi-lo alumnado, segundo a súa lingua en tres grupos:

1. *Alumnos monolingües en castelán*. Xente doutras partes do Estado que accede ós estudos de traducción en Galicia. Falan, en liñas xerais, o castelán estándar e non presentan especiais problemas polo seu alto grao de motivación. O dominio da competencia oral pasiva éelles moi doado de conseguir, á medida que se van mergullando na lingua, e as outras tres competencias (oral activa e escrita pasiva e activa) poden conseguilas se manteñen o nivel de motivación.

2. *Alumnos bilingües con lingua materna, ou primeira lingua, español*. Son falantes da variedade estándar do castelán, influenciada pola variedade rexional, e capaces de expresarse, con interferencias (sobre todo na fonética e no léxico), ou non, dependendo da aprendizaxe escolar, na variedade estándar do galego. Neste grupo son minoría os que teñen como "lingua preferida" o galego. A súa procedencia é maioritariamente urbana ou semiurbana. Teñen distintos graos de dominio das competencias orais e escritas en galego, segundo fose a súa aprendizaxe ou a frecuencia de uso.

3. *Alumnos bilingües con lingua materna, ou primeira lingua, galego*. Dominan a variedade dialectal propia e a estándar, con interferencias, ou non, dependendo da aprendizaxe escolar. Normalmente utilizan a variedade rexional do castelán. Neste grupo é bastante normal que haxa unha porcentaxe bastante alta de falantes que teñen o castelán como "lingua preferida", feito motivado por unha serie de circunstancias extralingüísticas (cambio de lugar de habitación, sentimento de maior seguridade ó escribiren o castelán debido a unha escolarización case ó cento por cento monolingüe nese idioma, etc).

Con estes tres grupos deberían utilizarse métodos de aprendizaxe distintos, pero na práctica trabállase sen ter en conta a lingua materna do alumno e déixase á motivación e ó esforzo persoal alcanza-lo nivel esixido ó final de curso. Este nivel, que esixe un bo dominio dos aspectos gramaticais e

3. Aínda que sexa un concepto ás veces confuso e pouco descritivo, a lingua "nai" é a que os falantes primeiro aprenden e que, polo tanto, en teoría, mellor dominan.

4. É a lingua preferida para a comunicación, de acordo coa historia persoal do falante e en liña coa autoavaliación da fluidez relativa nela.

comunicativos da lingua, é ás veces difícil de conseguir. Isto pode explicarse, obviamente, por desleixo dos alumnos, ou por incompetencia do profesor, pero tamén por factores alleos á docencia. Todo o mundo sabe que para dominar unha lingua hai que utilizala, e isto, que parece tan evidente, pode converterse nun verdadeiro problema no caso do galego. Un alumno de Traducción e Interpretación pode atoparse mergullado nun grande número de situacións onde o galego non ten ningunha presenza, por exemplo: tódalas materias, agás a Lingua Galega e as traducións ó galego, ensínanse na carreira en castelán; só hai un xornal escrito integramente en galego; fronte a 5 canles de televisión en castelán hai 1 en galego; non se dispón dunha bibliografía suficiente sobre temas específicos e xerais da licenciatura en galego; unido a todo isto a situación sociolingüística da cidade de Vigo, onde a meirande parte dos alumnos viven durante o período académico, tampouco é a idónea para motiva-lo desenvolvemento, por exemplo, das competencias orais e comunicativas, esenciais para unha aprendizaxe integral da lingua. Con este panorama, poderíase dicir que desolador, o esforzo que teñen que face-los alumnos para estar en contacto continuo co galego é enorme, e moitos deles quizais non se sintan especialmente motivados para facelo, aínda que saiban que non se pode ser bo traductor se non se dominan as catro competencias lingüísticas sen interferencias inconscientes.

2.2. A actividade tradutora nunha sociedade bilingüe, realizada por individuos bilingües

O traductor é un especialista en transmisión transcultural, na comunicación que penetra fronteiras culturais e lingüísticas entre persoas e países diferentes. Para cumprir esta función, ten que estar versado tanto na lingua e cultura de partida coma na de chegada, aínda que a formación debe centrarse especialmente na lingua á que se traduce, porque a mellor traducción é a que emprega as formas idiomáticas características e naturais da lingua receptora; a que lle comunica ó falante nativo da lingua receptora o mesmo significado que entenden os falantes nativos da lingua orixinal e a que mantén a dinámica do texto orixinal para producir no receptor o mesmo efecto ca no emisor. Vázquez Ayora exprésase no mesmo sentido ó afirmar que “el grado de pertinencia de las equivalencias (LT) que el traductor procura encontrar para una expresión dada (LO) será proporcional a su ‘competencia subyacente’ (segundo a definiu Chomsky), es decir al conocimiento íntimo e intuitivo de la ‘lengua materna’”⁵.

Esta competencia lingüística vese alterada no caso de Galicia, e dos tradutores galegos, pola presenza doutra lingua con caracteres que tenden á

5. Vázquez Ayora, G., *Introducción a la traductología*, Georgetown University School of Languages and Linguistics, Washington, 1987, p. 43.

dominancia. Este fenómeno chámase “interferencia lingüística”⁶ e en Galicia faise especialmente evidente pola situación de prestixio que ten, aínda, o castelán como lingua asociada a funcións catalogadas como superiores. Esta situación de bilingüismo conflictivo non fai máis ca empece-lo labor do traductor e favorece-la creación de textos cheos de erros e pouco idiomáticos. Por isto, non se deben aferrar esforzos para afianzar, utilizando conceptos de Chomsky, a competencia (o coñecemento que unha persoa ten da súa lingua) e a actuación (o uso real da lingua en situacións concretas) dos futuros tradutores. Se é difícil falar de bilingüismo estricto no caso dun falante, é imposible facelo no caso dun traductor porque, ó ser incapaz de liberarse totalmente das interferencias que produce unha situación de contacto de linguas, tampouco poderá chegar a domina-las técnicas de traducción e a evita-los calcos léxicos e estruturais⁷.

Os tradutores á lingua galega han ter que formarse sobre os alicerces dunha boa competencia e actuación, para axudar a que tódolos textos que se xeran, tanto dentro coma fóra de Galicia, no contexto dunha sociedade moderna (comerciais, administrativos, xurídicos, culturais, etc) teñan unha materialización lingüística en galego. E aínda máis, atreveríame a dicir que o último obxectivo dos tradutores ó galego na sociedade galega actual, chea de esperanzas e tamén de confusión con respecto ó porvir da nosa lingua, é o de contribuír a crea-la imaxe, quizais agora aínda esvaída, dun país que respecta a súa tradición cultural e que camiña cara ó futuro con espírito de modernización sen renuncia do propio. Desta imaxe, deste modelo prestixiado de “planificación da conciencia do país”, ó que achegan o seu esforzo os tradutores, depende, dende logo, a supervivencia da nosa lingua.

3. Contidos da materia Lingua Galega

Antes de falar dos contidos específicos que coido deben entrar na materia de Lingua Galega, no primeiro e no segundo ano da licenciatura de Traducción, quero facer fincapé, de novo, nunha das consecuencias do contacto de linguas en Galicia: as interferencias mutuas entre os dous códigos lingüísticos⁸. O traductor, como di G. Mounin, loita conscientemente contra as desviacións da norma lingüística, e de aí que teña que ter un dominio amplo e seguro desa norma, sobre todo cando, como acontece en Galicia, a integridade da lingua galega está ameazada especialmente por non te-lo mesmo pres-

6. Quizais o tratamento máis completo sobre este problema estea na obra citada de U. Weinrich.

7. Véxase Vázquez Ayora, op. cit., p. 46.

8. Georges Mounin, *Los problemas teóricos de la traducción*, Madrid, Gredos, 1971. pp 17-32.

tixio có castelán. Pero tamén, e como di, Martinet, ese mesmo traductor non pode escapar ó feito comprobable de que “o problema lingüístico fundamental que se presenta, con relación ó bilingüismo é saber ata que punto dúas estruturas en contacto poden ser mantidas intactas e en que medida influirán unhas sobre outras. Podemos dicir que, por regra xeral, hai certa cantidade de influencias recíprocas e que a separación neta é a excepción”⁹. Por iso, hai que aprenderlles ós alumnos a saber convivir con esta situación e a tirar proveito dela. Este proveito está no uso, consciente e planificado para determinados fins, das interferencias que se producen no estándar codificado tanto por parte das variedades dialectais e sociais do galego coma por parte do castelán.

O anterior define unha serie de obxectivos que o alumno que segue os cursos de Lingua Galega durante dous anos ten que conseguir e que deberían especificarse nos programas da devandita materia. Primeiro débese chegar a un dominio o máis completo posible das distintas variedades do galego (estándar, dialectais, e sociais), partindo do coñecemento exhaustivo da primeira. Xunto a isto habería que insistir no desenvolvemento das competencias comunicativas e no coñecemento da cultura autóctona de Galicia que, nos últimos vinte anos, sufriu unha serie de fondos cambios. Tampouco se debe esquecer que é necesario formar bos redactores en lingua galega; para isto son esenciais unhas nocións de lingüística textual xunto coa práctica continua da creación de textos propios. O plano así concibido é ambicioso, sobre todo se temos en conta que as horas lectivas son poucas para conseguiren os alumnos o dominio de todo o que acabo de mencionar. Quizais un cambio do plano de estudos, no sentido de aumenta-las horas e os cursos de Lingua Galega, podería axudar a completar esta formación integral.

3.1. Aprendizaxe da variedade estándar

As funcións que cumpre a variedade estándar dunha lingua poden resumirse en tres: 1. Servir como variedade común para tódolos falantes dunha lingua na súa propia comunidade, utilizable no ensino, na administración e na cultura. 2. Recibir no seu seo os procesos de modernización necesarios para que a lingua se manteña ó longo do tempo. 3. Protexe-la comunidade das agresións dunha lingua esóxena, sobre todo cando se fala na mesma comunidade e é moi semellante dende un punto de vista estrutural.

O estándar é, dende logo, a variedade da lingua que con máis frecuencia o traductor vai utilizar no seu traballo diario, e por iso é necesario que os profesionais da tradución consigan un dominio alto das competencias orais e escritas (coa creación e análise de textos) nesta variedade, se queren cumprir-los obxectivos do seu labor.

9. A. Martinet, *Diffusion of Language*, p. 7.

O proceso de selección das variedades que conforman o estándar galego comezou hai xa tempo e foi realizado principalmente polo ILGA, coa recollida sistemática de datos sobre o galego falado e a tradición escrita antiga e moderna da nosa lingua. A variedade supradialectal está codificada nos aspectos gráficos e gramaticais (*Normas* de 1982, *Gramática da lingua galega*, descritiva, de R. Alvarez e outros de 1986) e en grande medida nos léxicos, coa aparición de dicionarios baseados nun Vocabulario Ortográfico da Lingua Galega (documento de traballo do ILGA), coa aparición dun *Diccionario da Lingua Galega* (RAG-ILG, 1990) e en espera dun grande dicionario, en fase de elaboración no Seminario de Lexicografía do ILGA. Queda aínda un longo camiño que andar no estudio da Terminoloxía (hai xa algúns vocabularios especializados, publicados pola Xunta de Galicia), disciplina que é imprescindible para a formación dos tradutores, e quizais un camiño aínda máis longo no tratamento dos aspectos estilísticos do galego.

Do éxito destes traballos, e da súa posterior difusión, depende o prestixio cultural do noso idioma. O falante debe sentirse seguro de que está manexando unha variedade ben codificada e cultivada, que lle permita usar a súa lingua sen ter que recorrer a outra en ámbitos oficiais, literarios, relixiosos, educativos, de investigación, etc.

3.1.1. *Problemas no ensino e aprendizaxe do estándar*

Os problemas que se atopan cando se ensina esta variedade do galego son en primeiro lugar aqueles que se derivan da súa curta existencia. Nótase aínda unha certa falta de definición na codificación do corpus, feito que levou á reforma de aspectos da *Normas* de 1982 (sobre todo na grafía e na morfoloxía) e á adopción de novas solucións léxicas que, ás veces, sorprenden ós usuarios. En segundo lugar, causan problemas as interferencias do castelán que se poden apreciar no dominio das competencias orais e escritas do alumnado. Son especialmente preocupantes as interferencias fónicas do castelán¹⁰, sobre todo nos alumnos que viven en zonas urbanas. As interferencias nos niveis morfolóxico e sintáctico, e quizabes tamén no léxico, son explicables por unha excesiva presenza do castelán na sociedade, e pola falta de mensaxes compensatorios en galego; tamén é responsable desta situación, ó meu entender, un erro no deseño do ensino da lingua no nivel primario e no nivel medio do sistema educativo, que potencia a aprendizaxe das habilidades ortográficas e gramaticais, pero non as comunicativas, facendo que o aprendido quede sen proxección no uso.

Calquera que sexa a razón da aparición de interferencias na variedade estándar, o que é evidente é que o tradutor non pode facer uso delas dun

10. O problema, ó meu ver, é tan grave que se non se corrixe isto, dende os primeiros momentos da aprendizaxe, estaremos creando unha xeración de falantes que usen unha lingua semellante ó galego, pero no fondo non galega.

modo inconsciente. Sen embargo, o seu uso consciente pode ter un certo interese para o traductor, especialmente se falamos de textos literarios, textos producidos para a dobraxe de películas, etc. Polo tanto, coido que as interferencias do castelán no galego deben ser tidas en conta, porque teñen implicacións funcionais á hora de tentar comunicar calidades expresivas que os falantes transmiten espontaneamente naquela lingua. Daquela, o ensino da nosa lingua debe estar orientado tamén a que os tradutores que se forman en galego coñezan os contidos expresivos que pode implica-lo uso doutros códigos nun determinado texto. Non se debe caer nun purismo estricto que elimine no galego tódalas pegadas do castelán, porque isto implica perda de riqueza expresiva nos textos onde aparecen.

3.2. Variedades dialectais

É evidente que non se pode ensinar na materia de Lingua Galega tódalas variantes dialectais do idioma, porque isto sería máis ben o contido dunha materia de Dialectoloxía nunha licenciatura en Filoloxía, pero coido que, respecto disto, habería que ter en conta dous feitos:

1. A riqueza dialectal do galego pode servir para caracterizar certas traducións (literarias e dobraxe) ou mesmo, no que atinxe ó nivel léxico, para encher algúns baleiros terminolóxicos puntuais.

2. Non se pode ensinar unicamente o estándar e descoida-la planificación das variedades dialectais. A aplicación, necesaria, do estándar artificial non pode agocha-los riscos dialectais dos falantes, porque son manifestación da lingua viva. É evidente que os alumnos galegofalantes, na súa maioría, se senten identificados coa súa propia fala e é esta fala a que lles vai permitir manterse como usuarios da lingua e estar así capacitados para traducir con fluidez.

3.3. Estratexias comunicativas

Para que os futuros tradutores, sobre todo aqueles que non usan o galego adoito, dominen a lingua, o ensino desta debe contemplar aspectos comunicativos que lles permitan facer un uso efectivo dela. Ata agora non se lle prestou moita importancia a este tema, debido á preferencia dun ensino de tipo filolóxico, e tampouco existía unha metodoloxía para aprende-lo galego con estes parámetros. A publicación do *Nivel Soleira*¹¹ da Lingua Galega proporciónanos unha metodoloxía moi interesante para o ensino da lingua viva. Nun primeiro momento, este método pódenos servir para resolve-los problemas do alumnado que non é galego, e que non ten ningún coñecemento do

11. Instituto da Lingua Galega (X. A. Fernández Salgado et alii.), *Nivel Soleira*, Santiago, Xunta de Galicia, 1992.

idioma. En pouco tempo pódese conseguir que teñan un nivel mínimo de competencia comunicativa na lingua que están aprendendo. Pero a aplicación dun enfoque comunicativo non queda reducida a esta parte do alumnado; pódese utilizar tamén cos alumnos galegos que non están afeitos a fala-la lingua e que se senten inseguros á hora de utilizala normalmente.

A aprendizaxe comunicativa da lingua confírmase como un elemento moi importante na formación de tradutores: se non se converte na lingua activa dos tradutores, o galego quedará definitivamente eivado como lingua de traballo.

3.4. Lingua e cultura

Quedan por comentar dous aspectos moi importantes para a formación de tradutores e para a traducción en si:

1. a relación entre a lingua e a cultura do país onde se fala;
2. a necesidade que ten un tradutor dunha formación cultural sólida¹².

1. Todo o mundo pode recoñecer ou intuír que as distintas civilizacións e culturas crean unha visión particular¹³ da realidade, da experiencia humana e do mundo en xeral. Polo tanto, cando se traduce non só se transvasan formas e significados lingüísticos, senón tamén aspectos culturais. Polo tanto, o que ten de especificidade cada cultura, e a súa posible expresión lingüística, revélase como indispensable no proceso de comunicación do pensamento humano e, por conseguinte, para a actividade tradutora¹⁴.

A relación entre lingua e cultura é un tema que provocou afervoadas discusións entre os lingüístas nos últimos anos. Os defensores deste vínculo lingua-cultura parten das teorías de Humboldt e dos neo-kantianos que propugnan a idea de que todo sistema lingüístico encerra unha análise do mundo interior que lle é propio e que se diferencia do doutras linguas ou doutras

12. En palabras de Vázquez Ayora: "[...] Lo que si existe es la seguridad en el traductor que conozca la lingüística y la "poética" de la traducción y posea la preparación y "documentación" necesarias, entendiéndose por estas últimas una amplia cultura general y algunos estudios sobre las especialidades que deba traducir. La profesión de traductor implica erudición. Sin una amplia cultura y formación non se puede traducir porque la traducción abarca todos los dominios". (op. cit., p. 150).

13. Isto non quita, dende logo, que haxa riscos comúns entre as culturas no que atinxe á visión do mundo, á estrutura das distintas linguas e ás gramáticas. Estes trazos comúns son os chamados "universais lingüísticos".

14. Cito de novo a Vázquez Ayora: "Siendo las diferencias de cosmovisiones la fuente de serios obstáculos en la traducción, es lógico que merecen el cuidado y la atención del traductor. Sólo podrán resolverse estos problemas por medio de la 'etnología', que en este caso no se entiende como descripción de razas sino de la historia cultural. No es suficiente conocer la lengua en su estructura sino también la "etnología" de la comunidad o pueblo que la habla. Precisamente hemos dicho que cada lengua tiene su 'genio', que consiste en un proceder particular y privativo que obedece en gran medida a sus predisposiciones culturales". (op. cit., p. 152).

etapas da mesma lingua. Nesta liña son ben coñecidos os postulados de Sapir¹⁵, Whorf¹⁶ e Martinet¹⁷ sobre a concepción da lingua como guía da realidade social. Se aceptámo-las opinións anteriores veremos que teñen implicacións para actividade tradutora.

Galicia ten unha lingua de seu e podemos preguntarnos ¿ten tamén unha cultura de seu? Nunha primeira análise dámonos conta de que a nosa sociedade, aínda que comparte padróns culturais básicos coas sociedades coas que está en contacto, foi capaz de xerar e conservar unha serie de riscos culturais que a individualizan, en teoría, como comunidade diferente. E digo en teoría porque, en realidade, eses riscos diferenciais non foron tidos en conta polo pobo galego para recoñecer, ou inventar, un país que se chama Galicia. Este posible desleixo como colectividade foise acentuando nos últimos anos e agora corre parello á desaparición vertixinosa da sociedade tradicional galega de cultura eminentemente rural. Dende hai uns 25 anos todo un mundo, que levaba centos de anos case completamente alleo ós cambios da civilización, foi perdendo a súa funcionalidade dentro da sociedade moderna e, o que é máis grave, foise deixando penetrar por elementos culturais alleos, non sempre negativos, sen saber conserva-la súa esencia; é dicir, perdeu a capacidade de adaptarse ás novas circunstancias.

A desaparición dunha cultura tradicional de base campesiña non é un fenómeno illado e pódese estudar en tódolos continentes ó longo da historia. O problema xorde cando a nova sociedade se constrúe sobre da base de padróns culturais alleos. Galicia necesita ir creando unha cultura aberta ás influencias positivas externas, pero debe garda-lo que a define e individualiza. Entre eses elementos está, sen ningunha dúbida, a lingua porque é o principal transmisor da identidade dun pobo.

15. E. Sapir, *Selected writings of E. Sapir in language, culture and personality*, Ed. D. Mandelbaun, Berkeley, Univ. of California Press, p. 162 (aínda que a cita é longa, merece a pena traducila): "A lingua é unha guía da realidade social. Aínda que se pense que a lingua non ten interese para os estudantes de Ciencias sociais, esta condición poderosamente a nosa opinión sobre os procesos e os problemas sociais. [...] Case é unha ilusión pensar que un se pode unir á realidade sen o uso da lingua, e que esa lingua é simplemente un medio para resolver problemas específicos de comunicación ou de reflexión. A verdadeira calidade do feito é que o mundo real se constrúe inconscientemente sobre os hábitos lingüísticos do grupo. Nunca dúas linguas son o suficientemente parecidas, para que se considere que representan a mesma realidade social. Os mundos en que estas sociedades viven son mundos distintos, non simplemente os mesmos mundos con distintas etiquetas pegadas".

16. *Language, thought and reality: selected writings of Benjamin Lee Whorf*, Ed. J. B. Carroll, New York, Willey. Cito da p. 50: "A lingua non é simplemente un instrumento de reprodución das ideas senón que ela mesma é a moldeadora das ideas, o programa e guía da actividade mental individual".

17. Martinet, A., *Elements de linguistique générale*, París, Colin, 1970. "A cada lingua correspóndelle unha organización particular dos datos da experiencia. Unha lingua é un instrumento de comunicación segundo o cal a experiencia humana se analiza diferentemente en cada comunidade".

Nesta situación, da mesma maneira que semella que o cambio cultural leva ó cambio de lingua, o ensino desta quedou totalmente desvinculado do estudio do contexto cultural en que esa lingua se creou e desenvolveu, e que, ela mesma, en maior ou menor medida tamén axudou a crear. Unha das consecuencias desta maneira de ensina-la lingua é que se produzan textos con feitura galega, perfectos canto á corrección ortográfica, morfolóxica ou léxica, pero sen a idiomaticidade que caracteriza un texto creado por unha persoa mergullada no que son as constantes culturais da súa sociedade. En Galicia, coido eu, estamos formando bilingües que só teñen as referencias culturais da cultura castelá e, a través dela, dunha cultura de orixe anglosaxona. Bilinguismo non implica biculturalismo e por iso a persoa que aprende o galego non recibe automaticamente as claves culturais que son o seu alicerce. Se a idea do mundo que transmite a lingua galega non coincide nun cento por cento coa que transmite o castelán, esta visión cultural distintiva hai que llela aprender ós tradutores. Desta maneira, a súa especialización en lingua galega ten que pasar polo seu coñecemento fondo da nosa historia cultural e da nosa "actualidade" cultural, algo realmente complexo e difícil de sistematizar nestes momentos.

2. Tódolos teóricos da tradución insisten na necesidade dunha formación cultural sólida para ser un bo tradutor. As palabras de Vázquez Ayora¹⁸, neste sentido, son ben explícitas: "Es una verdad poco conocida por los que no son especialistas del ramo que el traductor tiene que mantenerse informado en todo cuanto le sea posible, y que esta información es permanente, sobre todo en temas de actualidad, los acontecimientos mundiales de todo género. La experiencia nos ha enseñado que en una multitud de casos las decisiones del traductor están en relación directa con su madurez cultural y con las informaciones que asimila diariamente".

A formación da que fala Vázquez Ayora non é algo que se consiga no período dunha licenciatura. O papel da Universidade limítase a poñelos estes sobre os que se debe construír unha sólida cultura para traducir. Por iso, non se debe desaproveitar ningunha oportunidade para introducir nas aulas de lingua materna a reflexión sobre a actualidade cultural, social, económica e política do país e do mundo. O problema para nós reside na pouca dispoñibilidade de documentación redactada en galego.

E xa remato. Tódolos puntos que fun comentando neste escrito configuran un programa, quizais ambicioso, para formar verdadeiros tradutores ó galego. A función cultural, en sentido amplo, que realizan convérteos en obxectivos importantes para un ensino completo da nosa lingua.

18. Vázquez-Ayora, G., op. cit., p. 388.

ALGÚNS PROBLEMAS ESPECÍFICOS DA TRADUCCIÓN DOUTRAS LINGUAS ROMÁNICAS Ó GALEGO

Xavier Rodríguez Baixeras

Como a última vez que tiven a ocasión de participar nunha mesa redonda diante de alumnos e profesores, da Escola de Traducción, síntome obrigado a manifestar que non me considero, nin moito menos, un experto, como tampouco un teórico, da traducción, senón simplemente alguén que tenta verter á lingua galega do xeito máis verdadeiro e fermoso posíbel un texto escrito noutra lingua románica, preferentemente do catalán e do italiano. Ademais quero manifestar que foi o catalán a primeira lingua que escoitei na nenez, por ser fillo de pais cataláns e eu mesmo ter nacido en Cataluña. Así, tiven a oportunidade de verter ao catalán e de publicar a novela *Bretaña, Esmeraldina*, de Méndez Ferrín e poetas de diversos poetas galegos da miña xeración. Pero, con todo e iso, tampouco me considero un estudioso desa lingua nin do galego, senón alguén que emprega esta última como medio de comunicación e de creación poética.

Invítaseme agora a contemplar o espiñento tema sobre as dificultades da transmisión dos textos desas linguas ao galego, facendo fincapé en problemas específicos. Tentarei presentar e resolver algún, desde o meu punto de vista. Pero primeiro que nada quero afirmar que grande parte deses problemas se orixinan na propia natureza e situación da nosa lingua. Por conseguinte, opino que cómpre distinguir entre dous tipos de problemas, os sociais e os lingüísticos, sendo, como dixeran, moitos destes últimos consecuencia dos primeiros.

Por poñer un exemplo: nun texto pertencente ás últimas probas de Selectividade, e concretamente na proba de Filosofía, aparece o termo nietzscheano “inversión” (inversión de los valores, en cast.), que, por esixencias do bilingüismo e nun alarde de imaxinación, abofé, é traducido ao galego por “reviravolta” (reviravolta dos valores). O que significa que, en galego, os valores dan reviravoltas coma os carneiros ou os avións en certas probas acrobáticas. A primeira vista, calquera pensaría que o que fixo o traductor foi

confundir os niveis de lingua, os rexistros, vertendo, simplemente, por medio dun termo vulgar o que é unha noción filosófica e, por conseguinte, culta, sen pensar para nada no cómico que ía resultar ese sintagma devolto ao castelán: *voltereta de los valores*. E calquera pensaría que, mediante esta traslación, o traductor ou traductora o que pretendía era, por trabucamento, empregar o termo xenuíno galego, o máis axeitado para a ocasión. Permítaseme, con todo e iso, declarar que a tal sospeita peca de inxenua. O que ocorreu foi algo que non parece, polo de agora, ter remedio: a crenza de que existen palabras, especialmente cultas, que non teñen cabida no galego por pertenceren a unha área, a un rexistro superior, e sendo o galego unha lingua de carácter marcadamente popular, propia de xente máis ben sen educación (ou dunha minoría culta, pero, en todo caso, marxinal), o termo “*inversión*” parecería excesivo. “*Reviravolta*”, e gracias.

Trátase dun problema basicamente social, pois por fortuna hoxe dispoñemos xa de dicionarios que dan cabida a toda unha terminoloxía culta. Mais o prexuízo segue en pé. Nunca falta quen, ao follear un dicionario deses, pense: aquí hai palabra culta de máis, e pouca galega; para iso xa está o dicionario da Academia. Todo isto lévanos á idea de que un traductor ao galego debe desbotar todos eses prexuízos, posuír un concepto máis alto da súa lingua e pensar que, por medio do seu traballo, está colaborando na súa normalización (e non só normativización). E a tratar a palabra “*inversión*” como se fose algo tan galego como “*reviravolta*” ou “*pincharcarneiro*”; pois se o francés coñece “*inversion*”, o italiano “*inversione*”, o catalán “*inversió*”, o portugués “*inversão*” etc., é lóxico que os galegos tamén dispoñamos desa voz.

Así e todo, consonte nos introducimos algo máis nesta área do léxico topamos con certos problemas que, por veces, tamén son consecuencia da nosa tradicional carencia de consolidación do estándar. En xeral, trátase de semicultismos ou de variantes de evolución vulgar, admitidas polos dicionarios normativos como tales variantes; outras veces, son sinónimos. Certa vez, quixen traducir a voz italiana “*distinte*” (balze ditinte) por “*nítidas*” (cárcavas nítidas), e, no intre pensei que tamén existe “*nidias*”. ¿Nítido ou nidio?, dubidei. Aínda que “*nítida*” é a forma culta, e o texto non era precisamente vulgar, tampouco parecía mal a variante “*nidia*”, polo que, ao ser ambas normativas, o emprego de calquera das dúas era irrelevante, e, así e todo, non parecía convincente a exclusión dunha. Non é, con todo, un caso frecuente. Pero cando se trata de sinónimos como *ficar*/*quedar* a cousa é ben outra: *ficar* é verbo pouco vivo no galego coloquial, que eu saiba, sendo *quedar* máis frecuente. Tamén o cat. coñece o dobrete *restar*/*quedar*, sendo a primeira forma usada na lingua literaria. Pero nós non sabemos moi ben, ás veces, o que facer co noso “*ficar*”: se rexeitalo por ser vocábulo sospeitoso de arcaísmo ou de lusismo, ou conservalo como reliquia doutros textos anteriores, (“*fomos ficando sós*”, di Manuel Antonio), ou admitilo con reservas, para casos moi especiais, ou empregalo indiscriminadamente, como, de feito, o

atopamos en certos tradutores nada sospeitosos, por certo, de lusismo. E algo semellante ocorre con “noticia” e “nova”, e con tantos outros dobretes que continúan en situación vacilante. Aínda que penso que, cando se trata de formas xenuinamente galegas, o tradutor debe empregalas sen carácter excluín-te, tendo en conta, claro é, o seu contexto, o seu rexistro e, sempre, o seu efecto fónico. A riqueza no vocabulario, lonxe de atentar contra a normalización da lingua, contribúe ao seu asentamento e, sobre todo, á non marxianación de formas que, en caso contrario, corren perigo de esquecemento. Así, se traducimos o cat. “lilit” exclusivamente por “leito” estamos omitindo unha voz tan nosa como “cama”, e se traducimos “me’n vaig al lilit” por “vou ou marcho para a cama”, estamos esquecendo unha frase tan nosa tamén como “voume deitar”. É, por tanto, tarefa primordial do tradutor o emprego da variante máis axeitada en cada caso. Pero para iso, creo eu, non parecen existir receitas máxicas.

Outro fenómeno polo que, ao traducir doutras linguas, apreciamos a situación, aínda algo precaria da nosa, ou, en todo caso, de difícil adaptación a textos de carácter culto, é o das exclamacións, así como tamén o de grande cantidade de modismos. Canto ás primeiras, ás veces parecen faltar, ou non estar ben codificadas ou asentadas. Por exemplo, moitas veces parece forzada a forma “meu Deus”, que presenta resonancias arcaicas. E o que en castelán é “de tal palo tal astilla”, o cat. tradúceo por “els plats s’assemblen a les olles” e tamén si “el pare és músic el fill és ballador”, modismos perfectamente asimilábeis por unha lingua burguesa. Pero, ¿como assimilar o galego “fillo de porco, marrán seguro”? Menos mal que dispoñemos de “tal o pai tal o fillo”, se cadra sinxelo de máis. Sen embargo, o tradutor ao galego ten que facer ás veces tamén de investigador. Os dicionarios normativos non proporcionan, sobre todo neste campo dos modismos, abundantes posibilidades, de maneira que, para lograr unha traducción de calidade, debemos consultar outros dicionarios especializados, ou ben recorrer a textos clásicos, cando non parar mentes na fala popular, tratando, claro é, de respectar o rexistro. Non parece correcto traducir “el marques la va engegar a tomar vent” por “o marqués mandouna a munxi-las galiñas”, “a capa-lo grilo”, a “murar”, a “cazar biosbardos”, a “rañala”, para non falarmos de certas expresións grosseiras que de cotío se empregan na TV galega e que o único que demostran é a incompetencia do tradutor ou traductora. E xa que falamos de carencias, é curioso constatar a de certas onomatopeas. ¿Como traducir o “buc buc” que fai un can nun conto de Dino Buzzati? ¿E “guau guau” como os galegos escoitamos ao can? En portugués non existe tal onomatopea. ¿Ou escoitaremos “ham, ham”, coma os romenos? ¿E o canto do galo? ¿Escoitaremos “chicchiricchi” coma os italianos, ou “cocoricó” coma os franceses? ¿Ou “cucurigú”, coma os romenos? De feito, os galegos medievais seica escoitaban “cocorocó”, tal como está documentado. Pero, ¿e agora? Os portugueses escoitan “quiqueriqui”...

Tense dito máis dunha vez que a traducción entre dúas linguas romances non ofrece tantas dificultades como a que se efectúa a partir doutras linguas. Eu sospeito que, no que respecta ás primeiras, ás romances, a dificultade é de signo distinto, doutro teor, e que radica, precisamente, na similitude entre ambas. En principio, sería, coma tal, o portugués a lingua desde a cal a versión resultaría máis cómoda. Pero se, por exemplo, lemos as versións castelás que o noso Valle Inclán fixo de Eça de Queiroz, podemos apreciar dous fenómenos: que verter do portugués non é tan doado e que non é privativo dos grandes escritores seren grandes tradutores. Como escribe Octavio Paz a propósito dos textos poéticos, 'los poetas casi siempre usan el poema ajeno como un punto de partida para escribir su poema'. Pero volviendo ao catalán e mais ao italiano, eu diría que estas linguas presentan un grao de precisión moi alto, e que autores como Pavese, Buzzati, Manzoni ou Pere Calders supoñen sempre un reto para un traductor que, como o galego, é dono dunha lingua máis ben confusa, como o é a súa natureza, a súa historia, o seu xorne.

Disque tamén o coñecemento da lingua orixinal non é tan necesario como o da lingua á que se traduce. Creo, con todo, que un bo traductor convén que estea familiarizado non só coa lingua orixinal, senón tamén coa cultura do país á que esa lingua pertence. En todo caso, non é posíbel xeneralizar, pois non tódolos escritores esixen os mesmos coñecementos lingüísticos. Non é igual ler a Buzzati que a C. Emilio Gadda. Pero cando o traductor sospeita que unha pasaxe dun texto esixe un esclarecemento e goza da oportunidade de aconsellarse co autor, máis dunha vez, perante a resposta deste, ten recibido unha sorpresa. Cando certa vez lle preguntei a unha poeta catalana cal era o significado exacto da súa locución "a tomb de cel", respondeume: "o ceo experimenta un cambio de dirección" (fa un tomb): pero o cambio é, ademais, axeitado, porque en cat. "venir a tomb" significa "vir a propósito". Certamente, aínda coñecendo o significado das locucións, non era doado adiviñar a intención da autora. Ende ben, menos doado aínda foi trasladar todo iso ao galego. A lingua orixinal, pois, xoga ás veces con conceptos que son mesmamente intraducibles. Outras veces, preséntannos palabras que, por tratarse de linguas próximas, e dado o significado da frase, aparecen como "falsos amigos", como cando Pirandello, nunha anotación escribe: "con orgasmo d'atroce e quasi feroce commozione", isto é, con ansiedade, que, doutro xeito, sería atrevemento de máis.

Pero tamén a lingua á que se traduce esixe o seu uso correcto, e é aquí onde o traductor se converte nun normativizador, sexa cal for o rexistro que está a empregar, sexa cal for o medio de comunicación no que usa a súa propia lingua. Velaquí algúns requisitos básicos:

—Uso apropiado do substantivo ou adxectivo no contexto: o it. "campagna" non pode ser traducido por "agro" ou "eido" se non fai referencia expresa a terra cultivada.

O adxectivo cat. “ombrívol” non se pode traducir por “sombrizo” se non cualifica a un terreo. Do contrario, é “sombrio”.

—Os cultismos deben manterse. Agora é posíbel por mor da súa incorporación ao dicionario.

—Omisión dos posesivos: cat. “va foradar el seu barret”: gal. “furoulle o sombreiro”.

—Uso correcto da forma enclítica do pronome persoal. Este fenómeno é importante, e non só desde o punto de vista gramatical. Por sorte dispomos xa de gramáticas que afrontan este problema de maneira científica. Inflúe decisivamente no ritmo da frase.

—Moitos verbos, a diferenza de nas outras linguas, non coñecen en galego a forma pronominal: cat. “s’h clavat una espina”: gal. “cravou unha espiña”.

—É moi galega a repetición anafórica por medio do pronome persoal obxecto indirecto. It. “venivo per dire una parolina a Tonio”: gal. “viña para dicirlle (ou lle dicir) unha palabriña a Toño”.

—Unha das diferencias máis características entre o galego e o portugués e as outras linguas románicas é a ausencia dos tempos compostos, con algunha excepción. Esta ausencia é, por veces, problemática. Por exemplo, en Manzoni: “quando io avrò durata l’eroica fatica di trascriver questa storia ¿si troverà poi chi duri la fatica de leggerla...?” Non parece posíbel en galego “cando eu soporte a fatiga”, acción simultánea, e non é posíbel o que en castelán sería: “cuando yo haya soportado la fatiga de...” Cómpre, por tanto, unha transformación.

—É absolutamente galega a resposta a unha pregunta usando unicamente a forma verbal. Un exemplo, onde o cat. usa o pronome “hi” (coincidente ás veces co it. “ci” ou “vi”): “-¿Que t’han presentat als veins? -M’hi han presentat”: gal. “-¿Presentáronche aos veciños? -Presentaron”.

—Cómpre procurar a riqueza dos adverbios para evitar a repetición. E o mesmo cabe dicir das conxuncións. Penso principalmente nas adversativas e concesivas.

—Transcrición de modismos. It. “voler raddirizzar le gambe ai cani”, cast. “pedir peras al olmo”, gal. “pedirlle landras ao castiñeiro”, “Pedi-lo demo e a aña”. Ou tamén: it. “darla a gambe”, cast. “salir por pies”, cat. “comes ajudeume”, gal. “chamar aos pés compañeiros”.

—A lingua italiana soe empregar con moita frecuencia palabras como-dín e numerosas exclamacións: ma, perdio, scusa, via, ma che, sfido, ecco, già, per carità, Dio mio... Non resulta doado atopar ás veces a versión galega correspondente.

—En determinados contextos non resulta inconveniente procurar unha frase de estrutura coloquial, no canto da máis literal: it. “altro que se mi aveva visto!”, gal. “¡claro que me vira!”, pero tamén: “je (logo) non me ía ver!”. Outro exemplo: it. “sensa fissa dimora; però una dimora l’aveva”, gal. “pero

unha morada, tíña”; mais tamén: “pero ter tiña unha morada”. E aquí aproveito para sinalar que coido moi necesaria a lectura e análise dos grandes prosistas galegos (grandes, algúns, especialmente no que respecta á lingua) como García Ferreiro, Cotarelo Valledor, Otero Pedraio, García Barros, etc.

—Deixei para o final o que, para min, reviste importancia capital: o nivel fónico. Creo que, neste aspecto, o catalán presenta unha maior dificultade en xeral, pola súa condición de lingua oxítone, isto é, chea de palabras agudas e monosilábicas. Con todo, non existe lingua –e moito menos estilo– que poida ser trasladado sen moita dificultade. E en calquera momento ese estilo esixe ser violentado para que chegue harmónico e con ritmo aos ouvidos do lector. Este pide fidelidade, pero tamén prosodia, e o bo traductor é para min o que é capaz de conxugar ámbolos elementos. A frase de Manzoni “sembraba un atroce scherzo” non pode ser traducida por “parecía unha atroz broma”, senón por “unha broma atroz”, pese a non sermos fieis. Creo que non é tan importante traizoar minimamente o significado como traizoar a música, que é inalienábel da personalidade do autor.

O OBRADOIRO DE TRADUCCIÓN DA UNIVERSIDADE DE OXFORD

John Rutherford
Oxford University

A comezos do ano pasado, o lector de galego da Universidade de Oxford, Benigno Fernández Salgado, e mais eu buscamos algunha maneira de conseguir que un maior número de estudantes británicos se animasen a aprende-la lingua galega. Desde que se fundou o Centro de Estudos Galegos de dita Universidade en outubro de 1991, isto é unha das nosas meirandes preocupacións. E non é unha tarefa doada nunha universidade e nun país nos que o mesmo castelán é minoritario entre as linguas estranxeiras; pois o francés e mailo alemán son, con moita diferenza, os idiomas que máis se estudian alí. Ademais, o galego non forma parte obrigatoria de ningún curso da nosa universidade, só é unha opción entre moitas. Despois de matinar bastante, ideámo-lo que sería o primeiro taller de traducción da Universidade de Oxford. Tanto Benigno coma min compartíamo-la crenza de que os estudantes británicos atoparían máis atraente a aprendizaxe do galego a través da traducción en grupo cás tradicionais clases de gramática.

A verdade é que non me gusta o emprego, bastante de moda hoxe en día, do termo “taller”, en inglés *workshop*, para se referir a actividades intelectuais e académicas. Parece reflectir certo sentido totalmente infundado de culpabilidade por non estarmos facendo un traballo físico con resultados evidentes e materiais. Pode representar un torpe intento de disfrazalo traballo intelectual de traballo manual, ou sexa unha concesión máis ós valores imperantes, contra o que tiñamos que estar loitando. Recórdame aquel chiste do profesor que chega ó seu taller de non sei que, e que se desculpa cos alumnos dicindo que se lle descompuxo o coche e tivo que levalo ó seminario para que llo amañasen. Pero a pesar de todo decidimos quedármolos co termo *workshop*, porque non atopamos outro xeito de indicar cunha palabra a novidade e o carácter experimental e cooperativo da nosa iniciativa.

A resposta que tivemos veunos confirmar que hai bastante interese por este tipo de actividade. O obradoiro –gústanos máis este termo, polas súas

resonancias artesanais e santiaguesas– comezou a traballar en abril de 1992 e atraeu entusiastas de tódalas clases: estudantes de primeiro, de segundo e de derradeiro ano, estudantes de posgrao e profesores. Fomos catorce persoas os que nos xuntamos semanalmente para traducir de maneira cooperativa varios textos galegos ó inglés. Catorce é un número de asistentes máis que respectable no hispanismo de Oxford, e forma un grupo de tamaño ideal para que poida funcionar ben un obradoiro deste tipo. Para asistir ó Obradoiro non se requiriu dos estudantes ningún coñecemento previo do galego, soamente do portugués ou do castelán, pois non é difícil achegarse ó galego a través de calquera destas linguas, e, efectivamente, somos moitos os galegos e non galegos que aprendemos este idioma dende o castelán. Tódolos participantes comezaron cun bo coñecemento do castelán, mais aqueles que tamén sabían portugués encontraron a aprendizaxe do galego moito máis doada.

Axiña foi xurdindo un método de traballo. Decidimos traballar con relatos curtos do galego contemporáneo, empezando por “Que non quede nada” de Manuel Rivas, publicado na súa colección *Un millón de vacas* (1989). Eliximos este relato para inicia-lo labor do obradoiro porque nos parecía sinxelo e exento de dificultades lingüísticas. O proceso de tradución revelaríano-lo superficial e pouco axeitado da nosa apreciación. Moitas veces un dos maiores logros da arte consiste en esconde-la súa propia natureza artificiosa, en parecer espontánea e natural, e isto é o que pasa cos mellores relatos de Manuel Rivas. Polo tanto, a tradución de “Que non quede nada” deunos moito máis que facer do que pensabamos.

Na primeira sesión do Obradoiro distribuímos, co texto orixinal galego, copias dunha tradución literal castelá, para supli-la falta de dicionarios galego-ingleses. Animamos ós participantes a traballaren ata onde fose posible co orixinal galego, e a recorrerren á versión castelá só en caso de necesidade. A inexistencia dun dicionario galego-inglés é un problema, pero ten unha vantaxe, porque obriga a pensar con coidado no texto orixinal en vez de caer na preguiza de simplemente ir buscando as palabras descoñecidas unha por unha no dicionario bilingüe, cousa que acostuman face-los estudantes de castelán, con resultados ás veces desastrosos.

Nesa primeira sesión o profesor Fernández Salgado tamén leu o texto orixinal e fixo observacións sobre o autor e da gramática e pronuncia galegas. Logo, asignamos a cada participante un anaco do relato e pedímoslle que fixese, nos días seguintes, unha tradución bastante literal na que incluíse diferentes posibilidades para verbas ou frases concretas. Coa axuda do ordenador, xuntamos estas primeiras traducións para así termos unha primeira visión sobre a que traballar.

Despois, en sucesivas sesións semanais ó longo do trimestre, o grupo estudiou este borrador frase por frase, discutindo pormenorizadamente as traducións dadas e as moitas outras que se lle ían ocorrendo a cadaquén. Se se quere, a identidade do traductor de cada anaco pódese suprimir, para evi-

tar posibles rivalidades, confrontacións persoais e outras situacións violentas, pero no noso obradoiro isto non foi necesario posto que se estableceu axiña un ambiente moi harmonioso. Sempre intentamos fomentar un espírito de colaboración para evita-la competición entre os alumnos, convencidos de que os nosos gobernantes están profundamente equivocados ó pensar que as leis do mercado teñen que prevalecer no ensino. ¿Cando se darán de conta estes señores que a aula non é unha praza de abastos?

Noutros talleres de traducción dos que teño oído falar si que existe, polo visto, un aire tenso de rivalidade, pero creo que isto é porque neles cada participante traduce inicialmente o texto enteiro, de xeito que cada traducción, despois de tanto gasto de tempo e esforzo, está en continua competencia con tódalas outras traduccións. Eu recomendaría o noso sistema, que evita rivalidades persoais e non require dos participantes que gasten moito tempo facendo traduccións o noventa por cento das cales vai ter que ser rexeitado.

En cada sesión, o profesor Fernández Salgado fornecía explicacións dos puntos gramaticais ó iren aparecendo, e lía cada pasaxe antes de ser discutida. O meu traballo era comenta-los problemas teóricos e prácticos, situándoo no contexto xeral dos principios, métodos e obxectivos da traducción literaria.

Ningunha decisión acerca da versión final foi imposta por ninguén. Todo foi obra dun consenso xeral. Por exemplo, despois dunha longa discusión sobre a enigmática relación entre as palabras 'que non queda nada' e o relato que encabezan, chegamos á conclusión de que se referían á paulatina perda de ilusión e de ideais que experimenta o protagonista, e que culmina na conversión do parauguiñas en fusil. Nisto pódense observa-las razóns polas que os títulos das obras literarias teñen que se-lo último en traducirse. Para traducir este título ningunha versión literal polo estilo de *let nothing be left* era aceptable, e pasamos un longo tempo a falar do problema sen chegar a unha solución que nos gustase. Foi unha alumna de primeiro ano quen tivo a excelente idea –bo exemplo da creatividade da mellor traducción literaria– de propoñer como traducción deste título a cita o derradeiro verso da canción inglesa *The Little Nigger Boys*, na que os negriños van morrendo un por un ata que non queda ningún deles. *And then there were none* conserva, coidamos, o aire enigmático e poético do orixinal, a mesma relación indirecta, tanxencial, co texto, e incluso o mesmo ritmo dactílico; isto último por pura casualidade, sen dúbida, pero así suceden as cousas ás veces na creación literaria, e o acerto non é por iso menos válido. Todo este incidente é un exemplo de como a experiencia do Obradoiro é moi útil e saudable para que o profesor conserve a debida modestia e humildade, pois a arrogancia é imposible ante un alumnos que unha e outra vez atopan solucións moito mellores e máis imaxinativas cás súas propias. Coa súa xenerosidade de sempre, o mesmo autor confesounos que nunca se puxera a pensar na relación lóxica entre o título e o relato, porque o título se lle ocorreu de maneira intuitiva;

pero que a nosa análise lle parecía acertada, e que lle gustaba máis o título inglés có galego.

Manuel Rivas fíxonno-lo honor de asistir á sesión na que rematámo-la traducción deste relato, e a súa presenza foi un grande aliciente para todos. Así puidemos preguntarlle, por exemplo, se o fillo mantén o paraugas en sentido vertical ou horizontal ó darlle voltas entre as mans ó final do relato; porque no primeiro caso o verbo inglés máis adecuado sería *to turn round*, mentres que no segundo sería *to turn over*. Este é un bo exemplo da necesidade dunha constante visualización das escenas evocadas ó facer traducción literaria, cousa que non sempre fan nin os tradutores profesionais. Despois de pensalo moito, o escritor respondeu que, en vista do que o neno fai inmediatamente despois co paraugas, nese momento mantíñao en sentido horizontal.

Tódolos asistentes ó obradoiro participaron de cheo nas animadas discusións, mesmo ás veces acaloradas pero sempre con bo ton, en estraño e notable contraste cos lúgubres silencios que tan a miúdo caracterizan as clases normais de traducción, en Oxford polo menos. O resultado de todo isto foi que o avanzar ó longo do relato fíxose certamente de vagar, levándono-lo trimestre enteiro a traducción desta e doutra pequena peza de Manuel Rivas. Con todo, a ninguén lle importou isto, xa que todo o mundo rematou coa impresión de que aprendera, dunha maneira desenfadada, algo non só da lingua, da literatura e da cultura galegas senón tamén das técnicas e dos problemas da traducción literaria, e mais –para sorpresa de moitos deles– das complexidades do idioma inglés. Creo que os participantes agora comprenden ben, por exemplo, por que levou sete anos traducir *La Regenta* ó inglés.

Dende que rematamos este primeiro ensaio, usamos este mesmo método para traducir *Un millón de vacas*, o relato que dá título á colección de Rivas, despois dous relatos de *O crepúsculo e as formigas* (1958) de Xosé Luís Méndez Ferrín, e logo outro de Álvaro Cunqueiro, *Unha siria en Ribadeo*.

Disque a traducción en grupo, “traducción en comisión” como é alcuñada polos seus detractores, adoita producir prosa sen personalidade propia e sen sabor de seu. Eu, pola contra, penso que un grupo como noso do Obradoiro oxoniense, traballando en harmonía, con vigor e entusiasmo, xera a súa propia e forte personalidade colectiva que se reflecte nas traduccións que produce. ¿Acaso un cuarteto de corda ou unha orquestra non poden ter tanta individualidade coma un solista?

Que os lectores das nosas traduccións dos dous relatos de Manuel Rivas xulgan por si mesmos.

AND THEN THERE WERE NONE

He had sworn never to buy his son a toy weapon.

He had been a Greenpeace activist, he still paid his annual subscription, and he felt a fond nostalgia whenever he saw a peace march on television

defying the order not to enter the Nevada desert, where nuclear scientists were ecstatically sowing monstrous mushrooms in craters. His work as a rep took up all his time. He had married, too. And had a son.

"A son?" Nicolás had asked with a shocked look. He was a fellow-activist from the old days, and they had run into each other at the airport.

"Well, yes," he had said, feeling somewhat uncomfortable. He had never thought that such matters needed explanation. You have a son and that's that.

"No, listen. I only asked because of the courage it must take. I think you've got to be brave to had a son. I wouldn't be capable of coming to a decision like that. It would make my head spin."

The truth was that he had never thought about what it means to have a son. He'd married he'd felt like it and had had a son for the same reason. But Nicolás was still staring at him with the eyes of a confessor tormented by the sins of others.

"Don't you see? I think you've just got to regard it as a biological fact, without looking for a deep and hidden meaning. It's a question of accepting our animal nature. A child makes you feel good, that's all, just like an animal. Rediscovering our animality as something positive."

Nicolás laughed. He was a biologist, after all.

"I don't know. For me it's as if you and your wife had decided to play God for a moment. To bring someone into this world must be beautiful, but...it's so terrible as well. I don't know."

"Look, he's always waking up in the night. He calls out for us, and then he goes back to sleep. Several times at night. Maybe you are a god, but you're a knackered god. He couldn't give a damn. Sleeps whenever he wants."

Now they both laughed.

"Do you tell him stories?"

"You've no idea. I've told him thousands. When I'm at home, that is, I'm always on the move, you know, this bloody job of mine. There are nights when I tell him three or four stories and fall asleep before he does."

"What kind of stories? What are they about?" said Nicolás, mischievously.

"Oof! Mostly stories about animals. He loves animal stories. Animals with babies, and along come the hunters, and all that. I always try to make the wolf a goody." This last he said winking in an equally mischievous way.

"I'd like to see him sometime", said Nicolás as they parted.

His friend waved a last goodbye from beyond the glass door and he made his way to one of the airport shops. He always took a present back for his soon. There wasn't much choice. Mostly plastic guns. There were all kinds. The cowboys's colt, a special agent's pistol complete with silencer, a rifle with telescopic sights, a laser machine gun. And artillery too, and tanks,

and the most sophisticated developments in star wars. He walked past all of them with a look of disgust and finally chose a small umbrella of clear plastic with stickers of cute little animals on it.

When he arrived home, his son was asleep.

"I've brought this for him," he said with a smile.

"It's nice," said his wife.

Next morning, his son asked, "Are you going to work?" He replied, sadly, that he was and his son burst into tears.

"I've brought something for you," he said, jumping out of bed. His son stopped crying and waited eagerly for him to unwrap the present.

"Look, it's got pictures of Snoopy on it," he said with satisfaction, handing him the little umbrella.

His son looked at the present, turned it over to see all the animals, and seemed pleased.

Before he left, he gave him a kiss and ruffled his hair. He was about to open the door when he heard his son calling him. He turned round and saw him there, one leg thrust forward and the umbrella up against his shoulder in a perfect shooting position.

"Bang! You're dead, Dad!"

ONE MILLION COWS

She was not dressed in black, but in a blue and white print dress, and over her shoulders she wore a shawl the colour of old silver that looked like an extension of her hair. She signalled to me to stop from the shade of the bus shelter and, when I pulled over, she peered in through the car window, her owl-eyes staring at me from behind tortoise-shell glasses.

You'll be going to Vigo, won't you?

She asked as if there really weren't anywhere else I could go. Thank you, son, you've saved my life, she said after making herself comfortable in the seat and patting her hair with her hands. The pips on the radio signalled five o'clock in the afternoon and were followed by the news jingle. Oblivious to the intrusion, she explained straight away that she missed the bus and that she had an appointment at the doctor's. At my age it's all aches and pains, son, being old is a trial. In Galicia, the newsreader was saying, there are approximately one million cows. Oh, come now, I said out of politeness, don't say that. Nonsense, she said, they must think we're stupid, one million cows! They talk nonsense all day long. I switched off the radio and she turned towards me with a look of satisfaction. Nothing they say is true, son, nothing they say is true.

She asked me where I lived and I replied that I didn't really know. I'm always on the move. She smiled. The things you youngsters get up to! I've

lived in Madrid. Do you know Madrid? I lived in Madrid until very recently. I have a son there, he went to work and married there too. One day he turned up at home, in Soutomaioir, I was peeling the potatoes and he said to me come on, mum, get your things together and come with me. And I said to him but son, what do I do with the animals, and the house, who's going to look after the house? And he said look mum, someone will look after the animals, we'll leave them with the neighbours, and the house, no-one's going to take the house away. And that's what happened. I went off to Madrid.

And did you like Madrid?

What?

Did you like Madrid?

Oh yes. I liked it a lot.

The old lady, rummaging in her handbag, took out a small mirror and lipstick.

I liked it a lot, she said after the transformation. But I couldn't sleep. My son lived in a flat, a tiny flat, but it was all right. Well, it was passable. My daughter-in-law, she's a real gem. I always wanted him to find a local girl, but anyway he got married there, and I tell you she's a wonderful girl, a bit on the thin side, perhaps, but a fine wife for him. She wouldn't let me do a thing. She wouldn't even let me wash up. Mum -she'd say in Spanish: she used to call me mum- have a rest, you've done quite enough in your time. No more than anyone else, my dear. No mum, do sit down. But oh dear, son, the last thing I could do was sleep. The walls are paper thin, you see. The people in the upstairs flat had a baby, a tiny little thing which is used to cry, of course. The cot was right above my room. Would you believed those wretched parents didn't even get up to comfort him? Night after night and the child crying like a lost soul, until he would stop from exhaustion, the poor lamb. As for me, it made my blood boil. I met the mother in the hall one day, and I gave her a piece of my mind, I swear I did. I told her they must be heartless, letting the poor baby cry like that. You'd never guess what that shameless hussy replied. You mind your own business. That's what she said to me, damn her. But that wasn't the worst of it.

I looked at her out of the corner of my eye. Her lips were pursed and she was wringing her hands.

The worst of it was that my daughter-in-law said exactly the same to me. It's none your business, mum, everyone has their own life to lead. That night the child cried again. It made my blood boil. So I left. What do you think of that? I left the very next day.

As we drove down Meixueiro Hill, the chaotic silhouette of Vigo stood out below us like a overgrown strip of land in the paradise of the bay.

Are you going to the Hospital?

No, no. Drop me off at the edge of the town and I'll make my own way from there.

If you like, I can take you to the doctor's; I've got plenty of time.

She refused again, but when I stopped the car at the traffic lights at the Praza de España she put a hand on my knee and came closer as if to tell me a secret. Do you know where the Nova Olimpia disco is? I was surprised, but I told her that I did. Yes, I think so. Leave me there then. Today there's a dance for senior citizens. See? When I came back from Madrid, I got myself a boyfriend.

He wouldn't be a doctor by any chance?

Of course not! she said crying with laughter.

Membros do Obradoiro de Traducción da Universidade de Oxford

Claude Bahoshy

Helena Bufferry

Xosé María Castro Erroteta

Silvia Coll-Vinent

Claire Daniel

Charlotte Eimer

Benigno Fernández Salgado

Erlca Mlburn

Richard Peters

John Rutherford

Michael Shaw

Marilise Turnbull

Kathryn Tyson

A TRADUCCIÓN EN EUSKADI

Josu Zabaleta

Introducción: Definición do obxecto

Nesta breve exposición vou tratar de definir cal é a función que cumpre hoxe en día a traducción en lingua vasca, a traducción cara á lingua vasca sobre todo, no noso país, en que situación se desenvolve a actividade dos tradutores de lingua vasca, e que consecuencias se derivan de todo isto para os tradutores.

Dentro desta actividade nosa, que parecía ser sempre a mesma, estanse distinguindo cada vez actividades máis diversas: a imaxe de homoxeneidade está a desaparecer.

Como primeira aproximación, o primeiro dato que vén á mente cando se fala do euskara é que se trata dunha lingua minoritaria; á parte dos tópicos da súa rareza e da súa dificultade, que teñen pouco lugar entre a xente sería que somos nós.

Isto condiciona, sen dúbida ningunha, a traducción á lingua vasca e da lingua vasca en moitos aspectos. Poderíase facer aquí una reflexión xeral sobre a traducción nas linguas minoritarias e as condicións que a determinan.

Coido que todas estas reflexións poderían axudar a aclarármonos, cadaquén na súa propia situación, verbo das condicións nas que cada un de nosoutros desenvolve o seu traballo. Coido mesmo que podería, e debería, establecerse unha especie de tipoloxía da traducción nas linguas minoritarias –visto que el é o tema que máis nos cadra común nestas xornadas–, poderíase determinar unha serie de trazos comúns que agrupen a determinados tipos de traducción ou situacións de traducción, de maneira que poidan incluso procurarse solucións comúns en bastantes casos. Estou convencido de que para establece-la tal tipoloxía debería tomarse como punto de partida precisamente a función da traducción en cada lingua e en cada situación.

No que a min toca, vou restrinxi-lo obxecto desta exposición ó caso da traducción en euskara, que probablemente é bastante típico, e por isto mesmo exemplar. E para situa-la traducción en euskara voume limitar a facer

unha breve reseña histórica do desenvolvemento da mesma, sobre todo durante estes últimos 15 anos, e ver de tira-las consecuencias teóricas e prácticas que se poidan derivar destas consideracións.

A lingua vasca ten unha certa tradición traductora desde os seus primeiros testemuños escritos. A mesma tradición escrita non é moi abundante en euskara, nin sequera moi antiga. O primeiro libro escrito en euskara publicouse o ano 1545. O segundo libro publicado foi xa unha traducción do Novo Testamento, realizada polo ministro calvinista Joannes de Leizarraga. E, de tódolos libros que se publicaron desde esa data ata a perda definitiva dos foros vascos o ano 1876, no 48,6% de los casos tratábase de traduccións. Velaquí un dato abondo para medi-lo peso específico da traducción na tradición escrita en euskara.

A historia da lingua vasca durante o século seguinte é bastante coñecida: é a historia dun retroceso continuo do uso do euskara por efecto sobre todo da implantación do ensino obrigatorio en español, do desterro do euskara do ensino e da vida pública (a lingua da burguesía vasca foi o español) e as diversas vagas de inmigración (que comezan coa inmigración á minería e á industria biscaíña desde o século pasado, ata a inmigración masiva trala guerra civil ata comeza-los sesenta) e emigración (sobre todo do País Vasco Norte cara ás cidades francesas e América e a emigración forzada, desde o punto de vista cultural máis importante, de toda a intelligentsia vasca cara a América trala Guerra Civil, que deixou desmantelada toda a cultura de expresión euskaldún durante varias décadas).

Historia recente do desenvolvemento da traducción en lingua vasca

Ó media-los anos sesenta iniciouse no País Vasco un movemento de recuperación cultural, paralelo á radicalización do movemento nacionalista. Créanse as primeiras escolas en lingua vasca, as edicións en lingua vasca empezan a coller forza, o movemento cultural florece en moitas fronte: música, teatro, radio, etc. E todo isto aumenta, como é de supoñer, a demanda de traduccións, sobre todo destinadas á educación en lingua vasca.

Este proceso acada moitísima máis forza e acelérase co advento do estado das autonomías no estado español e a constitución, primeiro, do Consello Autonómico Vasco e da Comunidade Autonómica de Euskadi, máis tarde. En menor medida incide a constitución da Comunidad Autonómica de Navarra.

A demanda de traduccións vai subir vertixinosamente en moi poucos anos. A primeira gran demanda de tradutores vén da propia Administración Autonómica que, antes mesmo de que unha lei determine o seu bilingüismo oficial, xa se dota de tradutores que a fagan aparecer bilingüe: os concellos, as deputacións, consellerías do goberno autónomo... procuran afa-

nosamente tradutores –externos de primeiras, funcionarios logo– que traducen os seus textos, rótulos, ata discursos, ó euskara. A dirección da tradución é sempre a mesma: do español –lingua da Administración– ó euskara.

A segunda gran demanda de tradutores provén dos medios de comunicación, sobre todo da televisión vasca, sendo un dos seus fins fundacionais precisamente a súa función pedagóxica: apoia-la normalización e o ensino do euskara. Ninguén se non decata do enorme consumo de traducións coa enorme demanda que este medio xera.

Á vez que estes procesos, quizais adiantándose un algo a eles, produciu-se un gran aumento na demanda de traducións literarias e de textos para o ensino. Movemento que é, en realidade, independente dos dous anteriores, pois que aqueles proveñen do mesmo suxeito: os entes públicos; mentres que o demandante de traducións literarias (por moi pedagogizadas que estas estean) e de libros de texto traducidos é outro certamente.

A Academia da Lingua Vasca, que entre nós xogou moitas veces un papel de vangarda nestes temas e chegou a reunir ó redor dela moitos esforzos, soubo prever este rapidísimo aumento da demanda de traducións e xa o ano 1980 creou unha Escola de Tradutores en San Sebastián; no entendido de que o día en que as institucións públicas vascas –Goberno autónomo ou Universidade– tivesen competencias para asumir esta escola así o fixesen. Ora que esta previsión non se cumpriu: o Goberno Vasco creou outra escola paralela de tradutores de ámbito legal; e, ó cabo duns anos de crise, ámbalas escolas desapareceron. Agora existen, máis ben mal que ben, uns cursos post-grao de tradución na Universidade do País Vasco e outros na Universidade de Deusto –no noso país as cousas fanse de dúas en dúas ou non se fan–, á espera de que a Universidade do País Vasco organice, non sabemos en que prazo, pero esperamos –esperemos– que axiña, os estudos para a licenciatura en tradución.

Da Escola de Tradutores de San Sebastián xurdiu a Asociación de Tradutores, Correctores e Intérpretes de Lingua Vasca. Os seus profesores publicaron varios libros de teoría e ensino da tradución. E dela mesma xurdiu tamén a revista Senez, dedicada á tradución e mais á terminoloxía.

Sectores nos que se desenvolve ou non a tradución

Logo desta primeira aproximación, merece a pena analizar con algo máis detalle, e sector por sector, a tradución en lingua vasca. Sen esquecermo-la perspectiva histórica, pois que a situación cambia con suma rapidez.

Ó final de todo poderemos facer repaso das características comúns de toda a tradución en euskara.

a) A traducción na Administración

Se hoxe en día hai no País Vasco uns 200-230 tradutores –EIZIE, a Asociación de Tradutores, Correctores e Intérpretes de Lingua Vasca, agrupa a 170 tradutores–, a Administración, nas súas diversas ramas, dá traballo a máis de un centenar deles. Destes, arrededor de 90 son funcionarios ou contratados directamente; ademais, a mesma Administración contrata traducións a varias empresas de traducción que traballan en boa parte para ela.

Moitos destes tradutores –sobre todo os ocupados en concellos– traballan illados; outros –funcionarios ou contratados en institucións maiores: deputacións, seccións do goberno, parlamento, etc.– traballan en grupo.

A penas hai medios de coordinación, fóra dos que cadaquén procura. Non existe unha base de datos, nin un BBS en común; só algunhas iniciativas esporádicas, mais nada permanente que permita a unificación de criterios. Illamento que non é máis que o reflexo da falta de coordinación e a autarquía existentes nas diversas institucións.

Reflectíndose o mesmo na diversidade de status que estas institucións atribúen ós seus tradutores. Por exemplo, no que fai ó status definido pola contratación, hai desde tradutores-telefonistas ata tradutores-dinamizadores culturais; definidos case todos como tradutores-intérpretes.

Unha boa parte dos tradutores que traballan para a Administración carecen de preparación específica para a profesión de tradutor, e máis aínda para a traducción de temas xurídico-administrativos. No mellor dos casos son filólogos.

Tampouco existe unha terminoloxía definida e aceptada en euskara no campo da administración. Hai algúns vocabularios (euskara-español-francés-inglés), que non responden ás necesidades do tradutor. Teoricamente, nin sequera foron elaborados para os tradutores; ó menos non se presentaron como tal. E a cada paso son menos aceptados polos tradutores, visto que non se elaboraron tendo en conta os principios da traducción e non dan resposta ás necesidades que xorden cando se traballa con linguas de tipoloxía tan diversa como é o caso do euskara e o español.

Evidentemente, se non existe unha terminoloxía administrativa que satisfaga as demandas dos tradutores, menos aínda se conta coa correspondente fraseoloxía. E non podía ser doutro xeito; pois que se trata de crear, precisamente por medio da traducción, unha nova linguaxe ata o momento inexistente en euskara: a linguaxe administrativa, con tódalas súas convencións terminolóxicas e fraseolóxicas. Por isto, a linguaxe administrativa foi –e segue a ser– xustamente un dos campos de batalla máis anárquicos no proceso de normalización e normativización do euskara: foi demasiada a xente investida –por autoridades que nada teñen que ver coa vida académica nin co coñecemento lingüístico– coa toga de doutor, dando en definir modelos lingüísticos que en máis dun caso non pasaron de ser, non xa tecnolectos ou sociolectos moi restrinxidos, senón simplemente “monolectos”.

Isto é posible porque a linguaxe administrativa en euskara a penas cumpre a función comunicativa, nin sequera restrinxida, que cadra esixirlle a todo texto. E non a cumpre, entre outras razóns, porque se dirixe a un grupo social do que a lingua de administración e de educación foi o español (xa que os máis novos, educados en proporcións crecentes en euskara, son suxeitos administrativos a través dos maiores: comunicándose eles coa Administración e a Administración con eles a través dos seus maiores precisamente). Polo tal, a linguaxe administrativa en euskara cumpre unha función que foi perfectamente definida hai tempo xa: é o euskara “heráldico”, que cumpre a función “heráldica” da linguaxe. A columna da esquerda –por veces en cursiva– nos textos que emanan da Administración Vasca serve xustamente para que esta poida chamarse “vasca”: é a bandeira, e o traductor o seu alférez. Un pouco á maneira dos indicadores de tráfico, bilingües, nos que o texto en euskara están escritos ademais na letra chamada “vasca”, que non é máis que unha variante moderna da letra visigótica.

Ademais, unha das características do texto administrativo –do orixinal para traducir– é a súa pésima calidade, a súa retórica cada vez máis cargada, máis retorta, pretendidamente precisa, evidentemente pretenciosa; cada día máis pretenciosa, na medida en que o funcionariado, ou certos niveis do funcionariado, están definíndose como nova clase social emerxente.

No que toca á interpretación, as condicións de traballo aínda son peores.

E pois, velaquí xa que logo, por máis que sexa un chisco a correr, as condicións nas que se leva a cabo a traducción dos textos administrativos en lingua vasca. Nesas condicións desenvólvese un labor de traducción que cadra moi lonxe de limitarse a ser traducción. Os tradutores vense obrigados a se-los artistas –máis que simplemente artífices– da normalización e a normativización da linguaxe administrativa en lingua vasca, os fins estilistas que crean a fraseoloxía desa linguaxe: Kumarajiva, Jerónimo, Mesrop, Cirilo e Metodio, al-Kwarizmi, Wulfilas, Lutero... todo ó mesmo tempo.

É difícil que os tradutores poidan responder a todo o que se pide deles. É máis, o seu propio traballo nesas condicións pode facilmente levarlos a aberracións de difícil solución. A mala traducción, case inevitable na situación que pinteí, é mala compañeira para o traductor, pode conducilo a problemas que intentarei describir logo, o traductor pode entrar nun círculo vicioso, pode chegar a traducir cada vez peor, pode perde-las referencias do uso normal da linguaxe, o bo facer. Dígoo porque o vin, coñezo unha chea de casos; e non é casualidade que isto suceda con máis frecuencia xustamente entre os tradutores de textos administrativos que entre outros tradutores.

Emporiso, as cousas vanse encarreirando pouco a pouco –demasiado pouco a pouco–. A situación aínda é bastante mala, en varios sentidos: a traducción administrativa –é dicir, o texto traducido ó euskara– a penas cumpre a función de comunicación, non hai coordinación entre os tradutores, os tradutores seguen sen dispoñer dos medios necesarios, fóra o seu enxeño,

segue sen existir unha linguaxe administrativa unificada. Mesmo se dá o caso de que algúns tradutores euskaldunberri –persoas que deprenderon hai pouco tempo a lingua vasca– están mellor preparados para supera-lo exame traductor para a Administración; a tal punto soa artificial –e así é– a linguaxe administrativa. Mais tamén é verdade que, despois de moitos anos de anarquía, o bo sentido vaise impoñendo. Fanse esforzos cada vez máis serios e máis organizados –sobre todo por parte dos tradutores mesmos, mais tamén por parte dalgunhas institucións públicas– no tanto de unificar criterios tocante á linguaxe administrativa, adecuar esta á súa función comunicativa, dotar de útiles adecuados ós tradutores, etc.

Todo isto quizais se deba a un feito novo entre nós. Como froito dos esforzos de normalización lingüística que se realizaron noutros campos (na educación e nos medios de comunicación maiormente), está xurdindo un grupo social cada día máis amplo, que se comunica normalmente con máis comodidade en euskara que en español. Son os mozos que realizaron os seus estudos en euskara; e tamén persoas de máis idade –un grupo máis restrinxido có anterior– que, influídas sobre todo polos medios de comunicación, foron saíndo, case sen se decataren, da súa anterior situación de diglosia e establecen a comunicación de tipo máis formal (a comunicación coa Administración por exemplo) en euskara. Estes dous grupos cumpren case unha función de control de calidade da tradución administrativa, non se contentan coa función heráldica antes citada dos textos administrativos en euskara, e constitúen algo así como un grupo de presión, os ecos do cal chegan ata o traductor e inflúen beneficiosamente nel.

Tamén van variando os textos para traducir. Ó comezo de todo este proceso, unha boa parte dos tradutores da Administración, que daquela eran menos que agora, dedicáronse a traducir textos que en moitos casos nin sequera transcendían ó público: eran famosas as traducións das actas de reunións, que ían directamente ó arquivo, algunhas veces con copias de noticias dos diarios ou relatos improvisados por algún traductor literato, tan seguro estaba o traductor de que o seu texto no había ser lido nunca. Hoxe en día, tradúcense preferentemente e case exclusivamente textos que van ser publicados. A euskaldunización do funcionariado foi un dos fins que se perseguiu en todo este proceso; a tradución foi considerada como un primeiro paso para isto; e actualmente pódese afirmar que pouco a pouco, nalgunhas institucións, estase conseguindo que sectores da Administración vaian funcionando en euskara. Son moi poucos aínda os funcionarios que se expresan en euskara, sobre todo por escrito, pero hainos. Como consecuencia do tal, empeza a cambiar tamén o sentido da tradución na Administración, e comeza a traducirse tamén do euskara ó español.

b) A traducción comercial

A traducción comercial, que en linguas de gran difusión adoita acada-lo

85% do volume total de traducción, case non existe en euskara. O que é traducción comercial propiamente dita, non existe; a que se realiza límitase ás relacións das entidades privadas cos entes públicos –por adoitaren estes facer obrigado presenta-las súas peticións e ofertas tanto en euskara como en español– e ás publicacións de marketing. Sen embargo, é sintomático que este tipo de publicacións se faga cada vez con máis frecuencia en euskara –por medio da traducción, sen dúbida–, xa que non dependen da vontade dos entes públicos senón dos privados, e é soamente a consideración da eficacia do marketing quen inclina a estes a toma-las súas decisións no tal sentido.

En certo sentido, a traducción comercial é asimilable á traducción administrativa; pois esta consiste sobre todo na traducción de textos da administración pública e aquela é sobre todo a traducción de textos da administración privada. No caso do euskara, a traducción comercial vai moi distante da traducción administrativa; porque obedece a razóns comerciais, e, polas razóns apuntadas, resulta moito menor a súa necesidade. Emporiso, velaí un síntoma clarísimo que sitúa á traducción vasca no seu lugar.

c) A traducción nos medios de comunicación

Historicamente a traducción ó euskara nos medios de comunicación en lingua vasca iníciase canda os propios medios de comunicación. E, da mesma maneira cá traducción administrativa, esta recibe un forte impulso coa institución dos gobernos autonómicos vascos, maiormente o da Comunidade Autónoma de Euskadi.

Mais cómpre facer diferenza entre dous tipos de traducción en tódolos medios de comunicación: a traducción manifesta e a traducción oculta.

Os medios de comunicación dependen en gran medida das axencias de información; e estas sérvana en español –sobre todo– ou en inglés. Especialmente certo no que fai á información proveniente de fóra do País Vasco; ora que aínda unha boa parte da información do mesmo País é elaborada en español. Curiosamente, as informacións provenientes doutras rexións do País Vasco, sobre todo as provenientes do País Vasco Norte, adoitan ser redactadas orixinalmente en euskara.

Pois ben, nas radios, nos xornais e mais na televisión, que dependen grandemente –uns máis que outros– das axencias de información, a información recibida tradúcese ó euskara ou reelabórase en euskara a partir de informacións noutra lingua. Sen embargo, toda esta masa de texto así elaborada, nunca se considera traducción: é traducción “oculta”. A traducción manifesta límitase practicamente a aquelas situacións nas que a orixe da mensaxe é manifesta: interpretación ou traducción de filmes ou documentais para a televisión.

O ocultamento da traducción é intencionado con frecuencia. Faise de man tenta. Pois tense vergonza da traducción, xa que se pon nela de manifesto a debilidade do euskara, a súa cativa difusión e curto alcance. Tense che-

gado ó caso de presentar como transmisión directa de fútbol americano traducións simultáneas feitas sobre copia de vídeo unha semana despois do evento.

Podemos analiza-la situación da traducción en cada medio de comunicación.

Publicacións periódicas

No País Vasco existe un diario redactado integramente en euskara (Egunkaria); e practicamente tódolos demais diarios publicados no país insíren informacións, artigos, etc. redactados en euskara: uns máis ca outros, como é normal. Aquí existen bastantes revistas redactadas integramente en euskara, e outras que o son parcialmente.

Pois, practicamente toda a traducción que se leva a cabo nos xornais é do tipo “oculto”. E, curiosamente, tamén o é no caso das revistas. Mesmo revistas de divulgación científica, que en boa parte son traducidas, ou elaboradas por traducións parciais, “ocultan” o tal. Isto, evidentemente, non redonda na mellor calidade do texto.

Rádios

Non hai nin unha radio en todo o País Vasco que dispoña dun servizo de traducción. E, non obstante, tradúcese nelas; pois que non hai ningunha dúbida de que algunhas das súas emisións dependen directamente da traducción. Pero “ocúltase”. E non é precisamente por razóns económicas.

Televisión

A televisión depende moitísimo máis directamente da traducción cá radio e mailas publicacións periódicas. Pois dela depende non só para os programas informativos, senón tamén para moitos programas de entretemento.

No País Vasco existen tres centros de emisión de programas televisivos que emiten total ou parcialmente en euskara (ETB1, TeleNavarra e TéléAquitaine). Ademais existe outra cadea de televisión, dependente do Goberno Autónomo de Euskadi, que emite integramente en español.

Destes centros de emisión, ETB1 é, sen comparación posible, o que máis horas emite en euskara (14 horas diarias). Por isto habemos facer referencia maiormente a ETB1.

Polo que toca ás emisións informativas, a situación na televisión é a mesma que no caso das radios: una parte da información é orixinal, outra parte dela é traducción “oculta”.

Pero, sen ningunha dúbida, é nas series televisivas e nos filmes onde resulta meirande a demanda de tradución. Tradúcense e dóbranse tódalas series e filmes que se emiten. Considerando que desta maneira se cumpre un dos fins fundacionais da Televisión Vasca: a súa función pedagóxica (apoia-la normalización lingüística de Euskadi).

Normalmente, tradúcese do inglés; que é a lingua maioritaria no mercado internacional dos programas televisivos. Da tradución e a dobraxe ó euskara de cada un dos programas, faise logo a subtitulación en español.

As condicións técnicas nas que se leva a cabo esta tradución non adoitan ser nada boas en xeral. Con frecuencia, o traductor non dispón nin sequera da cinta orixinal, véndose obrigado a realiza-la súa tradución a partir do texto escrito, sen ningunha referencia ó contexto visual e fónico. Mais non penso que, nisto, o caso de ETB1 sexa a excepción; polo que se oe ós que se dedican a este tipo de tradución, estas carencias son a regra xeral no mundo.

As condicións laborais destes tradutores –trátase en tódolos casos de tradutores autónomos– deterioráronse de forma alarmante nos últimos anos. Debido, principalmente, a que EITB (o ente de radiotelevisión vasca) fixo unha aposta comercial clara en favor da segunda cadea da televisión vasca (ETB2), que emite integramente en español e que pill a parte do león nas asignacións dos orzamentos.

As emisións traducidas (series e filmes, sobre todo) sufriron unha redución drástica: dunha media de cerca de dez filmes ou episodios de series televisivas á semana, pasouse a un só. Ocorrendo outro tanto coa produción propia de ETB1. O seu sitio cubriuse con transmisións deportivas. ¿Razón disto? Sen ningunha dúbida, o recorte orzamentario en favor da segunda cadea, en español.

Polo que fai á función comunicativa deste tipo de traducións, a situación é totalmente diferente do que se afirmaba verbo da tradución administrativa. Ela vén dada pola mesma definición do medio: medios de comunicación.

A tradución para os medios de comunicación –sobre todo para a televisión– quizais foi a que máis contribuíu a supera-la situación de diglosia na que se atopaba (e se encontra aínda, pero menos) o euskara. Numerosísimos aspectos da vida propia do País ou alleos a el, que ata ese momento non estaban presentes no uso do euskara, que se expresaban noutra lingua considerada propia deses medios (clarísimo comportamento diglósico), fóronse incorporando ó mundo expresado en euskara, ó mundo do coñecemento en euskara. E foi o traductor o primeiro artífice dese salto cualitativo, quen fixo posible a superación desa situación de diglosia, quen foi creando os múltiples rexistros que forman a linguaxe dos medios de comunicación: tecnolectos do deporte, da guerra, do espectáculo, en moitísimos casos incorporados ó uso normal e enriquecedores da lingua.

Evidentemente, non se pode dicir que o papel da tradución nos medios de comunicación teña sido brillante en tódolos momento, nin de lonxe; ora

que a resposta inmediata do usuario da traducción ó traductor, a función de comunicación, permitiu ir axustando continuamente o modelo lingüístico dos medios de comunicación á linguaxe real.

d) Tradutores de libros

Como afirmei ó comezo desta exposición, o euskara non carece de certa tradición na publicación de libros; e, dentro desa tradición, a traducción ocupa un lugar importante. Esta tradición, exigua, sufriu un corte radical coa la Guerra Civil española. Ata o ano 1948 non se volveu publicar nin un só libro en euskara nesta banda da fronteira. Posteriormente, pouco a pouco, a publicación de libros foi collendo pulo; e, con ela, a traducción. Pois, o mesmo que noutros sectores onde a traducción está presente, tamén a publicación de libros recibiu un forte impulso co movemento de renovación cultural vasco dos anos sesenta e, posteriormente, coa constitución dos poderes autonómicos en Euscadi e Navarra.

Actualmente publícanse en euskara ó redor de 800 libros cada ano, un tercio dos cales (máis ou menos, segundo os anos) son traduccións. Tendo que ver unha boa parte destes libros co mundo da educación, nos seus diferentes niveis. Pois, en efecto, non se esqueza que, desde o inicio –o reinicio– da educación en euskara durante os anos sesenta, o ensino en euskara estendeuse dos primeiros niveis á universidade. Hoxe en día pódense cursar enteira-mente en euskara bastantes carreiras técnicas e universitarias, e parcialmente bastantes máis. O cal implica un esforzo de publicacións considerable, que absorbe grande parte das publicacións anuais, e un esforzo de traducción igualmente importante. Con todo, non chegan a cubrirse nin sequera as necesidades máis urxentes do mundo da ensinanza.

Libros de texto

No tocante á presenza da traducción nos libros de texto, sucede algo semellante ó que dicía falando das revistas: dáse a traducción manifesta e maila traducción “oculta”; por máis que non sexa na proporción en que isto ocorría con aquelas. Houbo un tempo no que se publicaban moitos libros bilingües: en euskara e español. Na actualidade, dáse máis o caso de publicacións simultáneas, pero independentes, nas dúas linguas.

O acceso tan rápido do euskara a tantos campos distintos asemade deu ocasión a numerosos problemas de coherencia lingüística, que se presentaron case sempre como problemas de traducción. Porque, tamén neste campo das publicacións de textos, a traducción foi por diante da elaboración de textos orixinais. A normalización lingüística fíxose, ou estase facendo, a través da traducción.

Literatura

A traducción literaria ocupa, verbo da produción literaria en xeral, máis ou menos a mesma relación que no resto da publicación de libros; sal-vante quizais na literatura infantil, na que a proporción de traducións se achega case sempre ó 50% ou sobrepasa esta porcentaxe en moitos casos.

Hai, sen embargo, un feito destacable. De mediados a finais dos anos setenta, houbo un pequeno boom de publicacións de literatura, sobre todo infantil, traducida ó euskara. Aquelas traducións presentaban os mesmos problemas lingüísticos que se viñeron citando nesta exposición. Problemas que non pasan de se-la consecuencia dunha crise de crecemento e adaptación do euskara a unha situación nova; e que trataremos de definir mellor algo máis adiante. Emporiso, ó cabo duns anos, a situación cambiou totalmente. Ata o punto de que un bo número de tradutores literarios en lingua vasca son considerados polos propios escritores como os mellores estilistas en euskara.

Poderíase realizar outra análise da función da traducción dentro da creación literaria vasca en xeral. ¿Que aporta a traducción ós escritores vascos, que influencia ten nestes desde o punto de vista puramente literario? Por máis de estar un convencido de que a traducción literaria en xeral está a ter unha grande influencia nos escritores desde o punto de vista estilístico, debido á proposta dunha linguaxe literaria coherente –algúns tradutores case que veñen a se-los “clásicos” actuais–, non acredito en que esa influencia se estenda ós temas literarios, á estrutura literaria: porque está lonxe aínda de constituírse en euskara un circuíto literario autónomo (escritor-lector-crítica) e un volume de publicacións literarias abondo para que poida ser autónomo. Os escritores vascos len sobre todo noutras linguas. Non podía ser doutra maneira.

Polo que fai ós tradutores de libros en xeral, tanto ós tradutores de literatura como ós demais tradutores, pódese dicir que se trata, na súa inmensa maioría, de tradutores profesionais a tempo completo, sendo a súa principal actividade a traducción noutro sector de traballo: a interpretación ou a traducción para os medios de comunicación ou para a Administración. Normalmente, isto vén repercutir favorablemente na calidade do seu traballo; porque a acumulación de experiencia é meirande.

Condicións obxectivas e subxectivas da traducción en lingua vasca

Trala presente panorámica xeral da traducción en lingua vasca, pódense sinalar algúns trazos, tanto referidos á condición do tradutor como á do usuario da traducción, á parte das condicións derivadas da situación da mesma lingua vasca, que determinan en boa medida o carácter e a función da traducción na nosa lingua.

Pola súa parte, o traductor vasco ten unha serie de características comúns –e atípicas– que convén salientar:

1. Xeralmente, realizou tódolos estudos na súa segunda lingua (español ou francés). Unha característica, esta, que é bastante común entre os tradutores, ó menos entre os tradutores europeos e americanos. Mais a tal condición vai cambiando con certa rapidez, pois que son cada vez máis os tradutores mozos que realizaron ó menos parte dos seus estudos (primarios e medios) en euskara.

2. Para moitos tradutores vascos, a frecuencia de uso da lingua de partida é maior có da frecuencia de uso da lingua de chegada. Isto é particularmente certo para os tradutores de textos administrativos; os cales viven inmersos nunha administración que ten por lingua de expresión case exclusivamente, aínda, o español. Non sucedendo o mesmo entre os tradutores dos medios de comunicación; que traducen sobre todo do inglés, lingua que non se ven obrigados a usar na súa vida cotiá. Pode dicirse, polo tanto, seguindo a xerga dos intérpretes, que os máis dos tradutores vascos traducen dunha lingua A a unha lingua B.

3. O traductor vasco –bilingüe– traduce moitas veces para usuarios bilingües textos que van ser publicados á súa vez en forma bilingüe. O cal converte á traducción –o texto vasco é percibido como texto traducido– en terreo apropiado para a caza da eiva, deporte nacional entre os vascos. Calquera tipo de texto que conteña erros gramaticais ou estilísticos –e o certo é que se prodigan– aquí percíbese automaticamente como traducción.

4. A maior parte das traduccións que realiza o traductor vasco sono a partir de textos elaborados no mesmo lugar e case simultaneamente á traducción.

5. O traductor vasco desenvolve o seu labor entre linguas tipoloxicamente moi distantes. Calquera par de linguas que se estableza co euskara dá como resultado unha diferenza tipolóxica considerable.

6. Emporiso, o traductor vasco opera case sempre con dúas linguas que para el son practicamente as linguas maternas. De maneira que non se produce, tocante á lingua de partida, ese “estrañamento” que moitos autores recomendan implicitamente cando observan que curiosamente se traduce mellor de linguas que “non se coñecen tan ben”.

7. O nivel de normalización da lingua de chegada cadra moi lonxe de se-lo mesmo có da lingua de partida. En certo sentido, isto mesmo é verdade en toda traducción; pois que nunca se dá unha correspondencia exacta a tódolos niveis no par de linguas ó que se enfronta o traductor. Agora que a situación non é comparable cando se enfrontan dúas linguas en situacións tan distintas como son as das linguas con que opera o traductor vasco: que opera cunha lingua de chegada non normalizada e minoritaria, na que faltan numerosos rexistros lingüísticos, terminolóxicos e estilísticos, desde tecnolecos ata argot, que el debe suplir coa maior coherencia posible e crear unha linguaxe perfectamente crible.

8. Os medios de que o traductor dispón para isto –os medios propios do traductor– son moi exiguos: dicionarios, vocabularios e bases de datos.

Resumo e conclusións

Resumindo o que vai dito, pode afirmarse, de primeiras, que a tradución en lingua vasca responde máis a unha vontade de normalización lingüística que a unha necesidade de comunicación. As traducións típicas, esixidas estrictamente pola necesidade de comunicación –poñamos por caso, a tradución comercial– aquí practicamente non existen. Afirmación que cómpre matizar no sentido da necesidade do texto mesmo: non tódolos textos son necesarios da mesma maneira nin responden á mesma necesidade.

Esta situación vai variando no sentido en que vai variando o nivel de normalización da lingua vasca. Hai algúns anos podía dicirse que, de feito, non quedaban monolingües vascos no País Vasco: fóra dalgúns sectores residuais, xente da terceira idade en ámbitos dedicados á agricultura sobre todo. Estaban, por unha banda, os monolingües castelanparlantes; e por outra, os bilingües vasco- e castelanparlantes ou vasco- e francoparlantes. Hoxe pode dicirse que volve haber monolingües vascoparlantes –se non estrictamente monolingües si funcionalmente monolingües– entre as xeracións máis novas, para os que o español é estrictamente unha segunda lingua. Isto crea problemas que deben ser resoltos por medio da tradución.

O traductor é un dos principais protagonistas da normalización da lingua, pola súa participación en tódolos ámbitos, desde o ensino ata a Administración e os medios de comunicación, e sobre todo é o principal axente na superación da situación de diglosia na que viviu, e aínda vive, o euskara.

Non obstante, campa unha prevención por principio contra a tradución como un dos fundamentos da normalización da lingua; négaselle sistematicamente o seu protagonismo. Para coa tradución existe unha especie de relación inconfesable, unha sorte de ré foulement freudiano que non permite confesa-lo seu papel, como se a tradución nos descubrise cal é o verdadeiro nivel de normalización da nosa lingua. Sendo un dos exemplos máis claros, precisamente, o da Secretaria de Política Lingüística do Goberno Vasco, que repite a oito, cada vez que se aborda o tema da tradución: “o euskara non pode depender da tradución, o euskara non pode ser servo da tradución”; cando, en realidade, mesmo para que a vida do Pobo Vasco se exprese na nosa lingua, determinadas expresións desa vida deben ser traducidas, e a tradución –a auto-tradución– é, por definición, un paso necesario e inevitable no camiño que leva a supera-la situación de diglosia.

Departamento de Filoloxía Galega
Universidade de Vigo

CONSELLERÍA DE EDUCACIÓN
E ORDENACIÓN UNIVERSITARIA

Dirección Xeral de Política Lingüística

ISBN 84-920675-0-0

9 788492 067503